

TARTALOM

FINTA ÉVA: Séta a beregszászi temetőben (vers)	2
CSEH SÁNDOR: Akácfaék alatt (20. rész) (regényrészlet)	3
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: Mint mikor a könyvet, Megmártóztam, Az asztalon pompa (versek)	22
BARTHA GUSZTÁV: Kezek 3. (novella)	24
MARCSÁK GERGELY: Különjárat (vers)	27
OLÁH ANDRÁS: maradt még, bordal helyett, különbség (versek)	28
VASI SZABÓ JÁNOS: Csiplak arázi (novella)	30
SZÖLLŐSY TIBOR: Rövidkék (aforizmák)	35
SHREK TÍMEA: Kezdet, Nyikolka, A felismerés (kisprózák)	37
SZÁRNYPRÓBA: Kopriva Nikolett (Nicky): lépések a végtelenbe, már csak magam előtt... (versek)	42
ORTUTAY MÁRIA: Igaz történetek (Beszélgetés Jávori Ferencsel)	45
VASZIL HUSZTI: Együttműködő irodalmak (esszé – fordította: Vári Fábíán László)	54
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: Hétprobás tücsök zenéje (Szepesi Attila: Medvecukor) (recenzió)	57
BERTHA ZOLTÁN: A föld lírai metaforája és metafizikája – kortárs költők verseiben (tanulmány)	61
ORTUTAY PÉTER: Szép új világunk és a nyughatatlan költő (Bartis Ferenc verseiről) (esszé)	71
DUPKA GYÖRGY: A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben (tanulmány, 2. rész.)	79
DUPKA GYÖRGY: Kárpátaljai kultúrkrónika, új könyvek	104

FINTA ÉVA

SÉTA A BEREGSZÁSZI TEMETŐBEN

*az égről teljes fényét rám veti
a napgolyó és káprázik szívem
a múltba tántorodnak képei
átkelnek fagyon tűzön és vízen
én sorba rakom őket és viszem*

*milyen volt ifjúságom nem tudom
már rég levágta rólam egy szike
a fénylő napba szálltak évei
elpárolgott szemem égő vize
s nem faggatok bogárkát: elvisz-e*

*most sorra járom árva sírokat
ki éltet adott és ki szellemet
az enyészetben csontmalom forog
megőrli mind az elmúlt éveket
így lesz minden csak por és képzelet*

*a temető igen modern dolog
folyvást megújul és megváltozik
születnek sírok enyészik a múlt
a kő beton s a márvány is kopik
a lényeg marad benne csak topik*

*pedig halottnak lenni köztetek
lenne értelme és másutt sehol
az ősz ragyog a tarka hegyeken
a történelem körbeszónokol
volt egy világ mely megvan valahol*

2014. november 7.

CSEH SÁNDOR

AKÁCFÁK ALATT (20.)

Az a fránya szél még mindig nem fújт kellőképpen, s a vitorlázásról Laci bánatára szó sem lehetett még, viszont vigasztalta az, hogy ebédre a kedvencét, paradicsomos káposztafőzeléket tálalt föl az anyja. A fiú jó étvágygal evett, ami nem is volt csoda a jó pár kilométer biciklizés és egy meccs lejátszása után. Ami azonban egyre jobban feltűnt neki, az volt, hogy az apja egész idő alatt őt figyelte egészen szokatlan arccal, és úgy tetszett neki, mintha valamiféle pajkos mosoly is bujkált volna a szája szegleténél. Ebéd után aztán Laci meg is tudta a mosolygás okát, amit eddig nem tudott, mire vélni. Az apja a vállára tette a kezét, és olyat mondott neki, amitől nyomban elpirult.

– Reggel találkoztam Rácз тiszteletessel. Tőle tudom, hogy konzultálni voltál hozzá. Hát te aztán nagy meglepetést okoztál nekem! Hogy jutott eszedbe ilyesmi? Azzal jön nekem a pap, hogy az ön fia nálam járt, és élénken érdeklődött életünk törvényei iránt. De még ez semmi! Azt is mondta, hogy még bírálta is őt, és szemrehányást tettél neki azért, mert a temetéseken néha mosolyogni is szokott. Azt hittem, jól ismerlek, mint csibészt, himpellért, de most ez valami új. Ilyet nem tételeztem volna fel rólad. Hogy te elmész a paphoz, és kellemetlen kérdéseket teszel fel neki. Hát megáll az eszem. Mindamелlett mentségedül szolgál, hogy a pap valójában nem is haragudott, sőt megdicsért a nyíltságodért. Hadd halljam, honnan vetted a bátorságot az ilyesmire? Elfelejtetted az intelmet, hogy a mi családunknak nem lehet semmilyen kapcsolata Rácз тiszteletesel? Ez komolyabb dolog, mint gondolnád. Most már csak abban reménykedhetünk, hogy ez a kis vizited nem jut a fülébe az igazgatónak, mert akkor úgy megbánod, mint a kutya, amelyik kilencet fiadzott, mehetsz koldulni, mert én attól kezdve kenyeret nem tudok a szádba adni.

Laci úgy érezte magát, mintha felváltva öntözték volna forró és hideg vízzel. Egy kis ideig nem akart, de nem is tudott mit válaszolni az apja szavaira, de aztán összeszedte magát.

– Azt mondtad te is, a papok bővebben meg tudnak magyarázni bizonyos dolgokat. Azt is mondtad nekem, a gyáva népek nincs hazája, hát ezért mentem el, mert bátor is voltam és kíváncsi is. Máskülönbен nem csak néha, de az a pap minden temetésen mosolyog. Majd figyelj meg! Én csak azt szerettem volna megtudni, hogy hol van, és mi az igazság.

Az apja végigmérte a fiát.

– Te az igazságot keresed? Akkor neked, fiam, nagyon messzire kell érte elmenned, és nagyon sokat kell érte szenvedned. Értetek én téged, te úgy érzed, az embereknek elvárásai vannak veled szemben. Hát ne hidd! Ne akarj te még felnőtt lenni, sem pedig híres ember. Addig jó még neked, míg gyerek vagy, és melletted vagyunk. Ha majd elérkezik a te időd, akkor feszegesd az élet magasröptű kérdéseit. Na már most, ha mindent megértettél, akkor szállj le a földre, és ne feledd, ma kenyeres nap van. Állj be a sorba idejében, s ha kedved van, nézz az emberek szemébe, és rájössz az igazságra is.

Laci szeretett volna még néhány szót mondani, de meggondolta magát. Eszébe jutott az, amit már az egész falu beszél, hogy a Bikaóiban egy jó háborús filmet fognak vetíteni. Márpedig neki azt okvetlenül meg kell néznie, a jegyre pedig kopek kell, azt pedig ki kell érdemelni. Dugónak is sikerült összeszedni nyolc nap alatt egy és két kopejkájával egy mozijegyrelátót, s ez mindkettőjük számára ünnep volt.

Délután egykedvűen állt be a kenyérré várakozó emberek közé, és arra gondolt, mennyire megszokta ő már ezt az utálatos koperai kenyérvásárlást. Már ismerte az itt rendszeresen sorban állókat, ismerte a módszereiket, hogyan kell meghíúsítani az erőszakosan befurakodók próbálkozásait, hogyan kell szorosan egymáshoz simulni, egyetlen ujjnyi rést sem hagyva, és erősíteni a hátulról érkező nyomást, mert ha nem így van, az előtted lévő hiányolni fogja. Egyszóval az apjának volt igaza, amikor azt mondta, mindent meg lehet szokni, ahogyan a kutya megszokja a verést.

Pár emberrel előrébb Vén Bajusz állt a sorban, pedig ő általában nem szokott. Nagyszemű Szilva pedig a háta mögött nyugult szálfa termetével. A boltból kilépve a Dittó Ember jelent meg, és lábait szétvetve komiszáros testtartással végignézett a lépcső előtt kígyózó hosszú soron. Arca vörös volt, szemei homályosan kancsalodtak. Aki csak ismerte őt, tudta, hogy ez nála az erős ittaság jele. Ilyenkor kötekedő természete miatt senki sem szeretett vele szóba állni, de még ránézni sem óhajtottak, mert sosem lehetett tudni, kit mivel sért meg a következő pillanatban. Az emberek a földet vagy egymás hátát nézték inkább. Egy ember állta csupán a Dittó Ember tekintetét. Nagy, fekete kalapját kihívóan hátratulva, felső ajkával megemelve hosszú, hegyesre pödört fehér bajuszát, úgy elütött a többiektől, mint pipacs a búzamező közepén. A terményraktáros igyekezett farkasszemet nézni vele, de ez a próbálkozása végül csupán lomha pislogásokkal fejeződött be, majd végül mégis megszólalt.

– Hát emmeg hogy lehet? Balog Kálmány, a vót nagy kulák, beállott a napszámosai közé a kenyérsorba? Hát hová lett a kemence, amékbe azokat a nagy szekérekerek nagyságú kenyereket sütötte, he?

Vén Bajusz feltűnően higgadtan válaszolt.

– Az a kemence még megvan, oszt arra vár, hogy az ilyeneket, mint te, beledugják, oszt olyan pirosra süssék, mint amilyen a zászlótok színe, la! A sorban állók csak felszisszentek, de Dittó Ember felhördült.

– Hogy mer maga nekem ilyeneket mondani? Tudja maga, hogy nekem most má’ csak csettinteni kell, oszt mánis Szibériában köt ki?

Az öreg azonban nem szeppent meg az efféle ijesztgetésektől. Eddig is a leleményes eszének köszönhetette, hogy valóban nem számúzték még oda.

– Hát ha te csettintel, én meg akkor fütyöntek. Csak egy szót kell sügni a beregszászi vizsgálóbírónak, amék engem má’ úgy ösmer, mint a rossz-pénzt. Azt hiszed, nem tudom, hogy a hátsóudvarodban egy másik újházat meg új tehenólat építel? Oszt vajon mibű, he? Tán a fizetésedbű? Megszedet magadot, oszt azért, mert kommunista vagy, jogodban áll az emberekkel kötekedni, la?

A veszekedés nagyon elfajult volna, ha valaki, a magából egészen kikelt raktáros bennfentes cimborái közül nem nyúl ki az ajtón, és nem húzza be a boltba a Dittó Embert. Nagyszemű Szilva az egész szóváltás alatt azt sem tudta, hová dugja el a tömegből kimagasodó fejét, hogy a tőszomszéd, a raktáros, ne is lássa őt, ne kelljen majd esetleg tanúskodnia. Senki mögött sem tudott elbűjni, így egyszerűen kilépett a sorból és hazament. Pedig még csak ezután következett a fűltanúk, az egyik és a másik párton állók vitája, amelyek folytán rokonok és családtagok nevei is szóba kerültek. Az ilyen és hasonló hangos perpatvarok bőven előfordultak a koperai sorban állásoknál. Általuk aztán nem is volt csoda, hogy mindenki, köztük Laci is tudomást szerzett a faluban történt és történni készülő dolgokról, akarva-akaratlanul.

Élénk délnyugati szelet, helyenként zivatarokat, s ezek alatt erős szellőkéseket ígért a rádióbeli időjárás-jelentés másnapra. Ezek a várva várt hírek egészen felvidították, jókedvre derítették Lacit, mert már lassan abban kezdett kételkedni, egyáltalán fog-e még fűjni valamire való vitorladagasztó szél ezen a nyáron. A szélcsendes napok alatt volt ideje alaposabban ismereteket szerezni arról, hogyan is keletkezik a szél, mi váltja ki ezeket a légmozgásokat. Mindezeket a válaszokat a családtagoktól és a nővérei természetrajz tankönyveiből ismerte meg, sőt egyéb természeti törvényeknek

és jelenségeknek az okai is a tudattárába kerültek. Az anyja sem állta meg mosolygás nélkül megjegyezni, hogy végre már örülhetsz, meglesz, amit akartál, lesz már elég friss levegő az emberek tüdejének.

Még aznap este tudatta Dugóval a jó hírt, és megtették az előkészületeket a másnapi izgalmasnak ígérkező kísérlethez. Reggel együtt szedték meg a kosarakat a disznóknak szánt füvekkel, és figyelni kezdték, mikor nyikorog már, és milyen irányba fordul Vén Bajusz házán a bádog szélkakas. Az enyhe szellő csak délután kezdett fújdogni, de kis idő múltán jobban és jobban lehetett tapasztalni, hogy végre felvirradt a vitorlabontás napja. A pótülés, a vasmacska, a kötél és a kulimász, minden a helyén volt már, csak a vitorlát kellett még összehajtogatni a rúdon, és felkötözni a biciklire. A kísérletet az erdő mögötti dögter közelében szemelték ki, amelynek úgy a nagysága minden tekintetben megfelelőnek ígérkezett. Hogy minél kevesebben lássák a készülődést, jó hosszú kerülőutat tettek, s így megszabadultak a kíváncsi kérdésektől. Társaságuk azonban mégis akadt, aki követte őket, és ez Domcsi volt mint csendes megfigyelő. Elérkezett a pillanat, amikor a kenőanyaggal bekent rúdvéget a helyére illesztették, és a kifeszített vitorla csúcsán diadalmasan lengett a halálfejes lobogó. A fiúk elfoglalták a helyüket a gépen, és Laci néhány erőteljes pedálhajtással megadta a kezdő sebességet. A csodálatos szelet már erősnek lehetett mondani, s a vitorla szárnyalt a légben, pontosan úgy, ahogy azt Laci már olyan sokszor megálmodta. Nagyszerű érzés volt lábmunka nélkül, hangtalanul suhanni előre mind gyorsabban és gyorsabban. A kutya mellettük loholt, s a szemei mintha azt mondták volna, na még ilyet se láttam! Egy kis kellemetlenség zavarta csupán a próbautat. A dunnatokot nem tisztították ki kellőképpen a tollpihéktől, amelyeket a szél most felkapott, és hóesést varázsolt a nyárban. Ám a pelyhek többsége a pilóták fejére hullott, és megakadtak rövidre nyírt hajukban. Dugó jól forgatta a vitorlát, igyekezett befogni vele a legjobb szelet, és a növekvő sebesség egyelőre nem okozott gondot. A manőverezéssel voltak, igaz, kisebb gondok, mert oldalszélben két keréken bizony nehezen lehetett tartani az egyensúlyt, de ilyenkor a lábukkal segítettek magukon. Dugó meg is állapította, hogy négy keréken gurulva sokkal biztonságosabb lenne az utazás, és akkor akár két vitorlát is fel lehetne szerelni. Lacinak ebben a pillanatban megszületett az agyában a vitorlászekér megépítésének világra szóló terve. Már nem is tudott másra gondolni, legszívesebben azon nyomban hozzáfogott volna a tervrajzok szerkesztéséhez, most azonban láthatóan komolyabb gondoknak néztek elébe. Hi-

bát követtek el, hogy a próbaút előtt nem derítették fel a terepet, és most egy széles árkot pillantottak meg maguk előtt, amelyhez nagyon gyorsan közeledtek. Az erős szelet befogó vitorla miatt a bicikli kormányozhatatlanná vált. Laci felocsúdott az álmodozásból, és elkiáltotta magát.

– Árok, Dugó! Árok! Fordíts a vitorlán, én fékezek!

A vitorla fordult, a fék fogott, a kerék azonban csúszott a fűvön tovább. Meglepetésükben majdnem megfélekedtek a vasmacskáról, az utolsó esz-közről, amely megállíthatja a megvadult járművet. Laci most kiadta azt parancsot, amelyet a hajóskapitányok szoktak horgonyvetéskor.

– Vasmacskát kidobni!

Már csak pár méter választotta el őket a széles és mély ároktól, amikor Dugó vasmacskája a földre esett. Sajnos ez sem segített a gondon, mert a horgok beakadtak ugyan a földbe, de csak éppen karcolták azt. A bukást nem lehetett elkerülni, de ez a bizonyos árok az állattenyésztő telepről származó fekete lével volt telve. Az utolsó pillanatban Laci úgy döntött, hogy a vitorlás megmentése az életüknél is fontosabb, ezért derékszögben elfordította a kormányt. Az erős szél azonnal felfordította a járművet, de szerencsére még a part szélén maradt, ám a pilótákat a lendület gyönyörű ívben penderítette a trágyalé kellős közepébe. Egy bukfenc után lábbal érkeztek a derékig érő pocsékságba, s mikor kikecmeregtek belőle, azzal vizsgálták egymást, hogy ez a baleset csak azért történt, mert minden kezdet nehéz. Történhetett volna rosszabbul is: ha például a nyakukat szegik, vagy ami még ennél is rosszabb, a tanító úr féltve őrzött Achillesét tönkreteszik. Ez mindenképpen a Laci javítóba való költöztetését eredményezte volna, Dugónak pedig az anyja kitaposta volna a beleit. Csodával határos módon még a vitorla is sértetlen maradt, s most már nem maradt más hátra, mint hazafelé venni az irányt, természetesen a Cigánygödört is útba ejtve, mert ilyen szörnyen büdösen, sok kedvük már nem volt a próba folytatásához. A szél még erősebben fúj, s ezt már Laci is túlzásnak tartotta. Inkább a rövidebb utat választva, egy dohányültetvényen kellett átjutniuk, hogy kiérjenek a kövesútra. Laci mindig csodálkozott a dohány leveleit törő munkások fekete ruházatán és kezén. A sorok között kemény volt a föld, és jól haladtak a széllel, de a magas tövek felső levelei meg-megcsapkodták a fejüket, arcukat és a fiúk a zsiros levelek között áttörve megtapasztalták ennek a növénynek a különleges tulajdonságát. Az útra kierre megdöbbenen méregették egymást. A fejük tele volt hintve fehér tollpihével, az arcuk, nyakuk, fülük négerfeketére kenve, deréktől lefelé pedig a

ganélétől szutykosan, úgy mutattak, mint akik farsangolni igyekeznek. A kutya sem ismerte volna meg őket, ha nem hallja a hangjukat. A kövesúton is támogatta őket a heves hátszél, de ha hátranézték volna, akkor észreveszik ennek a heveségnek az okát, mert mögöttük az égen jókora sötét viharfelhő lopakodott fölfelé. A cigánytábor előtti váratlan megjelenésük nagy riadalmat váltott ki a putrik előtt álló népekben. Meg is lehetett érteni őket, mert csúnyábbak voltak a viharfelhőknél. Az eddig általuk még sohasem látott halálfejes vitorlásbicikli szintén rémisztően hatott rájuk. Az asszonyok szitkozódtak, öklükkel fenyegetőztek. Dik, hogy a devla verje meg! – kiabálták, meg köveket dobtak feléjük, a szapora rajkók pedig ordítva menekültek az anyjuk fodros szoknyái mögé. A fiúk nagyon megijedtek az átkozódó cigányoktól, de a megpróbáltatásoknak még nem volt vége, mert a vihar elől menekülő disznókonda közé keveredtek. A kondásnak a fekete-képu ördögök láttán tátva maradt a szája, mert a fiúk rondábbak voltak a disznóknál. Valamit akart kiáltani szegény, de csak egy „e” hang jött ki a torkán. A disznók és a malacok között nehéz volt az előrejutás, több ízben is farba taszították őket a kerékkal, ilyenkor nagyokat visítottak, és engedtek egy szűk folyosót. A Cigánygödör partján aztán véget is ért a vitorlásbicikli dicsőséges próbaútja. Gyorsan leszerelték a vitorlát, és fürdési tilalom ide vagy oda, jót úsztak a bűnös tó vizében, de szappan nélkül sem a bűdösségtől, sem a dohánymocsoktól nem lehetett megszabadulni. A vihar már a nyakukban volt, amikor a töltés felől megérkeztek a Dugóék házához. Nagyon jó volt, hogy a nővérén kívül senki nem volt otthon, de Erzsike így is összecsapta a két kezét.

– Teremtő atyám! Ti veletek meg mi lett? Dohányt voltatok törni?

Dugó kész volt a válasszal.

– Nem törtünk, hanem a nyulak után szaladgáltunk benne.

– Dehát a dohányban nem is jár nyúl!

– Hát má’ hogyne járna – felelte Dugó. – Ha megszorítják őket, muszáj nekijek odaszaladni, igaz, Laci?

– Muszáj bizony! Ha nincs hová futniuk szegényeknek – helyeselte ő is. – Még a Domcsi is kergette őket, azért olyan fekete.

– Gyanúsak vagytok ti nekem – mondta Erzsike. – Biztosan megént valami gonoszságon törtétek a fejeteket, de úgyis meg fogom tudni. De mitül vagytok olyan bűdösek, mint a klozet? Na, itt van a szappany, mosásotok le magatokat, oszt van még tegnapi vagy két tángyér keménymagos leves meg kenyérfara, aprítsátok bele, egyetek, ha kell.

Kint dörgött, villámlott, ömlött az eső, a szél pedig tombolt, szinte a földig hajlította a kerti almafákat. Ilyen orkánerejű szélben biztosan száguldana a vitorlásbicikli, mint egy versenyautó – gondolta magában Laci. Persze csak addig, amíg fel nem borul, vagy el nem törik a rúd. Kellene valamilyen fedél alatti helyet találni a vitorlának, mert így hamar tönkre megy az esőben. Hogyha ő most Edison lenne, akkor megcsinálná a világ első vitorlásszekekrét, igazi vászonvitorlával, kormánykerékkel, gumikerékkel, de hát nincs pénz, ami őneki meg volt bőséggel.

Közben Dugó tüzet rakott a spórban, és megmelegítették a keménymagos levest. Mindketten asztalhoz ültek, a nagy izgalmaktól, fáradsalmaktól alaposan megéheztek. Dugó még ki is törülte a tányérját fekete kenyérral, aztán így szólt:

– Csak azért mentem el veled a próbaútra, mert úgysem találtál volna helyettem más bolondot, de most valahogy nem bántam meg. Érdekes vót ez a vitorlázás, meg az is, ahogy megijedtek tülünk a cigánypulyák. Láttad, ahogy féltették az anyjuk üköt?

– Láttam – mondta Laci –, de nem örültem neki. Minden kísérletnél szoktak történni váratlan dolgok, ha még eddig nem vettek volna észre, s ezekkel számolni kell. Még jó, hogy nem volt puskájuk a cigányoknak, még belénk is lőhettek volna. Meglátod, ennek is híre lesz, beszélni fognak róla. Csak reménykedni lehet, hátha nem ismertek fel minket.

– Ha jobban átgondoltunk volna mindent – folytatta a szót Dugó –, akkor kevesebb bajunk lett vóna, de hát ki hitte vóna, hogy ilyen gyorsak leszünk? Még a kutya is alig bír szaladni utánunk!

– Én hittem. – Felelte Laci. – Ha még nagyobb lett volna a vitorla, már a kerék is alig érte volna a földet, de azt a sebességet nem is éltük volna túl.

A beszélgetés, tervezgetés közben a vihar is odábbállt, s az utca tele volt letört faágakkal. Lacinak most újabb gondja akadt. Be kellett otthon számolni róla, miért nem jött haza a vihar előtt. Miért nincs a biciklin ülés? És miért olyan bűdös mindene, mintha egy pöcegödörbe esett volna? Minden kérdésre hihető választ kellett adni. Ő pedig rendszerint azt vallotta: ha az ember élni akar, márpedig ő miért ne akarna, akkor nem muszáj bevallani a teljes igazságot, mert abból csak az egészséget károsító idegesség és harag származik. Márpedig ő jóakarója kíván lenni mindenkinek, vagyis gondtalanságot, derűs napokat szeretne, amelyeket a felnőttek nem tartanak fontosnak. Tehát segíteni kell nekik, ártatlan füllentések által elkerülni a családi ribilliókat, és inkább pártolni a szeretetet és a békét, mint ahogy az a házi áldásban van. Na, ne mondja már komolyan senki, hogy nincs igazam!

Másnap Mari és Laci, az idős cigányházaspár gyékénylábtörölt kínált Piroska néjének. Mint mindenkinek a faluban, neki is elmondták, hogy a tábor környékén tegnap ördögjárás vót. Szárnyas biciklin jöttek, cikrázott a szemek, a fejükön talu nőtt, ők hozták a vihart is. Még kutyájuk is vót, olyan fekete-veres, oszt vicsorgott...

Az időjárás olyan volt, hogy annál jobbat nem is lehetett kívánni. Gyümölcsérlelő napsugarak simogatták a földet, a növényeket, megérkezett a körtesárgító, paradicsompirosító augusztus. Laci szerint is szépnek lehetett nevezni ezt a hónapot, de sajnós volt neki egy szépséghibája, mégpedig az, hogy ilyenkor már lassan el lehetett kezdeni a visszaszámlálást, közeledett az iskola, és a nyárral búcsúzó szünetre eseményeire már csak a titkos napló emlékezett. Vannak azonban percek, órák, amelyek örökre megmaradnak az emlékezetben. Az öreg körtefa törzsén még mindig látszott az az ágcsont, amely a néhány éve meghíusult hintázásra emlékeztetett. Az árnyékába leterített pokrócra lehullajtott egy-egy érett gyümölcsöt a fa, mintha így akart volna beszélgetni a fiúval. A körték kicsik voltak, de jóízűek. Vasárnap volt. A szomszéd istállóban Pali Párizsról énekelt, de az első harangütésre elhallgatott. A harangszó bejárta az udvarokat, a kerteket, zúgása végighömpölygött a Felvégen és az Alvégen.

Laci a Tom Sawyer kalandjait olvasta, és egészen megfeledkezett a jelenről. A kétórányi kellemes kikapcsolódást a nővére kiáltása zavarta meg. Ebédelni hívták.

Az asztalnál már megszokottá vált a „ha eszünk, nem beszélünk” szabály, de az apa most mégis megemlítette, hogy egy hét múlva nagykanállal eszik a család, mert lakodalom van kilátásban. Kálmán bácsi, azaz a Vén Bajusz legidősebb unokája, Elek nőszül, tehát mindenki időben szedje rendbe az ünnepi ruháját, mert a tisztesség úgy kívánja, hogy ezen a nagy eseményen az egész család ott legyen. Továbbá: valakinek a családból, mert az illendőség úgy kívánja, a menyasszonnyal is táncolni kell, ez a feladat pedig Lacira vár, mert ő nem akarja magát kinevettetni, hiszen a tánc sosem volt az erőssége. Laci örült a meghívásnak, de annak különösen, hogy neki kell képviselni a családot a menyasszony-táncoltatásban. Előkerült hát ismét a seprű, és saját füttyével kísérve gyakorolni kezdte a különböző tánclépéseket. Igyekezését még a Vén Bajusz is dicsérte, és méltányolta olyannyira, hogy topogó, ormótlan csizmában meg is mutatta neki, milyen az igazi, szilaj badalói csárdás. A következő napokban volt még egy-két könnyű futam a vitorlásbiciklivel, de a legjobban most inkább a hétvégi lakodalom érdekelte.

Látott már násznépet az utcán vonulni, ácsorgott már ő is a többi kíváncsi gyerekekkel együtt lakodalmas házak előtt, ahol egy-egy töltött káposztát vagy süteményt nyomtak a markukba szokás szerint, de igazi lagzit belülről még sohasem látott, ahol a többiek szerint állítólag sok érdekes és mulatságos dolgot lehet tapasztalni.

A lakodalmas nép délután kezdett gyülekezni. Vén Bajusz kikötötte, hogy az ő legelső unokájának igazi „uras” lakodalma legyen, tudják meg az emberek, hogy a Balog név még ebben a világban sem veszített a rangjából, így aztán sokkal több vendég volt hivatalos a szokásosnál is. Elek kerek három évig udvarolt Elvirának, s miután a menyasszony apja, Endre bátyja, a traktorista és a másik örömapa, Elek bátyja szerint is „most már osztán eléggé esmerik egymást a fiatalok”, kitértek az esküvő napját még a szülőszüret előtt. Ez Klári néniének, Elek anyjának volt a legfőbb óhaja, mivel egészségi állapota miatt már nem győzte úgy a hét férfitagot számláló családban a rengeteg házimunkát. És különben is: Elvirát már régebben kinézte a fia számára Klári néni. Az egyszerű, de kedves arcú Elvira magas, erős testalkatú lány volt, s bár sok hozománya nem volt neki, de a fontos falusi kívánalmaknak megfelelt, mert erős és egészséges volt, és az erényesség szempontjából nézve is tökéletes menynek mutatkozott.

Laci az egész készülődés alatt mindenütt szeretett ott lenni. Meghívott személy lévén jogot formált arra, hogy mindent jól megfigyeljen, meghallgasson és kérdezzen. Többek között így megtudta, miért kell sírni, mint egy temetésen, a menyasszony rokonainak és a szomszédoknak, amikor a lány búcsúzik a szülői háztól, holott csak száz méterre lakik a vőlegénytől. Miért mondanak verseket a vőfélyek, és miért kellett erőszakkal leemelni a sarkáról a kaput Nagyszemű Szilvának, hogy a násznép bemehessen az udvarra. A templomi esketési szertartás nagyon izgatta a fantáziáját. Legutóbb egy harangozáskor már látott egy istentiszteletet a bűvőhelyéről, akkor nem volt belőle probléma. Most sem imádkozni menne, hanem mondjuk, rá lehetne fogni, hogy Elek, a vőlegény iránti tiszteletből, de főképpen mégiscsak az élmény és az ismeretszerzés céljából lenne ott. Nem is törte sokat a fejét ezen, hanem a sok jókedvű ember között, Mózsai háta mögött besurrant ő is. Bent, a templomban meglátta Rácz tiszteletest, aki összekulcsolt kézzel és széles mosollyal már várta az ifjú párt. Laci kidugta a fejét egy természetes asszonytság csípője mögül, s egy pillanatra úgy tűnt neki, mintha a pap észrevette volna őt, és ettől még jobb kedvre derülne. A lelkész tudta, hogy ez a mai nem egy szerény esküvő, éppen ezért igyeke-

zett lassabban, ünnepélyesebben tartani az esketést. Elek, aki ideges természetű ember volt, és mindig egyszerűen és célratorően gondolkodott és dolgozott, egy darabig tűrte a pap ájtatos szavait, de aztán egyre izgatottabbnak és zavartabbnak látszott. A tiszteletes észrevette, s bár egy kissé gyorsabbra fogta, az áldás még váratott magára. Már Elvirát is kezdte idegesíteni Elek nyugtalansága, és ezért aggódva tekintgetett jobbra-balra. A kínos helyzetet végül Elek maga oldotta meg. Egy gondolatnyi szünetben gyorsan odasúgta a papnak: tessén má' egy cseppet gyorsabban! Rácz mosolyogva nagyot bölintott, és úgy összeadta őket azon nyomban, hogy abban hiba nem volt. Ahogy később Elek a barátainak elmesélte, ezek voltak addigi életének legszebb, de egyszersmind a legkellemetlenebb percei is, mert a szertartás előtt sajnós elfelejtett a végére menni.

Hamarosan megérkeztek Váriból a muzsikos cigányok, mégpedig felcicomázott lovas fogaton. Ahogy leszálltak, már az udvaron rögtön felhangolták a hangszereiket, és hozzá is láttak kedvére tenni a vendégseregnek. Rázendített a klarinét, a hegedű, a cimbalom, a nagybőgő, és nemcsak az udvaron emelkedett a hangulat, de kint a Soralján is táncra perdült a báméskodó fiatalság. A lakoma pedig csak ezután kezdődött. Bent, a kiürített tisztaszobában, a hosszú asztalokon feltálatl csigatészta tyúkhúsleves mellett hústornycok és süteményhegyek között tüzes vörösborral teli, nagy üvegcancsók barátkoztak a töltött káposztás tálakkal. Az asztalfőnél a szépen összeillő szimpatikus ifjú pár mosolygott a vendégekre, és kínálgatta őket enni- és innivalóval. Az étvágy dolgában senkinél nem adódtak problémák. Azt mindenki tudja, hogy a lakodalomba farkaséhesen, száraz torokkal érdemes jönni, hogy a sok nászajándék árát le tudják enni. Csörömpöltek is a tányérok, s kopogtak a kanalak elég szaporán, annál is inkább, mivel az ételhordó asszonyok nem kukoricáztak, aki sokáig piszmogott az evéssel, az a következő fogásnak csak a húlt helyét láthatta az asztalon, de még a tányérját is elemelte előle a háta mögött felszolgáló nőszemély. Laci ott feszengett a gyorsan csámcsogó és nagyokat morgó nénék és bátyák között. Először restellte a csontokat az asztal alá dobálni, ahogy azt mindenki tette, de aztán az alant futkosó kutyusokat látva engedett a szokásnak. Sűrven koccantak a borral színültig töltött poharak, a cigányzenekar pedig pattogósabb ritmusú magyar nótákkal próbálta rábírní a vendégeket egy kis táncra. Az asztalbontás után aztán elszabadult a pokol. A fergeteges csárdásoktól dübörgött a régi padló, s néhol be is szakadt. Már vagy félórája folyt a tánc, amikor Vén Bajusz, aki az első liter boradagjának már a felénél fickós hangulatban volt, magához intette az unokáját.

– Te, Elek, te! – mondta neki. – Jó lakodalom-e, jó, csak egy valami nem pászol nekem. Az, hogy csendes. Nincsen benne elég tűz. Bezzeg az én időmben nem vót olyan lakodalom Badalóban, hogy azon ne csattanjon el egy-egy pofon, la!

– De hát minek verekedjünk, papó, ha nem muszáj? – Kiabált a nagyot halló fülébe a vőlegény unoka.

– Nem úgy van a – magyarázott borgőzös fejfel az öreg –, muszájnak mindég muszáj, mert akkor azt hiszik a férfirül, hogy nem ember, mer’ biztosan vérszegény, he! Ohon van, la! Má’ valamék ott sutyorog valamit a menyasszony fülibe. Eridjél csak, fiam, oszt mozgasd meg ütet!

A vőlegény odanézett, és elnevette magát.

– Ó, papó, menjen má, csak nem fogom tán felpofozni a tanító urat!

– Ütet nem is kell, de bízd csak rám, én majd szemmel tartom a népet. Csendőr vótam én, fiam, nem is akármilyen! A menyasszonyra meg te vigyázz! Az én apám azt mondta: asszonyra, lúra, oda kell figyelni!

Hamarosan előállt aztán a két pántlikás vőfély, akik már a dolguk nehezen túl voltak, s ennek örömeire kiürítettek egy kancsó bort, most pedig elkiáltották magukat: „Eladó a menyasszony!” Na, gondolja Laci, ezt az Eleket sem értem. Annyi éven át udvarolt neki, most meg már el akarja adni?

A menyasszonyt táncoltatók közül Nagyszemű Szilva volt az, aki alaposan kitett magáért. Az alacsony, gerendás mennyezetű szobában különös jelenség volt ez a jól megtermett férfi. A hosszú, keményszárú csizmájában, a fekete priccses nadrágjában, a fehér ingében úgy festett, mint egy nyalka ifjú. Minden tekintet felé irányult, amikor táncra kérte a menyasszonyt, és a derekára helyezte hatalmas tenyereit. A cigányprímás is sejtette, hogy itt most egy nagy menet lesz, és harsány hangon megkérdezte Nagyszemű Szilvát:

– Méket húzzuk, Imre bátyám?

Akkoriban az volt a szokásban, hogy a muzsikát a felkérő rendelte meg.

– Csárdást, Lámek! Szép a rózsám, nincs hibája!

A banda rákezdte a csárdást, de nem túl pattogósan. Nagyszemű Szilva egy nagyot kacsintott a prímásra, amelynek félreérthetetlen jelentése volt. A cigány sem volt rest, s nyomban fürgébben kezdte járatni a vonót a hegedűn. Elvirának, a menyasszonynak is jó táncos lábai voltak, de a kérése az beleadott mindent, apait-anyait, és cifrán, keményen ropta a fájntos badalói csárdást. A felesége, Zsófi nénje, mondta is a mellette ülő asszonyoknak, hogy nézzék má’ a vén kandúrt, hogy bír a’ még táncolni, la!

Amikor már sokan táncoltak a menyasszonnyal, és még senki se vitte haza, a Laci táncának is elérkezett az ideje. Illedelmesen meghajolt a derék hófehér ara előtt, akinek a hónaljáig sem ért, és elpirulva, de jó hangosan táncra kérte. A cigányprímás megkérdezte tőle is, milyen tánc elégítené ki az igényeit, mire Laci habozás nélkül tangót választott. A Lámek banda elkezdte játszani a Dalold el ezüst gitárt, Laci pedig hozzálátott Elvira fehér cipős lábának a taposásához. Nem is hagyta sokáig szó nélkül szegény, és fájdalomosan mosolyogva felhívta rá a figyelmét, hogy: hát nem azért mondom, mert izé, de olykor-olykor a padlóra is lehetne lépni. Szerencsére a menyasszony viszontagságainak hamar vége szakadt, mert kapós volt, hála Istennek, és felkérték táncolni mások is. Így aztán Laci is megkönnyebbült, mert az anyja befizetett Elviréért valami pénzt, de mert biztosan kevesellték, így remélhetőleg nem igen az ő nyakába varrják majd.

Csodás holdfényben úszott a lakodalmas este, a zenekar már két szünetet is tartott. Fülledt, meleg volt a levegő, ennek ellenére a vendégek nagyon jól érezték magukat, és még senkinek az esze ágában sem volt hazamenni, sőt még mintha most kezdtek volna úgy istenigazából belemelegedni a mulatozásba. A tanító úr és a tanítóné asszony sem unatkoztak, bizonyára nem is emlékeztek már, mikor voltak utoljára ilyen vidám helyen. Vén Bajusz már kellőképpen betintázott, és a Klári nénje kötényébe kapaszkodva nyugovóra indult. Laci már korábban kicsempészett a zsebében Dugónak pár süteményt, s most már vágyott egy kis csendre és felfrissülésre. Az utca néptelen volt, a töltés felől a tücskök zenekarra tercelt a hivatásos muzsikusoknak. Még soha nem volt ilyen tájban a töltésen, s ahogy a tetejére ért, megcsodálta a Nagy Nyárfát. Mennyire más így, éjszaka! A fölötte ragyogó Hold szinte bearanyozta fényével a sötét lombkorona körvonala- it, és az egész fa olyannak látszott, mint egy hatalmas koromfekete szikla.

A Cigánygödör melletti házak ablakai már sötétek voltak, most végre nem kellett tartani senkitől, hogy beárulják. Meztelenre vetkőzött, és jól- esően úszott egyet a víz alatt. Mindig a tó közepén volt a legtisztább a víz, ott szeretett a legjobban a hátára fekvé lebegni, és figyelni a felhők mozgását. Most a fényes Holdat nézte, és rajta a sötét foltokat. Jól érezte magát. Eszébe jutott az akkori nagy sláger, és hangosan, felszabadultan énekelni kezdte Német Lehel dalát, hogy reszket a Hold a tó vizén, színezüst lángot szór felém... A tücsökzenekar pedig mesterien kísérte a dallamot.

A dohány volt az egyik olyan növény, amelyet a vitorlázás óta Laci kifejezetten utált. A másik, az egy sokkal hasznosabb ipari növény volt, a

kender. Ez, ha eljött az ideje, levágtak, vastag kévékbe kötöttek, aztán áztatni kellett heteken át, amíg meg nem sárgult. Amikor a Kis Tiszában nyár végén leapadt a víz, s könnyen le lehetett volna lehalászni a még benne lévő halakat, olyankor jelentek meg a kenderkötegek. Ezeket, mint egy tutajt, összekötötték, aztán cölöpökkel és sárral a víz alá nyomták. Sok ilyen kendentutaj ázott a víz alatt egyszerre, s a cölöpökön rongydarabok jelezték, melyik kinek a tulajdona. Eddig ezzel nem lett volna baj, csak-hogy a víz alatt poshadó kenderlevelektől bűzös, barna pocsolyává változott a Kis Tisza, és a mérgezett vízben a halak elpusztultak. Haragudott nagyon Laci a kenderre, és vele együtt a társai is. A kenderlé nem kegyelmezett a békáknak, de még a nadályoknak sem, csak az óriásira nőtt szúnyogok rajai dongták elszántan siratóénekeiket. Pali, Dugó és Laci szomorúan nézték a gyászos képet. Dugó köpött egyet.

– Ennek már lüttek –, mondta keserűen.

– A! – Mondta Pali. – Itt már csak tavasszal lehet majd firidni, meg halászni, ha kiönt a Tisza.

– Tavalý is így vót – mérgeleődött Dugó –, ki kéne találni valamit, hogy elmenjen a kedvek az áztatástul.

Azzal erősen vakargatni kezdte a fejét, mintha így akarta volna készíttetni agytekervényeit a probléma megoldására. Laci kíváncsian nézte az arcát.

– Majd szólsz, ha már pedzi? – Kérdezte gúnyosan. – Csak azt ne mondd, hogy tegyünk ki egy táblát a parton azzal a felirattal, hogy krokodilus van a vízben.

– Olyat nem! – Mondta Dugó. – Azt úgyse hiszik el, de van egy másik. Csináljunk egy nagy tutajt. Szedjük össze az összes kendent egy csomóba, oszt hadd keressék, melyik csomó kié. Hát szabad ilyet csinálni? Elveszik a pulyától a vizet, he?

Lacinak tetszett az ötlet. Úgy vélte, ez egy emberséges megoldás a természetkárosítók megleckéztetésére. Így történt hát, hogy alkonyatkor, amikor a munkások hazaértek a kolhozföldekről, titokban hozzá is láttak a megtorló akcióhoz. Kilenc rakás kendent kellett gyorsan a felszínre segíteni, hogy aztán egymásra, egymás mellé úsztatva őket egy nagy óriástutajt csináljanak belőlük. Nem volt kellemes munka ebben a halott, poshadó vízben dagonyázni, de mégis csak meg kellett tenni, és ezenkívül is megérte, mert Dugó hozott valahonnan pár szál rossz deszkát, és kész is volt egy tutaj fedélzete. Tolórudak is kerültek valahonnan, és bár lassan, de mégis mozgott a kendentutaj. Dugó, az ötlet kitervelője, kikövetelte magának a kapitányi címet, amit meg is kapott. Ennyi volt az akció kellemes része, s a kellemetlen csak ezután

következett. Valaki, aki az utóbbi időben sokat kellemetlenkedett az árulkodásaival az aranycsapat fiainak, véletlenül szemtanúja volt a kenderes tutajozásnak. Ez a valaki Dülledtszemű Jolánka volt. Az ördög valahogy éppen akkor küldte oda ezt a lányt. Először csendben leleselkedett, nem akarta meglepni őket, de később rájött, hogy hiszen most talált egy alkalmat a zsarolásra. Mindig is szeretett volna a fiúk között lenni, velük játszani, de ők nem engedték közel magukhoz. Ez nagyon rosszul esett Dülledtszemű Jolánkának, forrt benne a méreg, s most végre elérkezettnek látta a pillanatot, amikor bosszút áll, és ezzel a maga malmára hajtja a vizet.

– Láttam mindent! – Mondta kárörvendően. – Láttam, amikor összekevertétek a kendert. A miénk is köztük vót. Azt mondta Édes, hogy abbú fogja nekem szűni a staférungnak valót. Most oszt meg lesztek mondva! Jól elvernek bennetek, de ha én akarom, akkor nem.

– Hát akkor akard! – Mondta neki Pali.

– Annak ára van. – Jelentette ki a lány diadalmas arccal.

– Milyen ára? Tán csókoljalak meg?

– Nem olyan. Először is, vegyetek be a futballcsapatba! Másodszor, ha mentek valahová, én is mehessek veletek mindenfelé. Ennyit akarok csak.

– Ez túl sok – mondta fejcsóválva Dugó –, minek akarsz te feszt köztünk lenni, he? Tán szerelmes vagy valakibe? Mert énnekem ugyan nem kellel a nagy düllelt szemekkel! Laci, neked kéne, la?

– Nem vagyok én szerelmes egyikőtökbe se. A jányokkal sem szeretek lenni, mind csak kisasszonykodna, sétálhatna, én meg aztat nem szeretem.

– Én meg azt mondom neked – vette át a szót Pali –, inkább akasszon fel az apám a lábomnál fogva, oszt nyúzzon meg elevenen, de tégedet mi a csapatba be nem veszünk. Jány vagy, oszt a jányok közt a helyed! Ha meg elárulsz minket, nagyon megbánod, úgy tudd meg. Lesz még tél is, majd akkor hiába fogod várni, hogy valaki megmosdasson. Csúnyább leszel, mint vagyol. Senki se vesz feleségül, oszt a staférungod meg ott fog megrökönyödni az ágy alatt, la!

Dugó is tett hozzá egy lapáttal, hogy a meghökkent lányt észhez térítse.

– Én meg odakötözlek egy fához a Tilka nénye kertjében, hadd szedjenek szét a boszorkányok éccaka!

– Jolánka! – Szólalt meg Laci is. – Hát ha ilyet mersz tenni, minden fiú és lány haragudni fog rád. Az iskolában senki nem adja oda neked majd a házi feladatát, hogy lemásold, és senki nem fog súgni az órán, úgyhogy jól gondold meg!

Dülledtszemű Jolánka erre nem számított, szóhoz sem tudott jutni a meglepetéstől. Nem volt mit tennie, mérgesen dobbantott egyet a lábával, és gyorsan elfutott.

– Na, látjátok! – Mondta Pali. – Nem kell megijedni egy jánytul. Így kell ezekkel beszélni, la.

A későbbiekben Jolánka jónak látta elővenni a jobbik eszét, és hallgatott, mint a sír, így a fiúk is engedékenyebbek voltak vele szemben némi-
leg, s ha futballista nem is lehetett, labdaszedőnek egészen jól bevált.

Az évnek volt egy napja, amelyikkel sohasem voltak kibékülve a felvégi fiúk. Az első órára szólító csengő azt jelentette, vége a gondtalanságnak, az eseménydús nyári szünidőnek, amely lesz ugyan jövőre is, de ugyanilyen semmiképp. A tanterembe lépve megütötte az orrukát a szeptemberi osztályszag, a friss meszelés és olajfesték szaga, amit ha megéreznek, azonnal a kötelesség jut az eszükbe róla. A falakat hófehérre meszelték, az iskolapadok pedig zöld olajfestékkal voltak lefestve. Csakhogy festék sem tudta eltüntetni a padokba karcolt csillagokat, horogkereszteket és mindenféle ákombákom feliratokat, rajzokat, amelyek a tavalyi tanévre emlékeztettek.

A felvégi csapatot biztonsági okokból a padsorok elejére ültették, s ez már sötét árnyékot vetett a jövőre nézve. Hát még, amikor szörnyű illatfelhővel belépett az osztályba az igazgató-helyettes, vagyis a Kisorosz, és közölte, ennek a rossz hírű osztálynak ő lesz a főnöke, s bár tudja, ennek sokan nem örülnek, ő azonban igen, és nagyon készül rá, hogy gatyába rázza a társaságot.

A szünetben összegyűlve a fiúk, de a lányok is egyetértettek abban, hogy a Kisorosz osztályfőnökké való kinevezése egyáltalán nem felel meg az osztály érdekeinek.

– Ez ellen nem lehet tenni semmit. – Mondta Feri fejcsoválva. A vénjányok ilyen szeszélyesek és mérgesek mind, de ez meg még ráadásul magyarul sem akar megtanulni.

– Adjuk férjhez! – Kiáltott fel Guszti, saját szellemességén a legjobban nevetve.

– Lássátok. Ez hülyeségnek hülyeség, de ha jól belegondolunk, van ebben valami. – Elmélkedett Feri. – Ha férjhez menne, vagy legalább udvarlója lenne, biztosan megváltozna. Össze kéne berenálni valakivel, vagy legalábbis összelemezni. De kivel?

– Itt volna, mondjuk, Mándor Mándorovics. – Kapcsolódott a beszélgetésbe Laci. – Ő volt már nős, de most egyedül él, csak az a baj, kár lenne feláldozni szegényt, meg aztán nem is illenek össze.

– Hát oszt, mit számít a! – Szólt közbe egy alvégi lány. – A vadrózsa is megtelepszik a tőgyfa mellett, ha éppen odakerül a magja, la. Úgysem mi döntenénk el, hogy megkedveli, vagy nem, mi csak besegétenék nekijek.

– Emmá beszéd, Iduska! – Élénkedett meg a Feri hangja. – Mondom én nektek, meg kéne próbálni csinálni valamit, de úgy, hogy egyikük se fogjon gyanút. Ez nehéz lesz, az biztos, de sokan vagyunk, majd csak kitanálunk valamit, mer’ ha eccer muszáj, akkor muszáj. Edita Fjodorovna is mindég azt mondta, ha az ember nagyon akar valamit, akkor nincs lehetetlen.

Laci észrevette, hogy Dülledtszemű Jolánka is ott áll közöttük, mondanivaló is szeretne valamit, de még habozik. Ezt szóvá is tette.

– Itt van például Jolánka. Neki jól forog az esze, értenie kell az ilyesmire, már biztosan ki is talált valamit.

– A hát la! – Helyeselt Pityu. – Az ilyesmivel nem az emberek szoktak foglalkozni, hanem az asszonyok. Legyen ü a főnök ebben. Ha valakinek valamilyen ötlete lesz, úvele beszélje meg.

Csengettek a következő órára. Már az első napon házi feladat is akadt. Laci szerint túl hamar. Fogalmazást kellett írni arról, ki hogyan töltötte a nyári szünidőt. Ezen elmosolyodott. Hogy ha ő leírná, hogy nyár folyamán mi minden történt vele, estétől másnap reggelig sem győzné írni. De, ha egy házi feladathoz való jó dologról kellene beszámolni, akkor meg túl kevés lenne az írivaló. A bikakalandról nem írhat, de a töltésen végbement orosz-német háborúról sem. Vagy írjon a Sanyi vízbefulladásáról? Semmiképpen. A papnál való látogatást pedig Isten őrizzen még csak meg is említeni. A találmányokról, a kísérletekről sem érdemes még szót ejteni, hiszen ezek még nagyon a kezdeti stádiumban vannak. Addig-addig töprengett, míg végül kénytelen volt levonni a következtetést. Az utóbbi időben, de mit utóbbi, még előtte is, bárhol is volt, és bármit is csinált, abból jó nem származott. Kivéve persze azt a szabadrúgásból lett gölt, amelyikkel megmentette a felvégi Soralja becsületét. Összegezve a nyáron történeteket, tulajdonképpen a disznók etetésén, a koperai kenyérbeszerzésén és azon a kevésnek mondható olvasáson kívül, semmi olyan említésre való jó dolog nem történt, ami egy iskolai házi feladathoz tintát és papírt érdemelne. A Felvég-Alvég meccsről sok mindent lehetne írni, de hát a tanítókat nem az ilyen téma érdekli. Arról is lehetne írni még, hogy a Nagy Nyárfa nyáron zöld, ősszel pedig sárga, de ezt inkább már a költészet nyelvén lehetne a legszebben kifejezni.

A sárgaszirmú napraforgó, amikor eleget fürdött már a napsugarakban, szeptember közepén lehajtott fejjel a földet nézi, mintha azt fürkészné, hová hullassa a magvait. A Soralján itt is, ott is megjelentek a szárításra szétterített napraforgó feketéllő foltjai. Ez a napraforgószüret azonban abban különbözött a többitől, hogy ezen az őszön a kalapjaiktól megfosztott száruk különösen nagy becsben voltak. Az árván maradt görbe végű száruk ugyanis, ha az ember jól megnézte őket, sítalpakra hasonlítottak. Vajon kik voltak azok, akik szakértő szemekkel jól megnézték őket? Természetesen Laci és Dugó. Az ötletüket tett is követte, ami igazolta feltevésüket: a napraforgó kóró a tüzelésen kívül másra is alkalmazható. Ez a felfedezés a töltésoldal lejtőjén vált bizonyossá, amikor a kóró érdes külső rétegének lekaparása után kemény és sima lett, és gyönyörűen csúszott a harmatos fűvön. Ez valójában nem volt egy világraszóló felfedezés, azonban ennek köszönhetően a következő hetekben eléggé furcsa és szokatlan dolgoknak volt tanúja a még melege sugárzó szeptemberi nap. A töltésoldal vidáman kacarászó, síelő és szánkózó pulyákkal volt tele, közöttük pedig tehének és kecskék legelésztek. Ezeket a szánkókat sikerült tökéletesíteni is a feltalálóknak úgy, hogy két-három kórót zsineggel középen összefűztek, s ettől biztonságosabb lett az egyensúlyozás. Na, ennek a szórakozásnak az egészségre ugyan nem káros, de azért kellemetlennek mondható következményei is voltak, amelyeknek a tüneteit még Aladár Aladárovics is észlelte a történelemórán. A fiúk ugyanis nem tudtak egyhelyben ülni a padokban, csak izogtak-mozogtak, mocorogtak, mint a sajtférgek, pedig hát a kommunista párt legutóbbi kongresszusának a határozatait ismertető tananyag még Aladár Aladárovicsnak sem volt egy kimondottan izgalmas téma. Ez a fölöttébb gyanús viselkedés feltűnt neki, de amikor az oka felől kérdezősködött, senki sem adott rá megnyugtató választ. Így tehát megbízta a Kisoroszt, hogy figyelje meg, vajon az ő orosz nyelv óráján is ilyen furcsán fészkelődnek-e a fiú tanulók? A következő szünetet jelző csengő után a tanítói szobába belépő Marija Pavlovna, vagyis a Kisorosz, közölte az igazgatóval és a jelenlévő tanítókkal, hogy valamilyen gyanús nyugtalanságot, mozgolódást észlelt ő is, sőt még furcsa fintorokat is a fiúk körében. A lányok nyugodtan ültek egyhelyben, Dülledtszemű Jolánka kivételével. Aladár Aladárovics elkomorodott, annál is inkább, mivel a többi pedagógus is hasonló észrevételeket tett, szinte minden osztályban.

– Ennek a viselkedésnek valamilyen egészségügyi okai lehetnek. – Alapította meg aggódva Aladár Aladárovics. – Furcsa, nagyon furcsa, hogy csak a fiúkra jellemző. Egyetlen kakukktójas közöttük ez a Jolánka. Ez

érthetetlen. Marija Pavlovna! – Szólt helyetteséhez az igazgató oroszul. – Kérem, küldjön valakit Mariska néniért, a felcserért. Ezeket a tanulókat feltétlenül meg kell vizsgálni. Még az is előfordulhat, hogy karanténba kell zárni az egész iskolát. Ezennel osztályfőnöki órát rendelék el minden osztályban. Kérem a kollégákat, őrizték meg a nyugalmukat, senkit ne engedjenek ki az osztályból, és várják Mariska nénit.

Mariska néni a falu bajszos gyógytündére volt. Szigorú, határozott jellemű fehérszemély, aki felcseri és a szülésznői munkájába nem tűrt semmilyen beleszólást. Falusiasan szólva kapitányos hölgy volt a javából, ráadásul az iskolaigazgató anyósa, aki a veje kedvéért még a rontáslevétel nemes mesterségével is felhagyott.

Mariska néni éppen a napraforgóját szárította, gereblyézte a Soralján, amikor szólította a kötelesség. Sebtében zsákba lapátolta a magvakat, bevásárló táskájába penicillines üvegcséket, egy óriási fecskendőt, mindenféle méretű injekciós tűket és lázmérőt rakott, valamint egy jókora alumínium kanalat, amit beteglátogatáskor rendszerint magával hordott. A vizsgálatra legelőször a hatodikba, a Kisorosz osztályába vezette őt a veje, mert úgy vélte, hogy ebben az osztályban legaktívabb az izgás-mozgás. Először két fiút, Lacit és Ferit hívta ki, és azonnal hozzáfogott a fejbőrük vizsgálatához. Aladár Aladárovics bátorkodott megjegyezni, hogy úgy véli, a fejüknek nem lehet baja, inkább valamelyik lejjebb található szervüknél keresendő a kór. Mariska néni összevonta a szemöldökét, és az öklével az asztalra csapott.

– Mindég mondom! Mindég mondom, hogy senki ne szóljon bele a dógomba! Aki valamihez nem ért, az inkább hallgasson! Én mindég fentről megyek lefele, úgy vizsgálom a beteget. Na, tátsd ki a szád! – Ordított Ferire. S azzal a kanálnak a nyelét majdnem hogy ledugta a fiú torkán. – Nem piros, nem piros – motyogta. – Láttam már pirosabbat is. – Majd egy természetes mozdulattal a surcába törülte a kanalat. – Na, most lássuk a tiédet. – Szólt Lacihoz. – Mondjad, hogy á!

– Á, á! – Kiáltotta nem titkolt derűvel Laci.

– Nem itt van a baj, nem itt van a baj. – Mondta aggódva Mariska néni. – Akkor meg mondja meg má' valaki, mi a panasz! – Kiáltott mérgesen. Tetvesek vagytok, vagy rihések? Vagy megye tán a hasatok?

Ferinek az egész procedúra alatt nagyon jó kedve volt, s ezt még jobban tetézte az is, hogy ez a jókedv az egész osztályra ráragadt, ami grimaszkodásokban és mutogatásokban nyilvánult meg. A Mariska néni kérdésére ő válaszolt.

– Nekem csak az a panaszom, hogy hosszú ez a negyvenöt perc, amíg nem csengetnek ki az órától. Elég vóna a fele is.

Mariska néni nem volt vicces kedvében, de úgy általában sem volt rá jellemző a derű és a jó kedély.

– Én meg azt mondom neked, fiam, hogy inkább a te nyelved hosszú, elég vóna belőle a fele is. Várjál, várjál! Leszel te még beteg télen, majd meglássuk, milyen kedved lesz akkor, ha a nagy túvel megcélzolak! Érzem, a homlokotok nem forró, lázatok nincs, miért nem tudtok hát akkor egyenesen ülni? Sérvetek van tán, vagy aranyeretek? Na, gyertek ide a tábla mögé, oszt húzzátok le a gatyátokat!

Tetszett, vagy nem, Mariska néninél az ilyen dolgokban nem volt pardon. Volt már rá eset, hogy szégyenkező felnőtt legényekkel szemben is fizikai erőszakot alkalmazott. Így esett hát, hogy amíg a lányok huncutul kuncogtak a padokban, addig a felcser türelmesen megvizsgálta az altesteket. Miután végzett a megfigyeléssel, sokat sejtető pillantással a helyükre küldte őket, és másik két fiút hívott a tábla mögé. Néhány másodperc múlva bajuszkája végét harapdálva diadalmasan felkiáltott.

– Meg van tanálva a betegség oka!

Azután Dülledtszemű Jolánkához fordult és megkérdezte:

– Jányom, neked is sebes a farod?

A következő percben mintha felrobbant volna az osztály. Pityu és Fonosz a padlóra vetette magát, csak úgy tudta enyhíteni a nevetőgörcsét. Aladár Aladárovics, akinek eddig a lelkét valamilyen titokzatos ragályos betegség gyanúja terhelte, most felszabadultan, harsányan felnevetett, csak Mariska néni vágott a nap hőiséhez méltó szigorú arcot, no és a Kisorosz, aki az egészből egy kukkot sem értett.

Ettől a naptól kezdve mindenkinek meg volt tiltva a napraforgószánkó használata. Voltak tanítók, köztük Ludvig Alekszándrovics is, akik érdeklődtek az ötletadók iránt, de szerencsére azokra már senki sem emlékezett. Laci és Dugó sem nagyon dicsekedett, inkább sunyítottak, mint kutyagumi a fűben.

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

MINT MIKOR A KÖNYVET

*Mint mikor a könyvet tűz emészt
leveleit láng lapozza végig
úgy vajúdik kínok közt a hajnal
ökörvérben gázol a nap térdig*

*szó és szellem mind sebezhetetlen
a vér sem vér csak a tűz előképe
lám lehet a hihetetlen hinni
így válik a tenger csoda-kékre*

*a nap felkapaszkodik egére
nézhetetlen steril tűz az arca
mindkét szemem megbolondul érte
ráfonódom porrá égek rajta.*

MEGMÁRTÓZTAM

*Megmártóztam a bűnök tavában
sejtjeimből a foszfor világít
jöttömre megindulnak a lombok
az élők riadtan kérdik: ki járt itt*

*dehogyan merek én visszaszólni
mikor már ütni készül az óra
madárlelkem egy szélütött ágon
figyel a legelső kakasszóra*

*eljön értem az énekes koldus
s mint illő ellát tarisznyájából
kézen fog és nagy hálálkodással
kivezet ebből a tündéri tájból.*

AZ ASZTALON POMPA

*Októbernek már fújják a kürtöt,
a kincses ősz színeit keveri.
S mert szegény jó hársfánk mézét si-
ratja, mézarany köntöst fest neki.*

*Az asztalon pompa – gyümölcs-csendélet,
körték puhulnak a polcokon,
bronzba borul az áldott gyümölcsös,
mint múltunk hajnalán egykoron.*

*Megtöretett a kadarka teste,
hordóba zárva a drága vér.
A bordó bánat, ím, felékítette
a lugast, sírva igyon, aki él.*

*Diófánk lombja kesereg barnán,
dús termése zsákokban zörög.
Elalhatna a macska a padkán:
a zsák körül egérke sündörög.*

*Lám, a fenyő híreskedik zölden,
gyantáját gyűjti, érleli, hogy
sziporkázhasson télen a tűzben,
de addig – fejsze sem kell neki.*

*Perceit pergeti, elfogy november:
harminc nap, s lejár mandátuma.
Nyomul mögötte a vén dac-ember –
jöjjön el királya, karácsonya!*

BARTHA GUSZTÁV

KEZEK 3.

Kimenni a házból, hogy ne legyen bent, aztán bemenni, hogy ne legyen kint.

Imre anyósa, Anna mama, egy éve rohanvást mászkál ki-be, és annak a dolognak áll neki, ami éppen a keze ügyébe esik. Már ha odahaza van. Az elmúlt majd egy évben sokat betegeskedett.

– Hóvirággá fehéredett – makacskodott kicsi Ildikó.

Egy kora tavaszi nap a konyhaasztal közepén, egy pohár vízben nyiladozó hóvirág csokor láttán Imre arca falfehérré vált. Néha valóban nem ártana megfogni anyósa kezét, meg-megsimogatni a vállát! Mikor idehaza van. S miért ne lehetne folyton idehaza? Özv. Balog Imréné, a Nagy, a temetés után nászasszonya, Anna miatt maradt itt egy hónapra. A hónapból év lett. S ki a megmondhatója, hogy még mennyi lesz?

Kimenni a házból, hogy ne legyen bent, aztán bemenni, hogy ne legyen kint.

Nagy adta a pénzt a hóvirágra, Lizára új cipőt, ruhát szokott vásárolni. Nagylány, tizenkét éves... lesz. Imre azon is háborgott, hogy a lányai szájtátva figyelik reggelente, iskolába menet, hogy a nehéz parasztasszony-kezek – csiribí-csiribá – az otthonka zsebből milyen ügyesen tudják elővarázsolni az ő mindennapi kis zsebpénzüket.

– Nem azt a pár hrivenyt sajnálom, csak nehéz lesz őket leszoktatni. Mert semmi sem tart örökké, érted anyám, semmi!

Imre felesége, Ildikó pont egy éve halt meg rákbetegségben. Anna mama idegileg összeroppant, a közeli boltban depresszióról suttoztak. A Nagy nem figyelt oda, a két kislányt vigyázta, a fiát meg egyszer-egyszer ezzel vigasztalta:

– Anna gyászol, faluhelyt is megesik az ilyen. De nem rohangálnak szegénnyel idegosztályról idegosztályra.

Kimenni a házból, hogy ne legyen bent, aztán bemenni, hogy ne legyen kint.

A házhoz tartozott valami 30-35 négyzetméteres kertecske. Ősszel Imre felásta, tavasszal, Ildikóval átkapálták, elgereblyélték, és csinosra hantolt ágyacskákba zöltséget vetettek, közeikbe paradicsomot és paprikát palántáztak. Nyaranta együtt gyomlálgatták, locsolgatták, s milyen nagy volt az örömük, mikor az első termés a konyhaasztalra került...

Ebben az évben nem volt megművelve: felverte a gaz, derékig ért benne a laboda. Pedig ott félkezűen is hasznossá tudná magát tenni. Kihúzgálni a fölszáradt gyomot, halomba dobálni és elégetni gyerekjáték. Felásni tavasszal sem késő – biztatgatta magát újra és újra.

– Anyám azt hiszi, hogy nem gyászolok. Ha tudná, hogy belül mennyire vérzik... Nem akarom magam sajnáltatni. Érted, nem és nem! Akkor már nem rád gondolnék, folyvást csak magamra. Ezt a tévében hallottam. Meg azt is mondta a színész, hogy az igazi gyász nem a hiúság vására. Jó, mi? Ezért jegyeztem meg. Ja, az osztályfőnöke panaszkodott Lizára, nem azért, mert nagyon nekiserdült, hanem, mert kezdi hanyagolni a tanulást. Kicsi Ildikó sok verset és mesét megtanult a Nagytól, s mellesleg nagyon dicséri a tanítónője... Anna mamát jövő héten hazahozom a kórházból... Hogy velem mi van?

Mondjam azt, hogy egy hete a gyárudvaron elcsúsztam egy olajfolton, és eltörött a jobb karom, és most begipszelten nyakamba akasztott gézkötésen lóg? Sírjam el magam, hogy kurvára tud fájni, s hogy össze-vissza nem aludtam hat éjszaka öt órát? Kivörösödött szemmel úgy nézek ki, mint egy idült alkoholista. Köszönhetően a krétaporral felérő fájdalomcsillapítónak, altatónak. Arra persze jók, hogy teljesen elvegyék az ember étvágyát.

Imre kisietet a szobából. Talán majd holnap. Nem, Ildikónak nem kell mindenről tudnia! Elég, ha nekem fáj. Elég, ha én bosszankodom azon, hogy az orvostól kezdve a gipszig bezárólag nekem kellett mindent ki- és megfizetnem. Így is egyik napról a másikra élünk, és akkor, tessék! Bár ez egy éve sem volt másként.

A konyhában kicsi Ildikó lelkendezve futott Imréhez:

– Apu, apu, csörögefánkot fogunk sütni!

Liza nem volt ennyire lelkes:

– Nagyi megmutatja, hogyan kell a kinyújtott tésztát kockára szabni...

– A kézre figyeljete, a mozdulatsorra! – simogatta meg lányai buksiját Imre.

A Nagyi keze alatt nem a jól ismert ritmusra pörgött a nyújtófa.

– Valami baj van? – kérdezte kíváncsian Imre.

– Az a baj, hogy élek.

A közszájon forgó szólas, a hangsúlyból ítélve, ezúttal valós tartalommal bírt. Ezt nemcsak Imre érezte ki a szavakból, a két kislány szempillantás alatt eltűnt a konyhaasztal mellől.

– Nincs elég bajunk, muszáj szaporítani?

Özv. Balog Imréné jobb kezével párszor megsimogatta a kinyújtott tésztát, majd letakarta egy asztalkendővel.

- Pihentetni kell – magyarázta.
- Értem.
- Semmit nem értem – emelte fel a hangját özv. Balog Imréné. - Hol jártál a tegnapelőtt egész délelőtt?
- Ha arra gondol...
- A boltban, mástól kell megtudnom...
- Pletykafészek – legyintett Imre az ép kezével. – Kitalálnak ezt-azt, aztán világgá kürtölik.
- Ezért rohagálsz a házból ki-be, mint egy kergettyű.
- A Hadkiegészítő Parancsnokságon – mondta Imre nyersen –, meg van elégedve?!

Özv. Balog Imréné szája sűrűre görbült.

– Egyszerű regisztráció, összeírják az adatokat. Munkahely, családi állapot, meg hasonlók. A gyárban raktáros vagyok, ha kell esztengályos, marós... Megbecsülnek. Meg hát ez nem olyan egyszerű, hogy csak úgy, né...

Özv. Balog Imréné reszkető kézzel moncsolgatta az otthonka zsebből előkerült zsebkendőt.

– Maholnap harmincöt éves vagyok, két gyereket nevelek, vagyis nevelünk, anyósom a kórházba', meg a kezem is el van törve... Mi a fenének soroznának be!

– Amiért másokat, fiam.

Nagybereg, 2015.

KÜLÖNJÁRAT

*Este ma is buszra szálltam,
s én lettem a busz maga.
Meglepő, hogy fájni kezdett
hatvan utas bánata.*

*Nagy, vonagló embermassza
káromkodik, epét hány.
Körbezár és elaltat a
bűzös oxigénhiány.*

*Öt perc csak az állomás, de
eldöcögünk holnapig.
Kit érdekel, bármelyikünk
mit akar, vagy hol lakik?*

*Nyomorunk már senki gondja,
a menetdíj életünk.
Mind egymással takarózunk.
Tudjuk, hová érkezünk.*

OLÁH ANDRÁS

maradt még

„Álmodd hozzá egy másik éjszakához”
(Karafiáth Orsolya)

*mint szem ráncán a fény: kisiklott életem
– ekkora csöndet csak egy pincemély terem*

*árnyék lépett közénk és fuldokló szavak
átnéztél rajtam a hallgatás ránk szakadt*

*kezdődhet a holnap és kezdődhet bármi
nem tudok s akarok a kedvedben járni*

*maradt még bennünk úgyis elég sebhely
legalább a múltat vidd magaddal s tedd el*

*ami elveszett azt nem kell már keresni
maradok holttérben egy kifosztott senki*

*borgőzös emlékek táplálják a káoszt
hozzáálmodlak egy másik éjszakához*

bordal helyett

(Vörösmarty Mihály: A vén cigány c. versére)

*húzd rá cigány számolj le a gonddal
ébredni kell mégpedig azonnal
ne lógasd a lábadat hiába
– nemcsak ama kő: az agyad is kába –
mit ér a gond kenyéren és vízen
alkusznak rád hárman négyen tízen*

*tölts hozzá bort a rideg kupába
sötét a jelen – mi jöhet utána –
mindig így volt e világi élet
amíg e nép-nyáj szanaszét nem széledt:
üres pohár mellett fekszel bevart orral
elhitetnék veled hogy az Isten is tolvaj*

*húzd rá cigány ne gondolj a gonddal
nincs már aki bírná ezt gyomorral
véred forrjon mint az örvény árja
a cechet úgyis a te jövőd állja
rendüljön meg a velő az agyadban
szíved legyen izzó forró katlan
húrod zengjen vérszél szilajabban
mint börtönökben a zár ha kattan
és keményen mint a jég verése
sárba taposva is állj talpra végre
és ragadd kezedbe újra a vonót
ne maradj megvetett kinevetett bohóc*

különbség

*minden mérget nem lehet semlegesíteni
– az pedig nem eldöntendő kérdés
hogy a késed ér többet vagy a szavad*

VASI SZABÓ JÁNOS

CSIPLAK ARÁZI¹

YASEMIN TOMASNAK, GÜLSAH SALIMNEK, KÜZEY MUYGANNAK,
EBRU SARARNAK ÉS MÉG SOKAKNAK AJÁNLOM

I.

A dróttal összefűzött bocskorok csattogása közelebről hallatszott a szennyvízzel, hulladékkal borított macskaköveken. Keskeny sikátort fedezett föl a málló kormos falak közt, épp oly bűdöset, dohosat, mint a többi volt körötte, ám ez talán a megmenekülést rejtette. Gyorsan befordult. Tüdejében mintha égő sörényű kábusok² száguldoztak volna, fuldokolva szívta magába az áporodott levegőt. Mögötte a kiabálás távolabbról hallatszott... Sikerült egerutat nyerni? Ruhaujjával letörölte homlokáról a verítéket.

Reménye nem tartott tovább néhány percnél. Izzó kardként hasították az üldözők fáklyái a homályt. Ordítás, fegyvercsörgetés közeledett.

Futásnak eredt. Összerántotta a görcs a lábizmait, vad dobogással jelezte a szíve a kimerültséget, szaladt tovább. Meglátta a válla fölött hátrapilantva a részegen imbolygó fáklyákat. Megbotlott egy kiálló utcakőben. Szétfröccsent körötte a langyos pocsolyalé. Nehezen állt talpra. Bukdácsolt tovább: karjával kaszáló mozdulatokat téve, fájó bal lábát maga után húzva. Két tucat lépés választotta el üldözőit. Tisztán hallotta az idegen, gyorsan pergő szavakat. Kiérezte a halálos fenyegetést.

Az utolsó pillanatban vette észre a falat. Omladék halmozódott föl lábánál, sokkal magasabb volt annál, hogy a férfi elérje a tetejét, és átmásson rajta. Zsákutca!

A penészes vakolatba fúrta fellángoló dühében ujjait. Indulata lecsillapodott, hátat fordított a falnak. Előtte bunkókkal, láncos botokkal felfegyverzett sokaság zúgott. Kíméletlen tekintetükből semmi biztatót nem tudott kiolvasni. S jöttek felé kegyetlen lassúsággal. Karnyújtásnyira voltak az élen állók. Husáng emelkedett a levegőbe, őrzöngő üvöltés nyomta el kiáltását:

¹ puszta vidék

² lidércek

– *Ne bántsatok! Ne bántsatok!*

Kende felébredt rémisztő álmából. Ruhája átizzadt, haja csapzottan hullt a homlokára. Kidagadtak kézfején az erek, amint markolta a durva szövésű pokrócot.

II.

– Szedd össze magad, Kuzgun! Felgyógyultál, nincs helyünk a számodra. Láttad hogyan kell mankóval járni? Itt van, fogd és gyakorolj! Ha szorgalmas leszel, épp úgy szaladgálsz majd, mint a lábtörésed előtt. Néhány hét és kimehetsz apád mellé a pásztorokhoz dolgozni. Ne hálálkodj! Vár még valaki? ... Ah, ismét eljöttél kis cafka! Ugyanaz a nyavalya, mint a múltkor? Itt ez a zacskó teli fehér porral. Az utolsó adag. Jobban nézd meg, ki mászik rád! Gyógyszer nélkül, a kórtól aszott és vörhenyes lesz a bőröd, s nem kellesz majd a kutyának se. Mit művelsz? Megmondtam, itt nem kell fizetni, húzd fel a szoknyádát, tűnj el... phú! Ki a következő? Kertenkele, jó bőrben vagy. Nem látsz minden dűnén kábusokat? Ne higgy annak az ostoba kuruzslónak! Demír bátyád, hogy érzi magát? Nem kínozza az amputálás után a fantomfájdalom? Meghalt. Mikor? Miért nem szoltál? A sámán kezelte... A yildirim³ vágná ketté azt a balfácánt! Kerüljön a kezem közé a vén ördög, kitekerem a nyakát! Kertenkele, menj most haza! Nagyon lesújtotta a bátyád halála a szüleidet, segítened kell nekik. Itt egy kevés olaj. Apádnak a múlt hónapban megígértem, hogy szerzek. Este pedig próbálj nyugodtan aludni. Tanri seninle olsun!⁴

Földig hajolva farolt ki a sátorból a töpörödött, barna bőrű legényke. Kende egy darabig hallotta bizonytalan lépteit; fáradtan leült a kis zsámolyra. Letörölte izzadó homlokát, és a sarokba lökte a koszos gyolcshalmot, a többi kétes tisztaságú szagló hulladék mellé. Amint felállt, szédülés lett úrrá a testén. Hetek óta érezte: baj van az egészségével. Mintha gonosz dzsinn szállta volna meg a szervezetét, belecsimpaszkodott az izmaiba, amitől hasogató fájdalommal járt a legkisebb mozdulat is. Szerencse, nem várta odakint több beteg. Nem volt tanúja a rosszulletének. Így lássák a gyógyítót, aki a saját nyavalyáival sem tud megbirkózni.

Patak csordogált a sátólól néhány lépésre éles, opálszín kövek közt. Hívogatóan mágnesezték foltos hullámai Kende napégette bőrét. Boldogan mártotta tenyerét a langyos habokba, s élvezve a mosakodás illúzióját, ar-

³ villám

⁴ Isten legyen veled!

cára lötytintette a zavaros folyadékot. Ezt a rituális pancsolást várta egész nap. Úgy érezte ekkor, hogy nemcsak a teste szabadul meg a ráakódott portól, hanem a lelkéről is sikerül lemosni a keserű sárröggként hozzáragadt emlékezést. A kitörölhetetlen, Tudásnak nevezett mocskot...

III.

Kende az orvosok céhébe tartozott. Az elmaradott sivatagi porfészekben fogat húzott, lázat csillapított, töréseket, ficamokat, csatában, vadászaton szerzett sérüléseket gyógyított. S ahogy közeledni érezte férfikora delének végét, úgy kapta rajt magát mind többször, hogy gondolatai a múltban kalandoznak. Egyre gyakrabban gondolt a kemény munkával telt napok után a diákkor boldog idejére, a Büyük Ögretmen tanítványainak maroknyi, lelkes csapatára. Az együtt töltött évekre, s a pillanatra, amikor szétszéledtek a világban, hogy az Imha⁵ utáni bűnben, nyomorban szenvedő, járványok tizedelte emberiség segítségére siessenek. A mítoszokkal körülszőtt, a tömeg által babonás félelemmel tisztelt orvoslást hívták segítségül. E gyógy mód eredete a régmúltba, az Imha előtti idők kódébe veszett, de értőinek utolsó csoportja megpróbálta felidézni a csendes feledés fátyla mögül. Csalók, kontárok, szemfényvesztő sámánok „hipnotikus varázslatai” piszkították be a tudomány hírnevét. Az igazi tudós orvosok másmi lyenek, s közülük is a legnagyobb Büyük Ögretmen volt. Nem ült a babérjain a gazdag kliensek pénzén élösködve, hanem jó képességű gyermekek tucatjait vette maga mellé az ősi Budah külvárosainak nyomornegyedeiből. S oktatta őket előbb a betűvetésre, majd olyan titokzatos tudományok rejtelseibe avatta be az ifjakat, mint a számtan, a vegytan, az élettan. Amint magába szívott némi felületes ismeretet, a tanítványok jó része megszökött, és a világ poros szavannáin kóborolva mágusként, kuruzslóként, méregkeverőként kereste meg a kenyerét. Ám a többség maradt, és kijárta az iskolát. Ők lettek az Ölen⁶ Korának utolsó doktorai. Megvetett, kiközösített emberek. Az öngyilkosságba kergetettek, a megháborodottak... Kevesen bírták olyan sokáig cipelni a Terhet, mint Kende. Szerencséje volt, amikor Büyük ide a déli sivatagba küldte. Itt az emberekből a civilizáció szikrája is kihuny. Még arra sem voltak képesek, hogy a közülük kiváló sorstársuk ellen áskálódjanak, vagy elpusztítsák.

Ismét érezte a tompa fájást a fejében. Az előző éjszaka álma végigkísérte napját, félelmes látomásként öltött alakot az elméjében. Mintha nem lett volna elég baja?!

⁵ pusztitás

⁶ haldoklás

Arra eszmélt, a patak olajos pocsolya-ízét érzi a szájában. Nagyot horkantott, s kiköpte az émelyítő folyadékot. Karcsú árnyék nyúlt az ő robosztus árnya mellé. Hátrafordult, s feltörő örömmel nézett a lányra. Nadasz állt mögötte, csillogó szemét várakozóan rászegezte.

– Kész a vacsora, Kende amdza⁷! –idegen lágysággal rezgett hangja a gyorsan hűlő levegőben.

– Jól van. Végeztem, mehetünk, kizi⁸ – dörmögte Kende, s indult a Gyógyítás Háza mellett terpeszkedő, sárga bőrrökkel borított építmény felé.

Itt laktak ők ketten. Nadasz nem volt a férfi édes gyermeke. Négy-öt éves csöppség lehetett, amikor rátalált Kende egy kahverengi kereskedő karavánjának tetemei közt. Akkor sem tudott magyarázatot adni arra, miként maradt életben a gyenge kisgyermek? A karaván felnőtt férfitagjai úgy hullottak az éhségtől és a szomjúságtól, mint Budah városában nyáron a falevelek.

Kende hevesen megrázta kócos üstökét, hogy kiverje fejéből a buta gondolatokat. Hagyni kell békében porladni a múltat. Az egykori apróság mára szép, okos lánnyá serdült.

Rozsdás dróton mécses lógott alá a szűk konyharész tetejéről. Alatta simára gyalult faasztal állt – felbecsülhetetlen kincs a sivatag-világban - két székkal. Fehér vászonerítő borította az asztalt, közepén piros virágképekkel díszített agyagtál állt, mellette egy-egy fatányér és fényes rézkanalak heverték. A rend, a tisztaság, s a pusztai környezetben gazdagnak tűnő „étkezéslet” a régi budahi vacsorák hangulatát idézték föl Kende emlékezetében. Mosolyogva szagolt a levegőbe.

– Micsoda fenséges illat! Csak nem babfőzelék?

– Egy házalótól vettem szakajtónyi szárított tarkababot.

– Ügyes voltál, Nadasz! Fertőtlenítetted?

– Igen... Megmostam a furcsa porban, ami sötétvörösre festi a vizet, ha beleszórom.

– Akkor ne is húzzuk tovább az időt! Aki nekünk ételt adott, annak neve legyen áldott!

Nadasz iyi isztah!⁹

A lány megpróbált rosszalló pillantást vetni a férfirra. Ám látva, hogy farkasétvágygal tömi magába az ételt, föl kacagott. Az asztallapra könyökölve, állát tenyerébe tartva figyelte Kendét. S hallgatta, amint a fejük fölött a mécses gyér fénykörén túl döngicsélni kezd néhány sivatagi bogár.

⁷ bácsi

⁸ lányom

⁹ Jó étvágyat, Nadasz!

IV.

Kende jóllakottan leheveredett. Számumként ragadta el elméjét a kimerültség. Hiába ellenkezett, a fáradtság erősebb volt az akaratnál, tudata elmerült az álom sötét tavába: *a vén Büyük és tanítványai a nyugati Devler Daglar¹⁰ lábánál álltak, egy ősi romváros előtt. Kende oszlopokból álló, a leomlott betonfalaknál is régibb kőszentélyt pillantott meg. Fölsírmerte repedezett homlokzatán az Imha előtti kor rúna-betűit. Lehajtotta a fejét, lassan vett erőt a fölindultságán. Vibrált a felirat a sivatagi légben: COLONIA CLAUDIA SAVARIA... De nem mert ráemelni a tekintetét.*

Szombathely, 1990–2014.

¹⁰ Gigász-hegység

SZÖLLŐSY TIBOR

RÖVIDKÉK

- A határokon túlra rekedtek a nemzet legjobb donorai.
- Minél erősebb a sovinizmus, annál betegebb.
- A tolongásban nemcsak egymás sarkát, de emberi méltóságát is tapossuk.
- Lusta emberben a vágy is csak sóhajtást szül.
- A haszontalanság a lustaság kamatja.
- Homoksivatagban is lehet fűbe harapni.
- Akkor kezdődik az öregkor, amikor elkezdjük felélni tapasztalatainkat.
- Nálam akkor kezdődnek a problémák, ha nincsenek problémáim.
- A szerelem olyan, mint a rakéta: induláskor robban, villog, tele van energiával, ám távolodva csendesül, halkul, alig lehet észlelni, majd csak a beavatottak tudják, hogy létezik valahol.
- Nem az előtte tornyosuló szikla okoz gondot az alpinistának, hanem a bakancsába került kavics.
- A legmélyebb erkölcsi romlás, mikor az ember hinni kezd saját hazugságaiban.
- A szeretetből nem szabad gyököt vonni, azt csakis négyzetre emelni szabad.
- Valaha a megesett lány elesett volt. Ma már csak egy eset.
- A serény akkor is talál munkát, ha nincs semmi dolga.
- Az országhatárok a politika betegségeinek rút sebei.
- Sok embert teszünk boldoggá, amikor elmeséljük nekik boldogtalanságunkat.
- Ha megelőztek, nem biztos, hogy le is győztek.
- Vannak emberek, kiknek öröme mások boldogtalanságából ered.
- Ebben a rohanó világban már a múlt sem az igaz, és a jövő sem a régi.
- Vannak emberek, akik igazi gazdái adott szavuknak: azt tesznek vele, amit akarnak: akkor veszik vissza, amikor jónak látják.
- A hiú ember a tükör hátlapjában is szépnek látja magát.
- Az öregségben az a jó, hogy nem kell megtanulni semmi újat, csak ismételni kell, amit gyerekkorban elsajátított az ember.
- Az ivászat egy sajtóságos verseny: résztvevői – az ész és a test. Végül mindketten veszítenek.
- A hal a fejétől romlik, de mindig a farkától kezdik tisztítani, mert a fej kicsúszik a kézről.

- Amennyiben az állam felülről diktálja a tempót, az csakis induló lehet.
- Az utóbbi időben egyre gyakoribb, hogy az álarc az eredeti másolata.
- Fényárban úszik a ház, de nem biztos, hogy világosság van benne.
- A pártok gyűlésein a szónokokat bejegyzik, a hozzászólókat megjegyzik.
- Jobban ismerjük a múltat, mint a jelent. Az előbbit meg lehet magyarázni, de az utóbbit érteni kell.
- A talpnyalók pluralista véleményét a főnökiük magyarázza meg.
- Szedjük össze azokat a bőrtöredékeket, amelyekből már kibújtak, és adják azoknak, akiknek nincs bőr a képükön. Tartok attól, hogy nagyobb lesz a kereslet, mint a kínálat.
- A tehetősek a négy lábú fotelt, a politikusok a hintaszéket, a vékony pénztárcájúak a három lábút kedvelik. A szegények inkább ácsorognak.
- Az ész nem akkor megy el, mikor az ember már beivott, hanem amikor elhatározza, hogy inni fog.
- Szexbombát találtak a város szélén: a kivezényelt tűzszerészeket órákig hatástalanította.
- Az emlékezettel nem akkor van baj, ha hiába keresünk valamit, hanem akkor, hogyha megtaláljuk, s nem tudunk mit kezdeni vele.
- Magánvéleményt nem lehet bilincsbe vert kézzel leírni.
- Szemébe mondták az igazságot, de nem értette, mert rövidlátó volt.
- A jó politikus tudja, mi lesz tíz nap múlva. A mindennapok embere akkor tudja meg, hogy mi volt.
- Az elv a sors meghatározója, de egynéhány elvtelen ember miért dönthet számtalan más sorsáról?
- A történelmet magyarázhatják alternatívok, de a történelem nem lehet alternatív.
- A múltat úgy kell beépíteni a jelenbe, hogy legyen jövője.
- Megnyered a tömeget, ha mellédük állsz, megérteted magad a tömeggel, ha közédük állsz, elveszítéd őket, ha mögédük kerülsz.
- Irigyelem a bolondokat, mert mindig igazat adnak maguknak.
- A színesben álmodóknak gyakran szürkék a hétköznapjaik.
- Az ellenzéki politikusok többsége farfekvéssel születik, és vajmi keveset változtatnak életük folyamán ezen a testhelyezeten.
- A hovatartozás tudatosulása: ébredés, gyakorlása: ébredés.

SHREK TÍMEA

KEZDET

Éjjelre akár mínusz húsz fokot is ígértek. Jól fel kellett öltöznöm, hiszen az újévet a városi fenyő alatt terveztük köszönteni. Kevés sminkelés, majd a hetekkel előre kiválasztott ruha felvétele után már indulhattunk is.

Gyalog mentünk. Közben a hó is elkezdett esni, de ez egyáltalán nem zavart. Vidáman csúsztunk végig az aszfalton, négyen lányok, egymás után, mint a kislibák. A ház, amit béreltünk, kissé messze volt a város főterétől, gyalog úgy félórányra. Tőlem is körülbelül ennyi időbe telt odáig eljutni. Magunkhoz vettünk kevés szívmelegítőt és örültünk, hogy egyáltalán elengedtek minket otthonról. Ez volt az első szilveszterem, amit nem a családommal töltöttem, hanem a barátaimmal.

Péter bácsi nyitott kaput, aki már akkor bűzlött az alkoholtól. Ő adta bérbe nekünk a kétemeletes téglaházat, ami még csak félig volt készen. De nekünk a célra tökéletesen megfelelt. Beléptünk, majd a táskákból kipakolt holmik közül két üveg itókát és egy tálca süteményt nyújtottam oda.

– Ezt magának hoztuk. Egészségére!

– Köszönöm. Ha valami gond van, itt leszek az utca végén a testvéremnél, ott ünnepelünk.

El sem köszöntünk, annyira vártuk, hogy elkezdődjön a féktelen őrjengés. Lassan mindenki megérkezett. Az alkohol és a zene kábulatában vésszesen közeledett az éjféli. Tizenegy óra körül valaki szólt, hogy menjünk ki az utcára, mert jön az ukrán újév, nézzük meg a tűzijátékot.

Hatalmas durranások és színes hullócsillagok sora követte egymást, az egész utcát bevilágította. Örömben táncot jártunk és énekeltünk. Hógolyókat gyúrtunk és dobálóztunk. Éppen egy hatalmas támadás elől menekültem, mikor megbotlottam, aztán elestem. Oldalra pillantva láttam, hogy egy fekete kabátban fekszik valaki a földön.

– Részeg bolond! – kiáltottam fel, majd dühösen folytattam a csatát.

Eltelt egy óra, a tizenkettőhöz már a főtéren számoltunk vissza. Hangoosan kiabáltuk, hogy három, kettő, egy. Aztán himnuszot énekeltünk. Pezsgőbontás. Visszatértünk a házhoz. Reggelig tartott a zene és a tánc.

Délelőtt tíz óra körül pakolni kezdtünk. Elindultam az utca végére, Péter bácsiért. A kaput elhagyva arra a helyre pillantottam, ahol előző este elestem. Nem volt nyoma, csak két összetört üveg és egy tálca.

Péter bácsi testvére már jött velem szemben az utcán.
– Megfagyott. – ennyit mondott, és én mindent értettem.

NYIKOLKA

Hosszú, virágmintás körmével megkopogtatta az ablakot.
– Szabad? Nyulat keresem.

A döbbenet keresztülhasított a társaságon. Minden szempár egy irányba meredt, az elfojtott nevetés sikoltott a csöndben.

– Nyúl nincs itt. Nem is lesz.

Németországban vásárolt kalapját gondosan végigsimította, hogy minden a levegőben szálló pihétől megszabadítsa. Körbeforgatta, minden oldaláról ellenőrizte, elégedetten visszahelyezte fejére, majd megjegyezte, milyen jól is áll neki.

– Nyikolka nem keresett? – kérdezte.

– Ő meg ki? – kapta válaszul.

Nyikolka homár volt. Nem. Nem az az egyszerű tengeri ollós állatka, amelyik az akvárium alján várja, hogy egy kellemes nyári estén, vajjal és mediterrán fűszerekkel ízesített vacsora lehessen. Nyikolka ennél sokkal több. Ad a külsőségekre. Gondosan viszi fel a napi festéket kissé lötytyedt szemhéjára, majd alul s fölül egyenletesen kontúrozza szemét, ezután pillát pödör, kevés szájfény, és végül az alapozó, ami semmit sem takar el ádámcsutkájából. Festett fekete haja fésűt régen láthatott, mert a nyaka tövében madárfészek gyűlt össze, hiába próbálta a füle mögé tenni, így láthatóvá vált a fül-szörzete is. Zselézett műkörme jó manikűrösre utal, bár egy epilátort beszerezhetne, mert férfias kézfejen elhanyagolt szőrszálak merednek az ég felé.

Ez ő.

Az égett gumiabroncs szaga átjárta az utakat. Két rendőrautó sietett a kínai nagy fal alá, az utasok kiszálltak. Őt jól megtermett fiatalember, állig felfegyverkezve szállt ki belőle. Lassú léptekkel haladtak a bejárat felé, majd váratlanul megtorpantak.

A látvány nem volt kellemes, de a tömegverekedést nem öt fakabátnak kell megoldania, bármekkora kigyúrt vadállatok is.

Feltérképezve a helyzetet, sarkon fordultak, beszálltak az autóba és elhajtottak.

A helyi lakók összekaptak. Már Kijevben megtanulták, hogyan oldják meg az emberek a problémákat, így úgy döntöttek, a csendes várossal is megosztják ezt a mérhetetlen tudást. Vasvillát, fejszét, husángokat ragadva megrendezték a saját euROMAjanjukat.

Jelenlegi adatok szerint egy halottja, két súlyos sérültje és két tucatnyi sebesültje van az incidensnek.

Nem megerősített források szerint az eseményeket a két helyi lakos perpatvara (L. Nyikolka és H. József) okozta. A feltevések szerint L. Nyikolka megcsalta élettársát

A FELISMERÉS

Egyre közelebb lépett hozzám. Minden mozdulatából tudtam, mit akar. Elfordítottam a fejem, hangosan nevetni kezdtem. Őrülnék éreztem magam, szabadnak. Bármit megtehettem. Nem egy szerepből adódóan. Tiszta szívből, önfeledten, olyan mélyről, hogy már egészen elfelejtettem, milyen is az, amikor tényleg öröm tölt el. Annyi szenvedés, annyi hazugság után még mindig kételkedtem magamban. Nem hittem, hogy én tényleg én lehetek, és senki sem vet meg érte. Amikor nem adják parancsba, hogy viselkedjek, miközben egyszerűen csak boldog vagyok. Seholy könnycsepp, amit akaratlanul ejtek, mert fáj. Fáj minden részem, kétségbe vagyok esve, hogy mihez is kezdjek, hogyan feleljek meg másoknak. Nem gondolkozom a világon, nem akarok jobb lenni, nem akarok elvárások alkotta bábu lenni. Nem akarok... nem akarok semmit, csak nevetni. Hangosan. Forogni, játszani és tovább nevetni

Megfogta a kezem.

- Miért nevetsz ki?
- Nem nevetlek.
- Azt teszed.
- Csak boldog vagyok. Tán nem szabad?

Azzal igyekeztem kiszabadulni karjai közül, de erősebb volt nálam. A falhoz szorított, már mindkét kezem erősen markolta és egy mozdulattal a hátam mögé tekerte őket.

- Szabadulj ki.
- De nem engeded.
- Engedem.
- Fogod a kezem. Engedd el.
- Hagyj itt.
- Engedd el.
- Te nem is akarsz menni.
- Te meg nem akarod, hogy elmenjek.
- Akkor maradj.

A nyalókától jobb kedvre szoktam derülni, de hiába ettem meg négyet, csak rosszabb lett. Nem elég, hogy csokoládésat kaptam, amit nem szeretek, de a pálcikája is papírból volt, tele ment vele a fogam. Az utolsót nem bírtam teljesen megenni, a közelben lévő bokor alá hajítottam. Vártam, mikor rohan oda egy kóbor kutya és kapja fel. A kutyák nem is szeretik az édességet. Normál esetben én sem, de ez más. A cigit valahogy nem kívántam.

Csak mentem előre, néztem az út szélét. Nem volt járda. Eldugott, kacsaringós utca, autók nem járnak arrafelé, nem kellett félnem, hogy sáros leszek. Senki sem jött velem szemben. A tócsák még ebben a borús időben is fénylettek. Késztetést éreztem arra, hogy belelépjek. Csak egybe és csak egy kicsit. Úgy, mint amikor gyerek voltam. Hiába mondta édesanyám, hogy ne csináljam, de az a bizsergés, ami a gyomromban keletkezett rossz-ság közben, jó érzés volt. Most is ezt éreztem. Régen elfelejtett dolog, azt hittem, soha többé nem fogom újra átélni. Beleléptem. Még mindig jó volt. Lassan sétáltam tovább. A tócsák egyre vonzóbbak voltak, mindegyiket meghódítottam. Nevettem. Hangosan. Az egyik kapu kinyílt és egy nő gyermekével kilépett rajta. A kislány úgy négyéves lehetett. Hosszú, deré-
kig érő, göndör sötét haja, és nagy, csillogó barna szemei voltak. Rám

nézett, elmosolyodott, majd hangosan kacagott. Az anyja sokáig bíbelődött a zárral. A csöplány elindult felém. A tócsa közepén álltam. Bátran lépett a vízbe, még hangosabban kacagott, olyan csicsergő hanggal. Megfogta a kezem. Leguggoltam hozzá.

– Nem szabad a pocsolyába lépni!

– Dehogynem. Te is itt vagy.

A szemébe néztem. Rájöttem, hogy ők én vagyok.

SZÁRNYPRÓBA

KOPRIVA NIKOLETT

1996-ban születtem Munkácson. A Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karán tanulok, immár második éve. Viszonylag régóta írok: eleinte gyerekmesékkel kezdtem és volt néhány regénykísérletem. Mostanában legszívesebben prózákat és szabadverseket írok. Akik hatást gyakoroltak és gyakorolnak rám: Charles Bukowski, Allen Ginsberg, Jack Kerouac, Jim Morrison. Kortárs költők közül: Szőke Imre. Az írás mellett grafikával és festéssel is szívesen foglalkozom.

lépések a végtelenbe

*hirtelen ott találtam magam
egy egész tengernyi érzés közepette
habos hullámai bástyaként magasodtak fölém
pár pillanatig csak néztem őket némán
aztán villámcsapásszerűen pofon vágta
mint mikor az akit csodálva nézel
egyszer csak kezet emel rád és üt egyet
te pedig repülsz csak repülsz párhuzamban a pillanatokkal
és egy számodra teljesen ismeretlen helyen térsz magadhoz
csurom víz vagy szemeid bágyadtan pislognak
felköhögöd a beléd jutott hullám maradványait
és ülsz és nem tudod mit kéne tenned
meredsz a távolba látod a horizontot
de arról fogalmad sincs hogyan juthatnál kicsit is közelebb
hozzá
vágyakozol mégis csupán csak
puszta illúzióként rögződik beléd
így történt akkor is azon a napon
szinte magamon éreztem a hullám tenyerének nyomát
megtelve mindennel a világmindenség összes névtelen
vagy névvel rendelkező érzésével
és
csak meredtem a távolba mert biztos voltam benne*

*valahol a legmélyén ürességet rejt
 nyugalmat
 pusztaságot
 ki akartam önteni mindent de tudtam
 az összeset képtelenség lenne
 mégis
 szép lassan megmozdítottam az egyik kezem
 majd a másikat
 aztán a lábaimat
 imbolyogva de felálltam abban a tudatban
 hogy bármelyik óvatlan pillanatban elveszthetem az egyensúlyt
 és visszaeshetek
 nehézkes vontatott lépésekkel próbálkoztam megközelíteni a távot*

*mögöttem a tenger
 előttem az üresség
 bennem a vágy*

*voltak pillanatok mikor azt hittem újból összeeseek
 vagy mikor olyan göröngyös volt az út hogy
 magam akartam feladni
 néha fellökött a szél
 akkor napokig fekiüdtem egy helyben
 bámultam a holdat a csillagos eget és arra gondoltam
 jó így nekem
 nem megyek tovább
 végül mégis felálltam valahogy
 mintha egy tündér ragadta volna meg a kabátom
 és húzott volna fel*

*hosszú végtelennek tűnő nappalok és éjszakák hetek hónapok teltek el
 folyamatos lépegetésben a cél felé
 de tudom megérte
 egy reggel ott találtam magam a messzeségben
 a hegy csúcsán
 kitisztulva
 üresen mégis érzésekkel
 végignézve azt a napfelkeltét
 mely már oly régen feledésbe merült bennem*

már csak magam előtt...

Változás.

*talán ez az, mi megmarad
örökre*

*a gyertyák sziporkázva égnek a dohányzó asztalon
halk muzsika ringatja a szoba bútorait
a tűz kísértetiesen parázslik a kandallóban
én csak ülök csendben s beléd kapaszkodom
elnyomom a cigarettát
és észre sem veszem hogy már tiszta hamu a szőnyeg
nem törődöm veled
nem számít
most tényleg nem
bár ez nem változtat a tényeken
hogy olyanok vagyunk mint
valami idős házaspár
mondd te ezt akartad?
tényleg ezt?
nem felelsz
némán állsz előttem és meztelen
mert már minden pontodat kívülről ismerem
tudom hogy hol ejthetek sebet benned
aztán faraghatlak újjá
de te minden alkalommal kinevetsz
s azt állítod
tévedek
tévedek
mert emberi
valahogy mégis
az én maszkjaim stabilak tudnak maradni
még előtted is
már csak magam előtt kell
eljátszanom a szerepeket*

IGAZ TÖRTÉNETEK

(BESZÉLGETÉS JÁVORI FERENC (FEGYA) ZENESZERZŐVEL, HEGEDŰ-, ÉS ZONGORAMŰVÉSSZEL, A BUDAPEST KLEZMER BAND ZENEKAR ALAPÍTÓJÁVAL ÉS VEZETŐJÉVEL)

Igaz történetek az emberek, a népek való élettel megélt sorsában íródnak, ám ezeket többnyire a lélek őrzi, az emlékezet. Munkács igaz történetét évtizedekig meghamisították, az ott élő nemzetiségek kultúrájának, vallásának, hagyományainak gyakorlását, ünneplését erősen korlátozták. Ez az interjú – többek között – azért izgalmas és felejthetetlen, mert a családok, nemzetek, vallások összefogásának példájával, máig élő üzenetével jelenik meg. Bizonyított küzdelmük a túlélésért, a megmaradásért követésre méltó, életösztönük erősebb az elszenvedett traumánál. A szülők a gyerekek előtt ritkán említik a múlt gyászos fejezeteit, a közvetlen élményvilágból kiszorítják a tragédiákat, az utódok csupán elszólásokból érzékelik a múlt terhes örökségét. De nyomai megmaradnak, s ezeket utólag nehéz jóvátenni. Interjúalanyom édesanyja és közvetlen rokonai holokauszt-túlélők, édesapja a Doni-katasztrófából menekül. Lelkiállapotukat, „életigenlésüket”, optimizmusukat meg kellett őrizni, mert a gyerekeket fel kellett nevelni. Abban az időben a törvények semmit sem garantáltak. Azonban interjúalanyom, Jávori Ferenc-Fegyva családja bebizonyította, hogy még a legnehezebb helyzetben is megtalálható az az erkölcsi és kulturális szintér, ahol lehet élni, gyerekeket nevelni. Így lett a kis Fegyából világhírű zenész, énekes, zeneszerző, a Kárpát-medence zenei életének egyik legszínesebb egyénisége. De beszéljen ő az életéről, hivatásáról, karrierjéről!

– *Ahhoz a korosztályhoz tartozunk, akik még személyesen átélték a háború utáni közvetlen időszakot, Kárpátalja államiságának változásait, ezért még nagyobb a felelősségünk a mai és a jövő nemzedéke előtt, hogy megismerjék igaz történetünket, amit személyesen átéltünk. Te ki vagy, honnan jöttél, mit választottál hivatásodnak és merre tartasz?*

– 1946-ban születtem Munkácson. Édesapám 98-éves korában halt meg, néhány évvel ezelőtt. Jók voltak a génjei, mert szellemileg teljesen friss maradt, és amíg a látása engedte, rengeteget olvasott, a TV-ből tájékozódott. Édesanyám csak 85-évet élt, nagyon hiányzik még most is. Együtt települtünk át

Magyarországra a 70-es években. Szüleim számára nagy megrázkódtatást jelentett a szülőföldtől eltávolodni. A mamám mindig hitt a tehetségemben, állandóan biztatott és azt jósolta, hogy nagy karrier áll előttem. Apám is pozitívan állt a zenei kedvteléseimhez, de rendkívül igényes kritikusom volt, minden kis hibát észrevett. Anyám pedig csak dicsért, dicsért és biztatott. Apám kereskedő volt, anyám pedig egy igazi zsidó, családszerető, otthoneremítő, karrierjét is a család érdekében feláldozó asszony. Rólunk példásan gondoskodott. Anyám és nővérei is megjárták az auschwitz-i tábor, de megmenekültek. Apám, kalandos-drámái úton került haza a Doni-munkaszolgálatról. Erről később mesélek. Én voltam az első háború utáni zsidó gyerek Munkácson azok közül, akinek a szülei megmenekültek. Apámat 1943-ban sorozták be munkaszolgálatra, Magyarország területéről (akkor Munkács is az anyaországhoz tartozott). Kisvárdán volt a gyülekezőhely. Apám csapatából mindössze 6-an jöttek haza a 68 főből, kevesebb mint 10%-uk menekült meg a Don-kanyarból. Óriási szerencséje volt, hogy bírta fizikailag és lelkileg az ottani megpróbáltatásokat. Menekülés közben szétszóródott a megmaradt osztag. Apám a bajtársával gyalog jött haza. Már Kárpátalján jártak, Rahó környékén, amikor elkapták őket az oroszok. Magyar munkaszolgálatos ruhában voltak, így a szovjetek számára ők is „ellenséget”, veszélyt jelentettek, hiszen német „szövetségeseknek” számítottak. A tragédiát még az is fokozta, hogy már csak mindössze 100-150 km-re voltak Munkácstól. S akik 2000 km-en keresztül végigvonszolták magukat, szinte a szabadulás „kapujában” kapták el őket a szovjetek és máris elhangzott a parancs: „Rásztreljáty! Agyonlőni!” A pincébe zárták őket reggelig, miután „ellenségről volt szó”, a németekkel szövetséges hadsereg katonáiról. Apám örökre megjegyezte ezt az orosz szót: rásztreljáty! Azt szokták mondani, hogy nincs véletlen, csak gondviselés. Másnap reggel apám észrevette a börtönablak előtt ide-oda járkáló, rájuk vigyázó katonákat. Kinézett a rácson és meghallotta, hogy oroszul beszélnek. Az egyik tiszt megjelenése viszont azt sugallta neki, hogy bizonyára zsidó származású ember. A papám megszólította jidisül: Mit csináltak ott? Minket mindjárt visznek agyonlőni, ez volt a tegnapi parancs! A pince ablak mellett álló tiszt ránézett, megértette, amit apám mondott és csoda történt: kiengedték őket, enni, inni adtak nekik és még egy Szolyva felé induló teherautóra is felengedték őket, mert egy olyan zsidó származású orosz tisztre talált rá, aki embernek bizonyult a „pokolban” és igazolást, menekülést biztosított számukra. A háború által rájuk kényszerített politikai függőségből megszabadultak, a valóság brutalitásának legnagyobb veszélye elkerülte őket.

Édesanyámat 1945. május 1-én szabadították ki az oroszok a haláltáborból. Apám már akkor otthon volt és várta őt. Házasok voltak, 1939-ben volt az esküvőjük. Kevés gyermek született Kárpátalján akkoriban, mert érezték a fejük fölött tornyosuló „viharfelhőket”. Az 1944-ben született csecsemőket a szülőkkel, nagyszülőkkel együtt a németek rögtön a gázkamrába küldték. Anyám fiatal volt, munkára még „hasznosítható”, ezért menekült meg. A nővéreinek már ősz hajtincsei voltak, ezért korommal bekenték, hogy fiatalabbnak látszódjék, így ők is megmenekültek. Apámnak négy testvére volt, az egyik rögtön Amerikába menekült. A szerencsétlenségből én alig érzékelttem valamit, mert engem „védőpajzs”-ként vett körbe a családom. Nem éreztették velem a kapott „sebeket”, csupán sejtelveim voltak a sebek felszakadásáról. Heveny fájdalommal nem lehet együtt élni – ez volt szüleim optimista felfogásának lényege. Azt tudtam, hogy nagyfokú lelki érzékenységet vagy éppen depresszióra való hajlamot hordozott valamelyik családtagom az elszenvedett vagy eltitkolt traumáktól. De családuk egy hatalmas, nagy és erős, szerető kötelék volt, segítő, támogató közösség, ahol a gyerekek, mintegy burokból éltek, viszonylag jól érezték magukat, a környező világ szörnyűségeit nem érzékelték. 10-15-éves lehettem, amikor szüleim többet kezdtek mesélni az átélt sorsfordulataikról. Nem akarták megzavarni a gyermekkoromat. 1952-ben kezdtem egy viszonylagosan nyitottabb életet élni, amikor beíratk a munkácsi orosz tan nyelvű általános iskolába. Szüleim és tanítóim mindig: a szorgalmat, munkát, tehetséget jutalmazták. A kulturálódás mindennapi kötelezettség volt, a hagyományok őrzése szintén. Más értékrend szerint éltünk, mint manapság az emberek többsége. Felnéztem a szüleimre, mert nem volt bennük erkölcsi fellazulás, gyengeség, de volt bennük emberi tartás, erő, kitartás. Nem azzal foglalkoztak: „Te jó ég, mit éltünk át, milyen borzalmakat!” Hanem a családról gondoskodtak, neveltek, példát mutattak. A fiatal házasok szültek, gyarapodtak. A húgom 1947-ben született. A gyerekekre nem volt jellemző a depresszió, nem sérültek, mert a szülők megvédték őket ettől. Szívvel, szeretettel neveltek, tudták, hogy gyermeküknek, mi a fontos és mi az, ami hanyagolható. Ennivalónk sem volt sok. Ha olykor déli gyümölcs vagy más ritkaság került az asztalra, annyi részre osztottuk, ahányan az asztal körül ültünk. Nem jelentett számunkra problémát a hiány. Egészségesen nőttünk fel, szorgalmunkat dicsérték és jutalmazták.

– Hogyan neveltek belőled zeneszerető embert? Ki befolyásolt alkotó tevékenységre? Mikor jelentkezett először sajátos tehetséged? A múlthoz kapcsolódó gyökereid jelentik eredetiségedet? Önazonosságod felismerése mikor történt?

– Anyám vette észre, hogy valami tehetség „mocorog” bennem. Apám egy Vegyesboltban dolgozott, ahol minden volt, még zongora is. Amikor a mamám észrevette a hangszert, rögtön rácsapott és azt mondta: „Ezt megvesszük Ferikének!” Nagyon boldog voltam, amikor hazaérve kalimpálhattam a hangszeren, anyám szép éneklését utánozva. Hatéves koromban, anyám kézen fogott és elvitt Spicer bácsihoz, a munkácsi zeneiskola igazgatójához. Rendkívül művelt, képzett pedagógus volt. Zenei ízlését és tudását országsszerte dicsérték. Később szerencsém volt a fiával is megismerkedni, aki a Lembergi Operaház szóló csellistája volt. Engem leginkább a zongora vonzott, de Spicer bácsi a hegedűt javasolta. Ismerve az 1950-es éveket, a következőket tanácsolta anyámnak: „Nagyon tehetséges gyerekről van szó, de inkább hegedüljön, mint zongorázzon, az praktikusabb. Könnyebb a hegedűvel menekülni, ha rákényszerítenek.” Őszintén szólva, nem ragadott meg engem egyszerre a hegedű varázsa. A hónom alatt mindig hordoztam, a tokkal együtt, szorgalmasan jártam az órákra, de abban az időben leginkább a focizás vonzott. Gyakran használtam a tokot kapunak, amikor a barátaimmal összejöttünk játszani. Nem versenyszerűen fociztam, de mint a hozzám hasonlókorú fiúk, imádtam rúgni a labdát. A zeneiskola mindinkább kezdett vonzani. Babcsák tanár úr megszerettette velem a hegedűjátékot, s ez lett a fő hangszerem. Második osztálytól lehetett választani egy másik hangszert is, így került hozzám vissza a kedvencem – a zongora. Marijáv Ivánovná tanárnőmre ma is hálával gondolok, rendkívüli pedagógus volt. A 7. osztályban már utolértem a zongora szakosokat, egy szinten vizsgáztunk. Aztán az Ungvári Zeneművészeti Szakközépiskola következett. Nagyon szerettem oda járni, Lesznyikova volt a tanárnőm. Az életkörülményeim is megfelelőek voltak, a háziak saját gyereküként bántak velem. A „Ruszkájá” utca 36. sz. még mindig az egyik legkedvesebb emlékeim közé tartozik. A zeneiskolában és az albérleti „otthonomban” is nagyon jó volt a légkör. Ungvári tanulmányaim befejezése után Nagyszőlőstre kaptam a kinevezésemet, 4-5 évig – kellemes emlékekkel – ott tanítottam, Budál igazgató úr irányításával. Kötelező kiküldetésem után jelentkeztem Drohobicsba (Lemberg előtti város) Zeneművészeti Főiskolára. Remek elméleti tanárait voltak, többek közt egy Dávid Ojsztráh-tanítvány, Jákov Szoroker. Öt év után, a főiskola befejezését követően, visszatértem Munkácsra. Zenei pályámat illetően nem voltam csalódott, mert éreztem, hogy szorgalmamat, a munkába fektetett energiámat megbecsülték jutalmazták. Emberileg éreztem Drohobicsban, hogy a kisebbségi érzés megérintett, s én önazonosságomat bátran vállaltam. Az ott élők mentalitása nem nagyon tetszett. Az elkülönülés akarata és gőgje határozta meg mindennapjaikat.

– *Nemzeti, vallási identitásukat nagyon megtépázta a kommunista-internacionalista ideológia. Ahhoz, hogy elnyerje bárki a belső szilárdságát, fontos végiggondolni, honnan jött és hová tart. Ön mit fogadott el ősi múltjából, elődei hitéből, gondolkodásmódjából, világlátásából? Hogyan alakult a további sorsa?*

– Szinte mindent. Mint említettem, szüleimmel együtt települtünk át Magyarországra a 70-es években. A leánytestvérem várt bennünket a családjával (ő korábban férjhez ment egy magyar férfihoz). Hívtak bennünket a rokonok Amerikába, Ausztráliába, de a szüleim hajthatatlanok voltak. Ők, velem együtt Magyarországon akarták megtalálni új otthonukat. Mindenáron a családegybesítést kívánták. Ez így is történt. Identitásunkat, hivatásom iránt érzett szeretetemet megtartottuk, semmi sem akadályozott. Apám egy újsághirdetésére hívta fel a figyelmemet, amikor állás után kutattam. Az Operett Színház zenészeket keresett. Másnap próbafelvételre hívtak be. Hihetetlen, de este már frakkban ültem a zenekarban. Meseszerűnek tűnt az operettszínházi beilleszkedésem! Ez idáig csupán rádióból csodáltam a nagy színészeket, énekeseket, és most nekik játszom! Németh Marika, Gábor Miklós, Bessenyei Ferenc és a többiek, ott játszottak előttem a színpadon, hihetetlen volt! A szüleim is nagyon boldogok voltak velem együtt! Megnyertem azt az állást, amiről otthon csak álmodni mertem! Anyám mindig biztatott, hogy el fogom érni azt, amiről álmodok, mert tehetséges vagyok. Büszke akart lenni a fiára, s az örökölt és a tanult képességeimre hivatkozott. Ábrándozva mesélte, hogy én valamikor az elismertség magas fokára jutok, az emberek megismernek majd az utcán, gratulálnak, örülnek. Gyakori hangoztatására, egyre jobban, erősebben hittem, hogy ezt az utat végig fogom járni, amire anyám biztatott. Sajnos, az elismertség legmagasabb fokát, anyám nem érte meg, de érzem, ő valahol figyel és tudja, hogy kívánsága teljesült. Minden szava, biztatása, ereje itt van bennem, munkám, életem során ezt folyamatosan érzem. Mostanában gyakran elgondolkozom „nevelési” elvein. Mindig dicsért, s még ha csínytevésen kapott, akkor sem dorgált! Valami természetfölötti sugalmazást kapok, amikor nehéz helyzeteimben hozzá fordulok.

– *Eddig leginkább gyermekkori-, ifjúkori élményeiről, eseményeiről beszéltünk, amelyek identitását, szakmai irányultságát meghatározták. Szüleitől, tanáraitól olyan „ugródeszkát” kapott, amely révén mindig fölfelé lendülhetett. Hogyan érte el a zenei elismertség egyik legnagyobb fokát? Világhírű zenekart alakított, népszerű lett, zenei előadásaira hónapokkal előtte kell beszerezni a jegyet. Nem kellett megkötnie a „maga kis kompromisszumait”, hogy ezt a sikert elérje?*

– Kompromisszumokat nem kötöttem, a szerencse és a tehetség vezérelt. Az Operett Színházban nagyon boldog voltam, de az évek előrehaladtával úgy éreztem, hogy hiányérzetem van. Kezdtem magam rosszul érezni a zenekari árokban, hiszen a közönség csak a színpadot figyeli. Degradálva éreztem magam, furcsa érzés kerített hatalmába. Az előadás után hiába megy fel a karmester a színpadra, s bár őt is megtapsolják, akkor is lent van! Felkavart ez a folyamatosan erősödő érzés. Racionálisan felfogtam: nagyon fontos a zenész szerepe az árokban, nélkülözhetetlen, de az a tudat alatti érzés, amely hatalmába kerített, nem hagyott nyugodni. Ezt a roppant nagy erőt érezve alakítottam meg először a DIXI-zenekart. Saját ízlésemre hangszereltem a számokat, sikerünk volt, de nekem „nem jött be”. Az Operett Színházban egy „Big-Bandet” is alakítottam, de ez sem tetszett nekem igazán, sok volt belőle. A művészet más irányú nagyságán és különlegességén gondolkodtam. Kerestem gondolataimban az olyan embereket, amelyek ezzel az érzéssel megérintenek engem. Eszembe jutott még ifjúkoromból egy általam nagyon kedvelt cigányprímás, Galambos Gyula bácsi. Gyakran jártam hozzá zenét hallgatni (ma is játszik Munkács legelőkelőbb szállodájában, a „Zirkában”). Ismerős volt az a zene, amit játszott, anyám dalaira emlékeztetett. Megkérdeztem tőle, mit játszik? Zsidó zene – szólt a lakonikus válasz. A régi emlékek, hangok, dallamok jutottak eszembe, amikor a nagy ünnepekre összejött a család apraja-nagyja. Az akkori Munkácson tilos volt énekelni az ősi énekeket, előhozni az ősi szimbólumokat, amelyek a lélek teljességére és hagyományaink megtartására utaltak. Munkácson „ébresztettek” rá, hogy klezmer zenét hallgatok, ezért olyan közeliek számomra azok a bizonyos dalok. Minden dalocskát feljegyeztem magamnak, 50-60 gyűlt össze, védett népdalok kincseként. Gyula bácsi, a prímás barátom elmesélte nekem, hogy az I. világháború előtt az apja gyakran játszotta ezeket, tőle tanulta, de azt követően már csak ritkán éledtek újra, talán egy-egy esküvőn. Majd úgy teltek el évek, hogy elő sem vettem feljegyzéseimet a fiókból. Aztán eljött az az idő is, amikor Amerikába látogattam a rokonaimhoz. Ez a 80-as évek végén történt. Vettem egy klezmer-lemezt és rátettem egy lemezjátszóra, felpeszdültek bennem a régi emlékek. Te jó ég! – gondoltam, hiszen ezeket a dalokat ismerem! Ezt Gyula bácsi játszotta Munkácson, azokat pedig az örömmünnepeken énekeltük! Az ott élő – kivándorolt – zenészek adták elő a dalokat, mint amerikai zenét. Hát én ezt miért nem csinálhatom meg Budapesten? Hazajövet elem után alakítottam egy 13-tagú zenekart. Gyula bácsi ismert dalaival kezdtem és a szerencse vagy a gondviselés megint közbelépett. Az

egyik jó barátom, aki most Pozsonyban él – Koppelmann Jozsif (Jóska), Moszkvából hozott nekem egy könyvet. Ez téged biztosan fog érdekelni! – mondta, s átadott egy szép borítású kiadványt. Egy fantasztikus népzene-kutató, Beregovszkij gyűjteménye volt, és Zsidó népdalokat, az első világháború előtti gyűjtemények darabjait, majd a 20-30-as évek kutatásait tartalmazta. Egy kincset kaptam ajándékba, amelyből építkezni, táplálkozni tudtam! E forrásanyag segítségével alakítottam meg a Budapest Klezmer Band zenekart. Írtam, hangszereltem a számokat. Az első 3-4 év útkereséssel telt, ke-restem a saját nyelvezetemet, kifejezésmódomat, hogy amit létrehozok, ne legyen utánzata egy hasonló zenekarnak. 1995-ben jelent meg első leme-zünk, egy francia cég adta ki, 32 országban terjesztették. Nemzetközi sikereket ért el ez a 13-tagú zenekar, de valamiért még most sem voltam elégedett.

Igazi áttérés akkor történt, amikor felmértem a zenészeim szakmai színvonalát és a zenekar újraszervezése mellett döntöttem. Először az volt az elképzelésem, hogy egy zsidó folklórzenére épülő zenekar tagjainak zsidó gyökerekkel kellene rendelkezni. A gyakorlat azonban bebizonyította, hogy ez nem így működik: igazi, jó muzsikusokat kell meghívni! Ez így is történt. A legjobbabból válogattam. Amikor összeállt az új zenekar, készítettünk egy új lemezt és a bemutatóját a Duna Palotában tartottuk. Már az első előadás is telt házzal ment, hatalmas sikerrel. Az egyik előadás után Kerényi Imre színházigazgató és rendező bejött hozzám és megkért, beszéljessünk másnap az irodájában. Reggel bementem hozzá, s ő így kezdte a tárgyalást: „Drága Fegyva úr, szeretném, ha maga és a zenekara velem együtt menne fel a „Háztetőre”! Rébuszait először nem értettem: Milyen háztetőre? A „Hegedűs a háztetőn” hangszerelését vállalja el és játsszák el, most már a hét tagú, válogatott muzsikusokkal. Kerényi rendezte, mi pedig zenéltünk az újítással is átrendezett Operett Színházban is. Emlékszem Bessenyei, Huszti, Dunai óriási sikerére... Amikor Kerényi megkért, hogy hangszereljem át klezmer stílusra, azt hittem, nem fog sikerülni, mert a darabot eredetileg egy nagy zenekarra írták. Aggályaimat elmondtam a rendezőnek, de ő azt válaszolta: „Maga egy nagyon tehetséges ember, megnéztem magát és meghallgattam zenekarát, az eddigi vélemények is megerősítettek engem elhátározásomban. Nem adhatom másnak a feladatot csak maguknak! Ez egy kiváló színházi produkció, amivel megbízom magát, sok évig fog menni!” Igaza volt! 8-évig ment a darab, 270 előadást játszottunk Illényi Katicával. Ekkor indult el az igazi karrierem. Jó kritikát kaptunk, ódákat meséltek a zenekarról. Gyakorlatilag abban az időben szereztem a legnagyobb ismer-

retséget, hívtak: a rádióba, TV-be, Duna TV-be, sajtó stb. Zenekarom akkor kapta meg a Kodály Zoltán-díjat, a zsidó kultúra ápolása és fejlesztése érdekében. Két évre rá „A legjobb évi produkció” kitüntetést, majd az Emerton-díjat is bezsebelhettük a legjobb népzenei játszó együttesért. Ezt személyesen én kaptam, akárcsak a „Közársasági Érdemrend Lovagkeresztjét”. 2009-ben lettem „Érdemes Művész”.

– *Kitüntetéséinél a színvonalon kívül, az bizonyult döntőnek, hogy közel került zeneműveivel a magyarországi és a világban szétszórtan élő nemzetiségi-ek sorskérdéseikhez és különböző vallások, hagyományok, kultúrák őrzéséhez?*

– Ez is biztosan benne volt a szakmai javaslattevők gondolataiban. Eredeti folklórzenére épülő „szimfóniáim” mindenképpen használják a különböző nemzetiségek, vallások, ősi források motívumait. Ez számomra nagyon fontos, de a legfontosabb, hogy magasan képzett, tehetséges, jó zenészek játsszák, énekeljék. 1995-ben, amikor megkaptam ezt a nagy megbízást, erre a szempontra nagyon vigyáztam. 1996-ban volt a *Hegedüs a háztetőn* bemutatója, óriási sikerrel. Boldog voltam, csupán az bántott, hogy édesanyám már nem lehet velünk. Egy-két évvel előtte még ott ült az igazgatói páholyban, onnan nézett, drukolt nekem. Egy ilyen óriási sikerű előadásra vágyott, hogy utána átölelhessen és gratulálhasson. Apám viszont ott volt a bemutatón. Aztán a Győri Balettől is jött egy felkérés, mégpedig a „Purim vagy a Sorsvetés” bibliai témára kellett zeneművet komponálnom, amelyik 200 bemutatót ért meg, de nem csak Magyarországon táncolták, hanem többek közt – Amerikában is. A Liszt Ferenc zenekar is meghívott közös előadásokra. Markó Ivánnak többször írtam balettzenét. Bejártuk a fél-világot, talán Afrikában még nem voltunk. Filmzenét is írtam, aztán jött a több éve játszott és a továbbiakban is igényelt *Menyasszonytánc*. A világ első klezmeroperettjét a budapesti Operett Színházban játsszuk, már a 200.-nál is több előadásnál tartunk. A számok is mutatják, óriási sikerrel. Álszerénység nélkül mondhatom, hogy most már a világhírű Budapest Klezmer Band virtuóz tagjai, hiszen zenés darabról van szó, amelyet én komponáltam, nagyban hozzájárulnak e ritka sikerhez, a közönség folyamatos ovációjához. A kritika és a közönség véleménye alapján e szívhez szóló, fergeteges ritmusú számok mindegyike megnyeri a nézők tetszését, igazi slágerre válnak.

– *Az ön darabjának a hősei izgalmas, nagylelkű, egy nyelvet beszélő, de különböző vallású emberek. A közöttük lévő „távolságot” kitölti a kultúra, a vallás, az ősi szokások, a hagyományok tiszteletben tartása, az empátia. Azt keresi a főszereplő dalaival, hogy ki vagyok, honnan jövök? Mert csak*

azután válaszolhat arra a kérdésre, merre tartok? A megértés, az átélés, a szeretet és a szerelem vonzalmában a szereplő a végén mindig megtalálja a helyes utat. Mindig ilyen nagy erkölcsi magasságokban gondolkodik, amikor zenét szerez és a mondanivalóhoz megfelelő háttért biztosít?

Művészetem ereje nem csak a hosszú évtizedekig takart és tiltott folklórból és ismeretlenségből fakadó fejezetekből áll, hanem az egészséges és remek iróniából is, amelyet bőven találunk a *Hegedűs a háztetőn*, illetve a *Menyasszonytánc* zenéjében is. Célom, hogy ne csak a műélvezet, hanem a gondolat ereje is működjön.

A beszélgetést Ortutay Mária készítette
2013 májusában

VASZIL HUSZTI*

EGYÜTTMŰKÖDŐ IRODALMAK

Néhány évvel ezelőtt Farkas Bertalan, a magyar úrhajós Kárpátalján vendégeskedve a megye vezetőivel is találkozott. Amikor a számára örökké emlékezetes úrutazásról kérdezték, több érdekes és értékes gondolatot is kifejtett. Nekem, az akkori újságírónak ma is emlékezetesek szavai: „A kozmikus magasságból hosszasan figyeltem a Kárpátok vonulatát. A hegyek egy kellemes, a földön sohasem tapasztalt zöld szín különböző árnyalataiban pompáztak, s nekem akkor úgy tűnt, hogy ez maga az élet színe. Az jutott eszembe, hogy e hegyek lejtőin és völgyeiben különböző népek élnek évszázadok óta. Együtt iparkodnak, teljes egyetértésben segítik egymást, hogy a rájuk bízott értékes örökséget idővel átadhassák utódaiknak, akik majd nyomukba lépnek ezen az áldott kárpáti tájon. A mi nagy feladatunk, hogy hozzájáruljunk a Kárpátok természeti környezetének megóvásához, ugyanakkor figyeljünk arra is, hogy megóvjuk az ott élő emberek romlatlan lelkivilágát minden kívülről jövő „környezeti” ártalomtól.” Igaz és bölcs beszéd ez, mely hangsúlyozottan érvényes szülőföldre, Kárpátontúlra is, ahol emberemlékezet óta kapaszkodik kézbe a kéz, simul lélekhez a lélek. Különösen képpen az ukránoké és magyaroké. Igaz, voltak történelmünknek zavaros epizódjai, ám a józan értelem még mindig felül tudott emelkedni a vitákon.

Egy életre megjegyeztem, hogy szüleim mennyire számon tartották és tisztelték a szomszédságunkban élő magyarok ünnepeit, s ők pedig ugyanúgy viszonyultak az ukrán szomszédok szokásai, hagyományai iránt. Tanulták és használták egymás nyelvét, mert így sokkal könnyebb volt a kapcsolattartás és a munka. Hány és hány család került rokoni kapcsolatba a másikkal! Megszámlálhatatlan.

Ha végigmegyünk a terület jelentősebb településein, felváltva hallunk ukrán és magyar szót. Az újságárosoknál magyar és ukrán nyelvű kiadványok egyaránt kaphatók, de könyvek is. A Kárpátaljai Területi Televíziós Társaságnak évtizedek óta van magyar osztálya. Az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Filológiai Tanszéke 1963-tól működik, végzősei között szép számmal találhatók tudósok, tanárok, neves újságírók, állami tisztviselők, a társadalom és a kultúra kiemelkedő személyiségei.

* A szerző az Ukrán Nemzeti Írószövetség Kárpátaljai szervezetének elnöke

Egyetemi-diákkori éveimhez is számos kellemes emlék fűződik. Mi, ukrán bölcsészhallgatók, pályakezdő irodalmárok, naponta együtt lógtunk magyar diáktársainkkal, akik között ma olyan ismert magyar írókat tisztelhetünk, mint Fábrián László, Zselicki József, Dupka György, Benedek András¹ és mások. Ismeretségünk azonban több volt a hétköznapi kapcsolatnál, mert olvastuk és fordítottuk is egymás alkotásait.

A magyar költészet kiemelkedő ukrán tolmácsolója, a Makszim Rilszkij- és Bethlen Gábor-díjas Juris Skrobinec minden lehetséges módon igyekezett megnyerni bennünket, fiatalokat is a műfordítás nemes ügyének. Velünk együtt örült, amikor sikerültebb fordításaink megjelenhettek a területi ukrán és magyar napisajtóban, idővel pedig a folyóiratokban, többek között az *Új Írásban* is.

Persze, a mi alkotói együttműködésünk sem indulhatott a semmiből. Szívesen vettünk példát az előttünk járóktól, és tanultunk tőlük. Az imént említett Jurij Skrobinecnek akkor már megjelent a magyar költészet színe-javát – Balassitól a 20. század közepéig – bemutató *Magyar hárfá* című műfordításkötete, melynek sikerén felbuzdulva később lefordította Arany *Toldiját*, Petőfi *Apostolát* és a János vitézt is. Jól emlékszem, mily nagy érdeklődéssel fogadtuk Mikszáth Kálmánt, ahogyan Mihail Tomcsányi elénkbe adta, Iván Csendej és Dmitro Medencij műfordítói tevékenységének köszönhetően pedig megismerkedhettünk Gergely Sándor *Dózsa-trilógiájával*, s benne a magyar történelem drámai szakaszával. Aztán a kárpátaljai ukrán próza kiváló mesterét, Jurij Kerekest se feledjük el, aki Móríc Zsigmond *Hét krajcárját*, Morvay Gyula *Falu a havasok alatt* és Gáll István *Napimádó* című regényeit adta az ukrán olvasó kezébe.

De nem hagyható ki e felsorolásból a kárpátaljai ukrán próza nagy öregje, Olekszandr Márkus sem, aki már a múlt század 40-es éveiben jelentős műfordítói tevékenységet folytatott. Neki köszönhetjük Jókai Mór *Sárga rózsáját* és más munkáit, valamint Gárdonyi Géza, Herczeg Ferenc és Mikszáth Kálmán regényeinek ukránra való szakavatott átültetését. Igazán aktívnak és gyümölcsözőnek mondható a műfordítás háza táján Szemen Panyko munkássága is, aki egész sor magyar prózaíró – Túri Zsuzsát, Móra Ferencet, Veres Pétert, Szabó Magdát – népszerűsített ukrán nyelven.

Ha aprólékosabban is megvizsgálánk a kárpátaljai ukrán alkotók munkásságát, a különböző irodalomtörténeti korszakok egész könyvtárra való magyar irodalmával szembesülnénk, ami azt igazolja, hogy az ukrán kollégák már a 19-20. században is Európa egyik leghaladóbb irodalmának tekintették a magyart. Ám ugyanezt elmondhatjuk a háborút követő korszak

¹ S. Benedek András – kárpátaljai költő, irodalom- és művelődéstörténész (1947-2009)

legkiválóbb kárpátaljai magyar alkotóiról, akik megismertették a magyar olvasót a klasszikus és a kortárs ukrán irodalom legszebb fejezeteivel.

Csak jó szóval tudok emlékezni Balla Lászlóra, aki magyarra fordította az ukránok szent könyvét, Tarasz Sevcenko *Kobzárját*, de ő közvetítette a magyar olvasóhoz Leszja Ukrajinka költészetének szépséges erejét, valamint Mihail Kocjubinszkij és Leszja Martinovics prózai műveit is. *Csillagírás* című műfordítás-gyűjteménye (1991), amely kétszáznál több ukrán költőt mutat be, a két szomszédos nép irodalmi-kulturális kapcsolatainak igazi remeklése, Balla László méltó köszönetnyilvánítása a magyar költészetet népszerűsítő Jurij Skrobinec felé.

Mondhatni, nemzedékem szeme előtt bontakozott ki és erősödött a 20. század két jelentős poétájának, Kovács Vilmosnak és Petro Szkuncnak az alkotásban is megnyilvánuló barátsága. Munkahelyükön, az ungvári Kárpáti Kiadóban is úgy társalogtak, ahogy az két mélyen gondolkodó alkotó-egyénséghez illő, s költészetükben mindketten koruk problémáinak és elmentmondásainak feldolgozására törekedtek már akkor, amikor az emberek többsége és más íróársak a kényesebb kérdésekről beszélni sem mertek. Természetes hát, hogy koruk fiatal alkotói felsorakoztak mellettük, követőik lettek. Ahogyan a totalitárius időkben lenni szokott, ennek is meglett a következménye. Kovács Vilmos és Petro Szkunc, akik az alkotásban munkatársak, a mindennapokban barátok voltak, mindketten politikai üldözöttekké váltak, és egyaránt munkahelyük elhagyására kényszerültek.

Kétségtelen, hogy az előttünk járó írónemzedék által felvállalt ügyet nem hagyhattuk elveszni. Az ügy folytatásához azonban csak a '80-as, 90-es évek, valamint a rendszer- és világnézeti változás, a változásokkal együtt érkező irodalmi áramlatok teremtették meg a kedvező feltételeket.

Én azt hiszem, hogy egymás kölcsönös megértése és megbecsülése elsősorban a mindennapi kapcsolattartásban, a párbeszédben kell, hogy megvalósuljon, s csak aztán kerülhet sor a közös, konkrét tennivalókra.

Sorolhatnánk még hosszasan a magyar és az ukrán alkotó értelmiség kölcsönös együttműködésének szép példáit, a sok tekintetben közös múlttal rendelkező szomszédos határ menti területek hasznos, valódi és örök értékeit, amelyek nemzedékről nemzedékre szállnak. És ez így van jól. Befejezőként azt kérem, hogy szívleljük meg együtt a magyar úrhajós szavait, aki arra figyelmeztet, hogy óvjuk a Kárpátok természeti környezetét és az ott élő emberek romlatlan lelkivilágát minden kívülről jövő „környezeti ártalomtól.”

Fordította: Vári Fábán László

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

HÉTPRÓBÁS TÜCSKÖK ZENÉJE

SZEPESI ATTILA: MEDVECUKOR

Boldogok, akik ott élnek, ahol világra jöttek – mondja valahol a beregszászi származású, ám nyolc éves korától Budapesten élő Szepesi Attila. Fájdalom lappang szavaiban és elfojtott vágyakozás. Forrása, eredete egészen közletről ismerős. De boldogok lehetnek azok is, akik emlékezni tudnak – egészítem ki vigasztalásképp szavait –, s talán még náluk is boldogabbak, akiknek emlékeiben az utolsó mozaikkocka is megmutatható.

A *Medvecukor* című kötet költője rutinosan és igaz szívvel emlékezik. Gyermekkorának és kora ifjúságának bebábozódott szereplőit és történéseit bontogatja, eszmélésétől a történelmi korszakhatárnak tartott 1956-ig. Ám ehhez idő- és lélekutazást kellett megtennie, mert a bábok Attila gyermekségének színtereivel együtt ott maradtak az orosz megszállás mennykövei által felszaggatott Beregszászban, ott vészelték át a kárpátaljai magyarok második kisebbségi korszakának évtizedeit. Ne várjon hát e báboktól pillangót senki, az is eléggé bizarr, hogy a költő szonettekre talált bennük: barbár idők barbár szonettjeire.

A szonettek formailag teljesen szabadok. Nincsenek quartinái, sem terzinái, a sorok kötelező számán kívül semmilyen más kötöttség nem utal az eredeti versformára, ellenben lássuk be, hogy az Attila szonettjei eredendő barbárságuk okán formálhatnak jogot erre a szabadságra. Lírai (igazából azonban prózai) hősük többnyire nem a szerző. Névtelen, régóta halott kisemberek, vagy éppenséggel a polgári Beregszász ma is megbecsüléssel emlegetett nagyjai jönnek velünk szemközt, akiket a végső enyészetből hív elő a költő, miközben visszaadja nevüket, személyiségüket, s olykor jellemük körvonalazására is vállalkozik. Összeszorult szívvel lehet csak olvasni az örökké sepregető Cigány Rozi balladai tömörséggel feljajduló esetét, akire egy esős, hideg őszi napon ráomlott a hegyoldal, vagy a nyolc éves Áts Feri tragédiáját, aki addig kalapált egy tetszhalott bombát, míg „*csak vércafatos rongyok maradtak belőle.*” Megismerjük Vaskovics bácsit, a kovácsot, Vascsák bácsit, a susztert, Kótyuk bácsit, a bicebóca koldust, Schwarz bácsit, a zsidó szatócsot, aki hosszú bajuszt növesztett, hogy parasztnak nézzék, és hol együttérzéssel, hol

pedig számalommal követjük sorsukat. De ne hagyjuk ki a szemléből a hódítókkal érkező figurákat se. Vityának hívták az első oroszot, akivel Attila találkozott. „*Ha belenézttem tündöklő-kék szemébe,/ ami visszakacagott reám, nem értettem,/ miért mondják az oroszokat bűsz farkasoknak.*” S így nem kap választ kérdésére a szomszédban lakó, ikont rejtegető, titokban vallásos Fescsenkó-házaspártól, sem a harmonikaszóra vígan trepákat járó orosz katonáktól, sem pedig szeplős barátjától, Volkov kapitány Gyenej nevű fiától. De hát kik vitték akkor lágerbe Kálmán nagyapát, meg Szutor Jenő bácsit, a református püspököt? Akkor kezd csak értelmében valami válaszféle formálódni, amikor egy szakadt, vodkaszagú muszkavezető három géppisztolyos kiskatonával behatol a beregszászi otthonukba, s közli, hogy „*a ház mostantól Tuljakov ezredesé, aki a Szovjetunió hőse*”. És ott van mindenütt a rettgett Beszpeka, az állambiztonsági szolgálat, melynek egyik tisztje az édesanyát is megkönyékezi, hogy besúgóvá aljasítsa. Ettől kezdve a gyereket mentális problémák gyötrik, éjszakái felborulnak, álmai rémesek lesznek. Egy alkalommal „*a kolompoló kecskenyáj/ berontott a kertünkbe, mindent letíport, és ruszin favágónk,/ Vaszil volt a kecskepásztor: vigyori képe vereslett, mint az ördögé,/ és páros szarv meredt a homlokán.*”

De lássunk néhány alakot a hírességek közül is. Ha az egykori főszolgabíróról, a hadifogságot követően Budapesten élő apáról nem is tudunk meg túl sokat, oda kell figyelniünk a kálvinista Benda Kálmán nagyapára, a neves magyar történészre, Gulácsy Lajosra, Na Conxipán festőjére, aki a Buzinkay-házban, rokonoknál vendégeskedve „*hol középkori lovagnak,/ hol süveges mágusnak öltözött, és egy zöld mappába/ lerajzolta a Vérke kőhídját, az Uszkaysikátort, a Bethlen-kastélyt meg a Sárokhelyet.*” De a legtöbb fény mégis a sebészorvos nagybácsira, Linner Bertalanra esik, akinek emléktáblája és szerepny mellszobra áll Beregszászban ma is. „*Kezdetben az oroszok gyanakodva méregették/ sebészorvos Linner nagybátyámat,/ de hamar rájöttek, hogy a maguk felcserei hajítófát sem érnek/... Állítólag repülőgépen vitték Lembergbe meg Kijevbe,/ hogy valami nagybeteg párt-hatalmasságot megoperáljon./ Ezekről az útjairól – hiába faggattuk – sosem beszélt./ A legenda szerint egyszer még Moszkvába is elröpítették,/ ahol a Kremlben/ négy Sztálint kellett végigvizsgálnia,/ négy teljesen egyforma/ bajszos grúzt, és nem volt szabad tudnia, melyikük az igazi.*” Hát igen, ez már valami. De arról talán Szepesi Attila sem tud, hogy a nagy gyógyító nevét a népköltészet is megörökítette. 1969 nyarán egy tiszaujlaki kőműves-segéd az ő nevével indította a minden bizonnyal 20. század eleji, különösen Ugocsában és Szatmárban elterjedt új stílusú kórházballadát:

Beregszászi kórház kertje homokos,
Abban sétál Linner doktor főorvos.
Csipkés szélű zsebkendő a zsebében,
Operáló kés villog a kezében.

- Adjon Isten, doktor uram, jó napot!
- Isten hozott, barna kislány, mi bajod?
- Doktor uram, nagy volna a kérésem,
Szeretőmet a kórházból kikérem.

S ha már a legendáig jutottunk, ne feledkezzünk meg Báthy Annáról, a Kossuth-díjas operaénekes keresztanyáról sem, aki, *„a díjátadó ceremónia után/ azonnal kezet mosott, mert paroláznia kellett/ a barátságosan vigyorgó/ kugligolyó-fejű Rákosi Mátyással,/ akit a családban csak úgy hívtak: az első magyar fára-jó”*. Aztán vessünk egy pillantást a Borzavölgyéből származó Fircák Iván Krotonra, Kárpátalja Herkulesére, akinek az angol királynő díszes római sisakot készíttetett, aki egy spanyolországi arénában pusztá kézzel tekerte ki a legerősebb bika nyakát, aki egy német autógyárból hátán hozta ki a neki szánt gépkocsit, s akinek szépen ívelő karrierjét az átkozott KGB törte ketté. A gyermek Szepesi Attila mindezt csak hallomásból tudja, de bizonyos helyzetekben a közvetett emlékek is fontos sarkkövek lehetnek az emlékezés szentélyében.

És sorolhatnánk még az epizódokat hosszasan, de szinte magától lapozódik tovább a könyv, s ahol megáll, ott imazászlóikat védőpajzsként tartva maguk fölé, bocskoros ruszinok vonulnak a Szepesi-ház előtt. Máriapócs felé tartanak, *„ahogy évszázadok óta”*, s a fáradt menetet elnyújtott énekükkel együtt tolja maga előtt a néhai szél. Pálóczi Horváth Lajosnál is megbámulhattuk már a ruszinok istenes vonulását. Akkor a Kerekhegyre felérve tartott pihenőt a búcsúsok menete, s a szüretelő magyarok frissítő vízzel, szőlővel kínálták őket, mielőtt újból nekiveselkedtek az útnak. Könnyű volt nekik! Európában akkor még mindenütt a béke méhe zöngött, s tárt karokkal várta őket a máriapócsi könnyező Szűzanya. De ezeket itt, amint elérték az országhatárt, *„a géppisztolyos orosz martalócok visszafordították.”* Mit tettél népeddel, ó, Istenem-Uram?

Bizony, eljárt felettünk az idő, s velünk változott, vénült környezetünk is. Ma már a Báboktára sem lehet kimenni, Bábotka nincs többé. Meglévő szárazulatait nagyrészt beépítették, mert ha keservesen is, csak növekszik, ter-

jeszkedik a város, az örökké vizes lapályok meg lassanként feltöltődtek szeméttel. A szeméthalmok időnkén meggyulladtak, izzottak, hetekig füstölögtek, de a vizek még így, ebben a „*tótágast álló világban*” is meglátogatják a „*szikso lepte városszéli rétet*”, ha idejük elérkezik. Mert a vizek, akárcsak az elefántok – nem felejteneek. Szárcsákat, rucákat, darvakat azonban már ne keressen arrafelé senki. Csak éhes, erőszakos varjak járőröznek a szeméttelmező fölött, és alkalomadtán lecsapnak az autóútról árokba került dögökre...

Elképzelem, milyen boldog megnyugvással dőlt hátra székében Attila, amikor tücsökzenéjét befejezte. Egy jól sikerült alkotás világra segítése nemcsak megkönnyebbülés, de jelentős elégtétel is. Elsősorban önmagának tartozik vele a mester, s csak aztán az olvasónak, de ebben a körben is – mindezek előtt a kárpátaljai gyökerű olvasónak. Mert, ugye, úgy vagyunk vele, hogy amíg nem létezik valami később keletkező, fontos kulturális érték, eszünkbe nem jutna, hogy szükség lenne rá. Miután azonban meg lett teremtve, csak üresség tátongana helyén, ha megmásíthatatlanul visszavonná Valaki. Mintha bekötött szemmel, kikapcsolt érzékekkel haladt volna végig az ember drága gyermekkorán, mintha a megszállt Beregszásznak, a szétlőtt Budapestnek csak potyautas porát, füstjét hozta volna magával a jelenbe, azt is teljes hiábavalósággal.

A könyvet ugyan letettem, de nem tettem el. Maradjon csak kezem ügyében, ha újabb kérdés merülne fel bennem. Lámpámat eloltja az éjfél, a leeresztett redőny kizárja a szobámba tolakodó holdat. Alhatnék, de nem lelem a hozzá vezető ösvényt, mert manapság az álmot is drágán mérik errefelé. Fejemben lassú zsibongás támad, az óramutató finoman csattanó lépései egyre sűrűsödnek, míg teljesen eltűnik közülük a csend. Hol erősödő, hol halkuló zizegés teszi próbára meszesedő dobhártyámat, ám egy idő után egyértelműen felismerem benne a tücsökzenét. Az ötvenes évek hétpróbás tücskei muzsikálnak. Vagy csak azok szellemei?

BERTHA ZOLTÁN

A FÖLD LÍRAI METAFORÁJA ÉS METAFIZIKÁJA – KORTÁRS KÖLTŐK VERSEIBEN

A föld megtart és elenged.

A föld odaköt és elküld, átölel vagy szárnyakra bocsát, átszellemített erőt ad, s majd visszahív. Kitarul, mint a mag és betakar, mint a hó.

A föld megszülni és talán feloldozva magába fogad; mert élet és halál személyszerű, emberalkatú foglalat. A világszobjektum rögzös emanációja. „Feszülő anyaöl: / megnyílik a föld szüléskor. / Itt ez a növényi szár: köldökzsinór / kit juttat táplálékhoz? // Csípőben széles hátul a táj. / Duzzadt vese a domb. / A vajúdásban kitágul a völgy: / az erős medencecsont. // Húzódó inak a gallyak. / Fájás rándítja mindet. / A föld kihord végül. / Megszül halottnak minket” (ahogyan Serfőző Simon *Vajúdás* című verse láttatja).

A víz, a levegő, a tűz mellett a föld az az őszanyag, arkhé, ősprincípium, „amin a láb megáll, / amiben elbújik a tiszta víz, (...) ami füvet és fát növeszt, / ami dagadó sár, szikrázó kő, / pergő homok, / amivé bomlanak a tetemek. / Ez lett a föld” – halljuk Mezey Katalin Jankovics Marcellnek ajánlott *A négy elem* című mítoszverséből.

A föld örök elszakadás és örök visszatérés, a körforgás felfoghatatlan paradoxona, a távolodás és közeledés, az otthonosság és elidegenedés állandó dilemmája. Lét és nemlét egymásból folyó kölcsönös feltételezettsége; „A földbe ember vettetett, / vérben csávázott holt mag. – / Szabadság, műveld földedet, / s teremnek majd e holtak” – írja Ratkó József (*Történelem*). S Farkas Árpád, hogy: „fiúk, viháncoló csitkók a vad szelekben, / ha netalán az úrig nem sikerül szállnunk, / s e rögzös földre mégis visszatérnénk, / csak lábujjhegyen, halkan! / apáink hűlő, drága arcán járunk” (*Apáink arcán*). És Erdei-Szabó István siratóénekeiben: „Apám elhánt csontjából építkezik a föld” (*Fénykép apámról*).

Az anyaföld, a földanya, a szülőtáj porát hordozzuk és annak porává leszünk. De a természet és az élet számunkra mégis a jelentéskereső emberi szemlélet, érzület, lelkeség által lényegül egységes és folyamatos, mitikus és

metafizikus szellemi áramlássá. A táj filozófiája a tárgyi összetevők egymásba sugárzása, szüntelen áttelekesítése, átspiritualizálódása által bontakozik ki – a róla értekező Georg Simmel nyomán is szólva, aki szerint „az élet olyan abszolút folyamatosság, amely nem darabokból vagy részekből tevődik össze, hanem önálló egység, de olyan, amely mint egész minden pillanatban más és más formában nyilvánul meg”; az élet „fundamentális, megkonstruálhatatlan tény”, s „minden pillanata maga az egész élet”.

A földi élet tehát egészében maga a megragadhatatlan misztérium, s már valóságos ontológiai alapja, a keletkezés és elmúlás primordiális szubsztrátuma, a természeti és természetfölötti mindenség is vonzások és taszítások kavargó misztikumában valósul át az ember által is fölérzett teljességgé. „Égalj és föld egyközel, / foglalátát tűzi fel, / messzét lásd és közelét, / magasát vond közelébb” – hangzik Tamás Menyhért lírai intelme *Hinni azt, hogy hihetünk* című költeményéből. Az ember pedig, ha mégoly gyarló is, és „se bölcs, se büszke, / égi, földi virágzás tükre” (*Vállamon bárányos éggel*) – mondta Nagy László, aki a két összekapcsolódó, egymásba hajló ellentétpár drámai birkózását oratóriumba is foglalta (*Ég és föld*), s a hazatérésről így vallott: „Föld: ez a föld. A földről nézem, vagy ámulom az égről?” (*Jönnek a harangok értem*). Immanencia és transzcendencia evilági „unio mysticá”-ja tükröződhet még az istentiszteletre igyekvő és gyülekező egyszerű öregasszonyok viselkedésében is: „kapálástól megkérgesedett kezük súlya / kiegészített ölübe hullott, fekete zsoltárukon / arany kehely, (...) teremnyi feketébe öltözött földanya / magába merülve töltekezett a Lélekkel” (B. Tóth Klára: *Földanyák*). Hierophánia, theophánia térsége mindez – amelynek profán gyökeressége a szentség és a numinozitás önkijelentésének terepévé lényegül át. Középpontjában a fölfelé nyúló és mutató világtengellyel: a lenti mélységekből az égbe szökő, így a végtelen emberi és emberfölötti szférákat kijelző építménnyel: a templomtoronnyal. A fentiek erői betörhetnek a mélybe és új életre kelthetik, sőt emelhetik fel a teremtő anyai matériát, a mindenekelőtti anyaföldet, a legősibb földistennőt: „Templomtorony hatol a földbe, / és Gaia anyánk megtermékenyül. / Szerelmesen fölkapja ölbe, / s fülébe duruzsol a jeges úr” (Oláh János: *Gaia anyánk*).

A föld és a föld hatalma titokzatos, varázslatos, az emlékezés és a jövősejtellem szubjektivitásával örökké áthatott létminőség. Életjelkép és haláljelkép egyszerre. „Sorsának összeállt vidékeit nézi az, aki meghalt” (Illyés Gyula: *Búcsúztató*). Mert „itt, földközelenben, / még az emlékezet is hatalmasabb. // De jó, hogy lent maradtam: / az életem itt el nem avulhat soha, / szeret engem a por, a földi árnyék, / a hant húsében zenélő bogár” (Csoóri Sándor: *Földközelenben*).

Bennünk van, mi is benne vagyunk, mégis egyszerre közel és távol tőle, elhagyva az elhagyhatatlant, s megtartva a megtarthatatlant. El nem érve az elérhetlent, alig is érve a megérthetlent.

Egy egész nemzedék, de egy egész korszak közérzetét is torokszorító szuggesztivitással fejezi ki Oláh János paradigmaticus vallomások költeménye, az *Elérhetetlen föld*. A talányossá légisítő esztétizis mélységdimenzióiban és magasságtávlataiban teremti meg a hiányérzet felkavaró atmoszféráját. A gyökérhűség, a szelíd-melankolikus ragaszkodás a szülőföldre – ehhez a metaforikusan-jelképesen a közösségi identitást a természeti őserkékekkel és az emberi őstudást hordozó világlátomással együttesen reprezentáló létezészférához –: azonnal az elszakadás, s a visszatalálási remény és reménytelenség, a föld és az ég, a múlt és a jelen, az időiség és az időtlenség közötti lebegés lélekviszonyait is magával sodorja; így bizonytalanítva enigmatikussá (s ezzel artistikusan többértelművé) magát a versalany beszéd- és emlékpozícióját, s még a jövőképzeteket is programszerűtlen konfesszionális programossággal vibráltató eszmei és érzelmi hangoltságát, merengő, tűnődő egzisztenciális beállítódását is. Aki „hű marad a földre, az megmarad, annak *tartama* van”; aki pedig elidegenedik attól, azt az a veszély fenyegeti, hogy „elveszíti az összefüggést lényének sötét, anyai, földszerű ősozával” – fejtegeti Carl Gustav Jung *Föld és lélek* című esszéjében. Itt a föld tartós viszonyítási pont: és nem a megtagadását, hanem a problematikussá vált élethelyzetek gyötrelmét demonstrálja archaikus-modern líraisággal az a szemlélődő fájdalom, amely veszteségeket, harmóniatöréseket, disszonanciákat is kénytelen immár elénk tárni, s amely a borongó emlékezés légkörében magát a személyiséget is az örök keresés létállapotához kapcsolja. Hol az ég, és hol a föld – ha mindkettő éppoly elérhetetlen, mint amennyire elérhető is? A valahai földbiztonság, a vágott gyermekkori őselmények pneumatikus teljességű hona miféle irányt jelez? A sajtó lélekvénylésekben feltoluló és feltorló emlékképek, vágyképzetek, a magáratalálásokat sóvárgó benső indítatások merre vezetnek? Egyeztethető megőrzés és megújítás, azonosság és másság, kötődés és mindenségigényű, önteremtő átvalóulás: élet-halál ciklikusságban újjászülető végtörvényszerűség? Előre vagy visszafelé tart-e tehát az önmegfigyelés iránya? „Itt lakom a barnasisakos dombok oldalán, / mint egy ezüstbalta, olyan fehér a házam. // Kint esik az eső: az ágak között / meg-megbotlik, csontjai lehullanak a földre. // Én a szobámban ülök egy háromlábú széken, / körülöttem szerszámok porosodnak. // Gondolataimban, mint egy mély folyóban / lesüllyednek

az emlékezés roncsai” – hangzanak a visszarévedésre utaló önreflexió érzéki-
leg, szenuálisan is kitapintható mondatai, hogy azután a múltba világító
emlékszilánkok az állandósulásban megigazuló világra-nyitottságot, kozmi-
kus messzenézést, egyetemessé tágított érdeklődést és szemléleti értékávla-
tosságot érzékeltethessék: „Nem volt a szívünkben semmi, ami kioltotta vol-
na // az évszakok roppant illatát, / míg verőfényes őszi napokon // a dombol-
dal száraz füvei közül / néztük a robogó fellegeket.” Ha az égi mozgás a
távoli, miért a föld az elérhetetlen? Ha pedig a föld is messzire száll a lélek
univerzumában, akkor miért oly révetegen rezignált az égbolt-magasságokat
is bejáró érzület? (Áprily Lajosnál – *Nyár* című szonettjében, az idők során a
pusztuló Erdély-szimbólummá vált marosszentimrei templomot is láttató ver-
sében – a hűség, a história, a „transsylvania hősköltemény” köti a lelket úgy,
hogy a tengerpart az „elérhetetlen”.) Amikor logikailag sokértelmű, az ihle-
tett élményszerűségében szívenütő erővel visszhangzó jelentéstartalmak
zsonganak tovább, akkor képződik az a háttérmoraja a költeménynek, amely
magához vonz és lebilincsel, amely a profanitást a szakralizáció felé lendíti,
s amely így egyszerre rezdíti meg a humanitás és a rejtett divinitás (a paraszti
mélyvilág inherens mítosziságának) titokteli zenéjét és hangulathullámzását.
„Az *Elérhetetlen föld* az emlékezés és az azonosulás verse is egyszerre: össze-
köti a gyermekkor elsüllyedő, de még eleven élményvilágát a férfikor lehet-
séges élményeivel, s nem megtagad, hanem az örökké áramló történelmi-
természeti időfolyamban a folytathatóságot hirdeti. Az elérhetetlen föld pa-
radox módon egyrészt maga a megtalált, vagy még hitelesebben: a soha el
nem vesztett föld, másrészt viszont a maga elégikus hangvételével mégis az
elérhetetlenség szimbólumát állítja a vers a középpontba” – boncolgatja Vasy
Géza. Oláh Jánosnak ezek az igézetes tájrajzai – „Egyszer csak nincs sehohol a
régi kegyhely, / az őszi kertben pirosuló bogyók, / az ég fölöttem és a föld
alattam” (*Nem olyan egyszerű*); „Alattam a föld, / fölöttem az ég, / mintha
ugyanegy ítéletre várnánk” (*Óreg gyümölcsös*); „Az ég reszketően keresi a
földet” (*Visszafelé*) – pedig mintha már a mágikus realizmus esztétikumának
bizonyos jegyeivel is feltöltekéznének; olyan mozzanatokkal, amelyek a föld,
a természet, a régi vidéki magyar világ egészét képesek valamifajta különle-
ges opaleszkáló fényel bevonni. Olyan finoman éterizáló aureolával, amely
a lét valóságát a szellem együttes önértékeivé szublimálhatja. „Az igazság a
lét igazsága. A szépség nem e mellett az igazság mellett fordul elő. Akkor
jelenik meg, amikor az igazság művé válik. A megjelenés, mint az igazság-
nak a műben és műként való léte: a szépség” – ahogyan Martin Heidegger

definiálja. „Akár a hó, még esőmosta csönd pihent / az almafák hamvaskék lombjai alatt, / halk, ébredés-lehelte béke volt a kert, / zárt ablakok mögött zsongott a nap, / s fehér mezőkön át a szél, / a nap mezőiér’. / Én hallgatom. Gyerekkorom a fű / zenéje volt, és margaréták tengere. / Megfoghatatlan mélyű ízét keserű / bodza őrzi, fűzfa méze, kenyér bele. (...) Nyár, hajnali ég, én hallgatom, csak a szél, / csak az érintetlen porba ejtett faág / emlékezik, csak véletlen rajzokba fér, / ész el nem éri földem távolát: / – csöndes, műhely előtti kép – / a rögs arcokét, / foszlott kötények, nyútt zsebek alatt / a megbúvó kezek repecskes partjait. / A spaletták mögött egy másik ég vakít, / sárkányként nyeli el a dombokat a nap” – szól a *Földem* című elégiájából. Különösen ennek a versremeknek a zsongító csendzúgása és dús emlékképeket egymásra rétegző borongása tudja olyannyira megragadóan érzékeltetni az egyszerre közeli és távoli, ésszel felfoghatatlan „hajszálgyökeres” föld bűvöletes vonzását és mágiáját, s intonációjában pedig az olyanfajta „zsolttárhangba bújtatott sámánmormolást”, amelyet a költő Határ Győző műveiben figyel meg. Nem véletlenül nyilván, hiszen maga is képes erre a megejtő hanghordozásra, a szenzibilitás efféle archaikus-modern átlényegítésére. S még legújabbán is mint egyik kedvenc költeményére emlékezik rá: „Kapáltam, kaszáltam, a kovácműhelyben segítettem. *Földem* című versemben mindezt a tőlem telhető legteljesebb pontossággal és érzékletességgel megírtam. Érdekes, hogy ezt a versemet egyetlen folyóirat sem közölte (...) aztán a versesköteteimből is kimaradt. A *Nagyító fény* című válogatott verseskötetemben jelent meg 1990-ben mintegy huszonöt év lappangás után.”

Az autentikus hagyomány tehát, legtágabb értelmezése szerint, nem zárja ki, hanem éppenséggel előhívja a létfilozófiai mélységek és magasságok legigézetesebb perspektíváit. A lírai metafora a metafizika elidegeníthetetlen része, a heideggeri tézis szerint a „metaforikus csak a metafizikán belül létezik”, s az ezt elemző-vitató-továbbgondoló Paul Ricoeur szerint végül is „beszéljünk bár a metafizika metaforikus vagy a metafora metafizikai jellegéről, azt az egyedüli mozgást kell megértenünk, amely a szavakat és dolgokat elragadja, túlviszi”. A bölcséletivé emelkedő tárgyi realizmus Serfőző Simonnál például a szikáran konkrét helyzetjelentések és a földgyökerű zsáner- és közelképek horizontját holisztikus mindenségvíziókká képes tágítani. A földközeli bensőség („mindmáig a szülőföld anteuszi talaja, élményvilága élteti” ezt – Cs. Varga István szavaival), tehát az intim, meghitt földszeretet a határtalanság kozmikus dimenzióiban is otthonra talál: „Árkok kanyarognak utánam, / kúsznak mélyedést. / Jönnek mindenütt a nyomom-

ban: / ne tévesszenek szem elől. // Várják, hogy aláhulljak, / az öles földmélyek, / hogy befogadjanak. (...) Osszam szét magam, / életem azok közt, / akiktől kaptam: / a mennytől és földtől: / akiké voltam. (...) Az égitestek maguk közé fogadtak. / A messzeségnek jó volt integetni, / megtáncoltatni a forgószelet, / jártam a sergős csárdást velem. / Az esők messziről megismertek. / Háttal domboknak társa voltam. / Itt lépdeltam a kor süppedékeiben, / de a csillagokig elláttam” (*Itt élnem*). De közben folyton számot vet az elviselhetlenné változtatottsága és széttiporsága miatt olykor kényszerűen hátrahagyott, de a lényegvalósága szerint mindig megtagadhatatlan szülőföld jelen és jövőbeli sorsával, végzetével: „Otthonunk volt e táj. / Ahol a bozótkerítésen éjjelente / virrasztó madarak égették a lámpát. / Vércse-röpüléskor / kakas-sziréna szólalt meg a boglyán. / A mi fajtánk: parasztek sorsának / dombvonulata hurcolkodott itt / a síkságokon át. / Innen megyek én messze, / ha messze megyek. / Az ide vissza-utat már / minden égtájról ismerem, / nem téptem föl magam mögött, / s nem is teszem. / Ameddig a fák ellátnak, / kicölpözöm idetartozásommal a tájat, / maradék hazámat. / Miközben az égből most eső száll, / elverve, mint a kotlós után csipogó port, / a széttúrt, beszántott tanyák / kihűlt szagát” (*Otthonunk: e táj*). S a szétfoslás, a veszendőség, az értéksorvadás érzetének és kifejezésének modalitása mindegyre az apokaliptikus rémképzetek szenzualitásával bővül; a fátumos és siratóénekszerű sorsbeszéd a végkifejletre figyelmeztető eszkatologikus vagy fojtottan prófétikus súlyosságával; a planctus a fájdalmas-balladás ítéletmondással: „Mivé lett, amiért megszakadtak / vénák, erek kidülledtek, izzadtak / rettenetes nekifeszülések? / Amiért a víz felfortt a gyomorban? / Csontokból a velő kiszáradt? / Amire a szombat ráment? / Nem pihent a vasárnap se? Amiért / görnyedt a szorgalom – mívé lett? // Ez a Déva vára ország lenne az? / Ez lett belőle? / Ami felépül estére, / leomlik reggelre? / E düledék haza lenne az / árokba borult útjaival? / Ellakott tájaival? // Ha eltemet e föld, / ez marad hátra, / sálam, a lobogó szél / odavetve egy csenevész fára, / ingem, az ég / a legfelső ágra? // Arcom a gondban / ezért szikessedett el, / szivárgok majd el / gyökérmélyi vizekben?” (*Itt élnem*).

De még az agyonpusztított szülőföld is mint őselv vagy őstörvény – Tamás Menyhért szavával –: „gyökér-bilincsbe zárva” tart („elmennem sej-haj / nem lehet / gyökerek fogják / szívemet” – vallotta az Illyés nyomán is piramisainknak tekintett, „földkatedrálisoknak” nevezett kunhalmok közül Körmenyi Lajos is; s hogy az elementáris hűség okán „e földről én el nem futhatok” – az erdélyi Farkas Árpádöt invokáló kárpátaljai Vári Fábíán László szentenciája,

apodiktikus axiómája szerint; rímelve a hajdani Veres Péter-i emfatikus-himnikus poétai kijelentésre, erre a mesterkéletlen és pátoszatlan empirikus érzékletességével együtt emelkedett írói credo-ra is: „Én nem mehetek el innen”; „Ez a föld az, amelyen élünk: / a száksós pusztá, a ragadós televény, a szaladó homok / és a zöldelő dombok földje – Magyarország”) – azaz megtart minket a szülőhaza, s talán az örökkévalóság számára. „Tartassék a föld, meg ne rángjon” – bár „nehéz a föld” (Ratkó Józsefet idézve), mint már Illyésnél is gyakran „csüggedt” és „kiszikkadt” ez a „nehéz föld”, s Buda Ferencnél is „alvó föld” a „tanya-haza”, a „tanyaország”. *Kötöz a húség* – ahogyan Kiss Benedek (maig sokakkal közös eszményeket valló) emblematikus verse köszönti legújabban is Mezey Katalint: „S markolod a földet konok gyökérrel, / virágod fönt ének, lét-gyönyörűség, / s szállhatnak fölötted sorra az évek, / kötöz az életvágy, kötöz a húség.” S a táj pedig ugyanúgy, mint minden ezen a töredezetten kerek világon – az előbb is láttuk: a földmélyi gyökértől a virágos énekig –, kettős természetű: immanencia és transzcendencia együttese. „A helynek nemcsak fizikája, hanem metafizikája is van és nemcsak látvány, hanem géniusz” – mondja Hamvas Béla. A táj antropomorfizáltan lélekszerű és a léleknek belső tájai tárulkoznak föl („koponyánk geoid alakú” – Utassy József: *Amerre a nap lejár*); „ez a föld hordja arcom vonásait” – írja Király László is (*Az én mezőim*), s ennek kapcsán pedig Láng Gusztáv, hogy a „szülőföld tehát egyszerre táj és történelem, az *időn kívüliség* és az *időbeliség* létkerete.” A magyar táj – Ferenczes István expresszív szóhasználatával: az „ordasok tépte” táj – pedig ráadásul az örökös fenyegetettség és történelmi kiszolgáltatottság terepe. A személyes és közösségi létküzdelem fundamentuma. („Mert szent ez a föld”, a „hitet megőrzők”, az *Ágyúöntők földje* – Kovács Istvánnal szólva). A szétszaggatottság, a kifosztottság, a kisebbségiség sorsverése ellenére; akár az erőszakos elhallgattatásig („földdel tömik be a számat” – Kányádi Sándor: *Jönnek hozzám*) vagy a visszafordíthatatlan megsemmisülésig; mindennemű szorongatás, fenyegetettség: „földfogyatkozás” évadán is (Vári Fábrián László sugallatos vizionárius metaforáját használva). Mikor szemetes „hátsó udvarrá” gazosodik (Serfőző Simon: *Vidék, tartomány*), *Keseredik a föld héja* (Ágh István), *Árvaföldd*é kárhóztatódik, *Ég s föld között* „végidő romhalmazává” omlik (Buda Ferenc), amikor *Szemfedő földnek* látszik is (Utassy József), „gyászszalagos / kilométerkőnél” nézve (Ószabó István: *Állok szülőföldemen*), sőt amidőn Ratkó József látomásában „halóföld” (*Halóföldemen*) és „Magyarország temetőföld, / posztumusz humusz. / Történelme soha el nem / évülő priusz” (*Tánc*) – ahol a passió örök, „ahol a vér a föld” (Mezey Katalin: *Határa-*

ink). „Aki az élet pártján áll, néven nevezi a léttrontó, létromboló hatalmakat. S ha már számot vetett minden eshetőséggel, és vakító, gyötrelmes fényben látja, hogy nincs tovább, vigasztalásul még papírra vet egy evangéliumi szelídségű mondatot: 'Ameddig egyetlen gyermek is születik, addig van remény'. Igen, emberi értelemben mindaddig lesz remény. De akkorra már nemzeti közösségként megszűnünk létezni, és öröknek hitt, tavasz-zöld szülőföldünk véglegesen, végérvényesen abbamarad” – konstatálja Hornyik Miklós, Tari István versmetaforáját idézve: „abbamaradt szülőföld”. Mert gyilkosainknak, „nekik még mindig túl sokan vagyuk”, s „nyelvünket szeretnék elvenni még”, ahogyan a délvidéki Tari István írja felvidéki költőtársa, Kulcsár Ferenc köszöntésére: „Nyárfák hava köti össze Bácskát / Bodrogekkel az a bolyhos virágzás / Felvidékünket Délvidékünkkel / az a derűs áttetsző havazás / köti össze – kavargó égi kép! – / a vesztesek Délvidékét (mely a / győztesek Felvidéke) a vesztesek / Felvidékével (mely a győztesek / Lentsége, Alvidéke, / Délvidéke) (...) A győztesek nem írnak verset: / közpénzt osztogatnak, politizálnak / és a hadisákmányt szokták fölélni / lustán, kimérten, ínycakká válva / A költők, a vereség anyagának / legjobb ismerői, nyárfák havának / megszállott összekötői (...) táguló körvonalak égő rajzán / ártéri erdők pajzán titkait / fürkésző kisebbségek, a szélek / fölragyogó hontalanságát írók / nyelvükben otthonukat keresők / 'vércsesereg zúgatja a levegőt' / nyelvüket orgonaként búgatók / bevert szájakból csurgó anya-szók” (*Világillatban*). S a „töredék-hazácskák” legfőbb üzenete: nekünk múltunk van, másnak jelene. S jövője kinek? Mert a merülő földrészt, a süllyedő magyar Atlantiszt sirató Reményik Sándor után például Gál Sándor lamentációja (*Új Atlantisz* című versében) is ekképpen árad a „bénuló nyelvű” vidékről: „süllyedek alá / együtt a fákkal együtt a tűzzel / együtt a lóhorkanásos messzességgel / imbolygó szívű temetőkkal / két lábon álló halottakkal / atlantisz-sorsú nemzetekkel / velük együtt le a mélybe / le a végső némulásba (...) alattam nem föld a föld / felettem nem ég az ég”. S mert „Valóban mélységes / mély a múltnak kútja, / és a jövő tornya / máris fáj a földnek” (*Az alagút végén*) – hallhatjuk Vári Fábán Lászlótól úgyszintén, aki (Elek Tibor róla szóló összegzését idézve) folyvást „a romlással illúziótlanul szembenézve” birkózik mai démonainkkal. Az ismétlődő sorscsapásokat nála a jégverés is jelképezi; a demográfiai túlélés és fennmaradás – e szent ügy – apostoli hirdetőjének, Fekete Gyulának dedikált *Jég és korbács* így tanúskodik erről: „Kosárba szedtem / a dáliafejeket. / Felírtam rendre / minden veszteséget. / Hivatásos hóhért / mért tartunk, Uram? (...) Nekem ezer éve / itt fogan az étel – / a fekete földben / és az almafán. /

S ha néha megsorozod / durva jégsöréttel, / foghatja ősz fejét / sírjában apám.” A kárpátaljai költő lírájában Görömbei András méltatása szerint „együtt él az emberiség archaikus tapasztalata és a jelenkor problémavilága”; „fájdalmában is méltóság van, és gondolati erő, erkölcsi bátorság”; „sűrű szövésű versbeszéde összetetten világítja meg történelmünk kegyetlen helyzeteit”. „Az *Elérhetetlen föld* költőitől pedig azt tanulta meg, hogy a versnek – ’azon túl, hogy mások helyett beszél – kivételesen szépen kell szólnia, mert csak így érdemel figyelmet’. Az ő versei kivételesen szépen szólnak, és a kárpátaljai magyarság történelmi és mai léttapasztalatát egyetemes értékűen fejezik ki”; „verseiben egyszerre vagyunk otthon Ugocsában és a Mindenség színe előtt.” „Te magasba menekült Haza!” – invokálja riadozó reménnyel is a védő, oltalmazó, átmenthető biztonság nemzeti szellemét a költő (*Te magasba menekült*), az illyési szállóigékre emlékeztetve, azokból táplálkozva („Homlokon lóhatnak, ha tetszik, / mi ott fészkel, égbemenekszik” – *Haza, a magasban*) – Döbrentei Kornélnak szóló ajánlással. A morális szövetségerősítés jegyében. Egy olyan lírikust szólítva, akinél az „örökös nekifeszülés életprogramja (...) a tragikus elrendeltséggel szembeni méltóságot hivatott megjeleníteni” ugyancsak (az értelmező Papp Endre megfogalmazásában). Végigtekintve az ősi magyar vidékeken Döbrentei is a szakadatlan veszedelemre mutathat csak rá: „fölrémlik Dunaszerdahely, / s a szlovák-brutál nyelvtörvény / a magyar szó ellen törvén. / S gyötör bánat, mert a Bánát, / – búzaként terem ott pribék –, / szívünk élesített gránát, / ó, tusz-végzetű Délvidék, / hol testvéreink verik rég / büntetlenül. Európa / – szokása századok óta –, / bambán bámul. Idióta? / Vagy okos, tudja, nem elég / éhhel érzi, nem, nem, soha / veszésünk irama, foka, / mi visszaüt: gyengeség, / szívük helyén bankszéf dobog / ütemére öl a robot, / s attól kódís Magyarország, / hagyja, kincsét elorozzák / pénzkupecek, s elődeik / mocskos trükkjét erőltetik, / pusztulásunk megokozzák, (...) durván bőrünk alá túrnak, / erszénye a kengurúnak / szerényebb, mint ezek zesebe, / vércsöppjeink belémúlnak / uzsora-vad hitelekbe, / veritékünk kamat rajta, / és e banda csak behajtja, / túrjuk ezt is főlehajtva. // S védtelen a Kárpátalja, / Isten malma, ördög malma, / irgalmatlan kő porlasztja, (...) Csángóföld is odahagyva, / mint a megtagadott gyerek, / besorolva lelenc-sorba, / mert anyja mostoha, condra. (...) Vész el a lelkiismeret, / sorvadt vérvonal a Szeret” (*Gyalogtűkéek dicsérete*). „A magyarság területi hovatartozástól független vagy azt felülíró egységéről legmarkánsabban” ebben a rapszodikus poémájában fogalmaz Döbrentei Kornél – amint azt Medvigy Endre is megállapítja.

Az *Elérhetetlen föld*, a Kilencek 1969-es gyűjteménye után a Hetek költőinek Jánosi Zoltán szerkesztette új antológiája (2001) Buda Ferenc paradigmaticus versét emeli címadóvá: *Más ég, más föld*. S ez megint az egyre tovább problematizálódó változások és a rendre csak ijesztőbb (mert szervesetlen) hagyománytörések tüneteire utal, korjellemző hangulattal és gondolatfutamokkal. És csaknem fél évszázaddal az *Elérhetetlen föld* után, 2014-ben szatmári és partiumi alkotók viszont szintén beszédes – a gondolati és topikus rájátszás ezerértelműségét jelző – címmel szerkesztik meg antológiájukat (a huszonöt éves Kölcsey Társaság jubileumán): *Ugyanaz a föld*. S ebben költemények sora tudósít vidékek, falvak, tanyák folytatólagosan szomorú elöregedéséről és végleges kihalásáról. Oláh András egyik versében: „csak a vékony sávban kikopott fű / emlékeztet még az útra / a sövénykerítés mögött tetszhalott kert / s ahol a tanya állt most romok: / ami használható volt szét-hordták rég / a tetőcserepet gerendát léceket / csüggedten lógatja törött szárnyát az ablak / a kemence is horpadt háttal / támaszkodik a megroggyant falnak / s ott hever kitakarva meztelenül / mint küret után egy véres női test” (*pusztulóban*); s egy sajtó sóhajtással és fohással Kölcseyt idéző másik pedig így szól: „szánjad ó sors szenvedő hazámat / a dicső nép többé nincs jelen / méreg ég és ömlik mély sebére / a büszke márványon kihál a csudált név / fű lepi a sírt és szívborzasztó kétes messzeség” (*jövendölés túlpartról*). De az utolsó hang talán mégis, mindennek ellenére, ösztönös életjelet ad a küszködő, vergődő szegénység és nyomorúság, a szívbemarkoló töredelem – s a roncs társadalom – mélyvilágából; a fiatalabb Nagy Zsuka versében „régí presszókból kidobott színes / műanyagszékeken ül a vidék // csirkét etet malacot ahogy dédszülők / életéből örökölte a sejtmemóriába // a földet meg kell művelni ez a parancs / csak azért is élni nem koldult nem kéregetett // önérzetes élet a távolban templomtorony almafák / csongorok tündék ördögök boszorkányok lakják // megpihennek színes műanyagszékeken / élnek ahogy tudnak egy ország helyett” (*bicikliút műanyagszék*). A magyarság életet kér, némán is életért könyörög – a kő alól, a föld alól, a szó alól.

A fájdalmas szülőföld ezért tehát mindig köt és összeköt. Összeköt a bennünk és a fölöttünk húzódo örök értékekkel.

ORTUTAY PÉTER

SZÉP ÚJ VILÁGUNK ÉS A NYUGHATATLAN KÖLTŐ

(BARTIS FERENC (1936-2006) VERSEIRŐL)

– *Ejha! – kiáltott fel Helmholtz aggodalmasan. – Tényleg betegnek látszol, John! – Ettél valamit, ami megfeküdte a gyomrod? – kérdezte Bernard.*

A Vadember bölintott.

– *Civilizációt ettem.*

– *Micsoda?*

– *Megmérgezett engem, bemocskolódtam.*

(Aldous Huxley: Szép új világ)

Napjaink széplelkű irodalmárainak és esztétáinak egyik mottója, vezérgondolata, vagy inkább már rögeszméje az, hogy legyen minden tiszta, lehetőleg mindentől szabad, ami nem szép, vagy csúnya, netalántán naturalisztikus. Szabad, ill. mentes, mondjuk a politikától. Rendelkezzen minden művészeti alkotás, sőt: fontos feladatokat ellátó intézmény, csak esztétikai értékkel. Mert csak így lehet szép és jó. Ily módon „tisza” egyházat, iskolát, művészetet, stb. – *lárt pur lárt, csörcs pur csörcs, szkolá pur szkolá* (a helyesírásért nem a szerkesztőt kell felelősségre vonni – O.P.). Ebből kifolyólag természetesen legyen „tisza” festészet (a festő festegessen csak kiscicát gombolyaggal, semmi estre sem Guernicát), valamint „tisza” irodalom is (pl. Eric Segal *Love Story*-ja az igazi csemege, meg talán az a sok szappanopera, és semmi esetre sem a *Doktor Faustus* vagy a *Hamlet*, rémes! Politikamentes irodalmat kérünk, urak és elvtársak! Még akkor is, ha tulajdonképpen az egész világirodalomban, a művészetben nincs író, költő vagy művész – valamire való –, aki mellőzhette volna a társadalmi és politikai kérdéseket. Pláne ha esetleg ő, a szerző is ezt szeretne volna. Politikamentességet. Mint például Salinger, Jerome David. Mármost azt, hogy objektív és „politikamentes” legyen. Az akart lenni, az volt az ars poeticája.

Írásaihoz nem fűzött kommentárt, és nem is kommentált bennük semmit. Akárcsak Joyce. Oszt mégsem sikerült egyiküknek sem politikamentesnek maradni. Vagy mondjak további neveket? Jó, legyen: Shakespeare és Petőfi, Tolsztoj és Hemingway, Móricz Zsigmond és Émile Zola, Ady Endre és William Butler Yeats. Yeats nélkül például nem lett volna ír újjászületés, ír felszabadulás, önálló Írország sem, mondják a kortársak. (Ha túlzás, lelkiük rajta, ám tény, hogy a költő új távlatokat nyitott meg népe előtt.) És így *ad infinitum* sorolhatnám a neveket. Csoóri Sándor írja (elnézést, az idézet egy kicsit hosszú, de a gondolat szempontjából lényeges): „*Naponta hallhat az ember afféle véleményt, hogy Magyarországon az irodalom végre ott van, ahová való, az esztétika területén, és a politika kikerült az irodalom berkeiből. A magyar irodalomnak már semmi oka arra, hogy a nemzeti grál őrizője legyen. Az emberi fájdalommal és az emberi szenvedésekkel szembeni távolságtartás a modern festészetben csúfosan megbukott. Előre látható ez a bukás az irodalomban is... Azt hiszem, magunk között fölösleges volna zárszámadást készíteni arról, hogy mennyit veszített az irodalom azzal, hogy otthagya a társadalmi és politikai küzdőteret. És mennyit veszített a politika is!*” (Csoóri Sándor: *A reményt ne veszítsük el*)

Hál’ Istennek, Bartis Ferenc sem törődik az afféle véleményekkel. Ő igenis „*a nemzeti grál őrizője*” akar lenni. Azért küzd és harcol, azért ír, dalol és énekel, azért hallatja, mint egy vátesz és próféta, sokszor dühös hangját, hangosan és keményen, szinte beleordítva a nagyvilágba, hogy az legyen, ami Yeats volt az íreknek. Egy költő, mely új távlatokat is nyit nemzete előtt. Mert neki ez a feladata, ez a küldetése. Hogy a magyar irodalom, ezen belül a költészet, igenis kapcsolódhasson, mert kapcsolódnia kell, a „*a társadalmi és politikai küzdőtérhez*” (Csoóri). Mert „*az emberi fájdalommal és az emberi szenvedésekkel szembeni távolságtartás*” (megint csak Csoóri) az irodalomban egyszerűen nem irodalom. Hogy micsoda? Adjanak rá választ azok, akik ilyen irodalmat akarnak. Gondolom, talán olyasmit, mint a következő versike is Aldous Huxley fentebb már idézett regényéből Szentmihályi Szabó Péter szellemes fordításában:

*Orgia Forddal jó móka,
Forrj össze nőkkel egy csókra,
Fiú a lánnyal egyben van itt,
Egy kis orgia felszabadít.*

„Szabad-e sírni a Kárpátok alatt?” – teszi fel a kérdést nagy költőnk, Ady Endre. Manapság sokan mondják, hogy nem, legalábbis inkább ne. Mert aki csak a bajt látja, az nem hazafi, nem is igazi magyar. Örülni kell, nevetni és tapsikolni, hogy milyen szépen lendületben vagyunk, és haladunk előre és építjük – most már – a szép kapitalizmust az egykori csúnya szocializmus helyett. (Vö. megint csak Huxley „*légy boldog akkor is, ha nem akarsz az lenni*” elméletével. Hogy mennyire nincs semmi új a Nap alatt!). Mert lendületben az ország. Ne siránkozzunk. A Kárpátok alatt nem szabad sírni, „*még új időknek új dalaival*” sem. Pofa be, költőcskéim! És egyszerű állampolgárocskáim is. Legyen kuss mindenkinek ebben a szép országban, ebben a szép új világban. Ne politizáljon senki. Minek az? A költő írjon csak olyan szép verseket, mint fentebb, vagy olyanokat például, mint a szocreál Hontalan Bulgakov Mester és Margaritájában: „*Fülemile dalol a kolhozkertben*”. Hát nem gyönyörű? Csupa el, csupa ü, és csupa alliteráció meg minden. Művészet, *art, iszkuszto!* Ez kell a versolvasónak, és nem pedig Bartis, aki azt mondja, „*hogy magyarul sírjon a magyar bánat.*” No, már csak az kellene. Hogy bánat, és hogy magyarul. És ha már szól, akkor szóljon inkább angolul, vagy franciául az „*ejrópai parlamentben.*” Se vers, se gazdademonstráció ne legyen magyar. Nehogy mán. Még nacionalistáknak tartanak majd bennünket a szomszédjaink: az ukránok, a szlovákok, a románok és az idetelepülni kívánó kurdok vagy kínaiak is. És ha még Amerika, Nagy-Britannia vagy netalántán Izrael is, mint *anno dácumál* Rózsa Sándor, össze találja húzni a szemöldökét. Akkor, bizony, jaj, lesz nekünk. Legyünk kicsik. És gyávák. Minél kisebbek és gyávábbak, annál jobb.

Nos, úgy látszik, Bartis Ferenc jusst sem hallgat az okos szóra, és nem kér az ilyesmikből. Mármint abból, hogy merjünk kicsik is lenni, és gyávák, és ne siránkozzunk, ne keseregjünk. Mert ő bizony világgá kürtöli, elharsogja, fülünkbe ordítja azt, ami fáj. Mert ébresztő, emberek. Baj van, nagyon nagy baj. Hogy mi az? Semmi más, csak az, ami Petőfi korában is előfordult néha. Ugyanis olyanokat vetett papírra a kis mitugrász, hogy „*Nagy itt, nagy itten a nyomor...*” Vagy Ady: „*Mindenütt dudva, muhar...*” S ezt irtani kell!

Ha pedig így van, és így van, akkor költő és író, á dehogy csak költő, és dehogy csak író, hanem becsületes ember, vagy legalább is az, aki annak tartja magát, nem hallgathat. Beszélni, ordítani, sírni és jajgatnia kell neki, és ha szükséges, hát az asztalt verni, vagy az öklét rázni. Mint Keresztelő Szent János, a próféta tette. Ha fejét veszik, akkor is. Ha kell, hát kell. Nem bújhat ki alóla az, akinek küldetése ezt másoknak is tudomásul hozni.

Bartis nem akar kibújni e küldetés alól. Sőt: ha nem segítik, nem támogatják, egyedül is kiáll a pástra. Mindent vállal, mindenre kész az igazságért. A börtönre, a kínvallatásokra, a kitoloncoltatásra, akármire. Mert ez követeli a szülőföld, melyből kiebrudalták, a haza, melybe nem akarták befogadni, az emberek, akik a száját befogták, a dobhártyáját szöggel kilyukasztották, és ezt követeli a székely tisztesség, erkölcs és becsület (arrafelé még van ilyen-mi), a székely mentalitás: a kocsmaasztal lapjába dőftt gyergyószárhegyi bugylibicska.

És lám, ezzel a „szűk” mentalitással túllép önönmagán, túllép a „merjünk csak kicsik lenni” szölamokon, túllép a Székelyföldön, Erdélyen, Magyarországon, Európán, az összes határokon, és... egy csapásra egyetemessé válik. Miért és hogyan? Hát csak úgy, hogy nagy költőkre, nagy írókra, nagy emberekre mindig az a jellemző, hogyha csak kinyitják a szájukat s mondanak valamit, szinte teljesen mindegy, hogy mit – függetlenül attól, hogy akarják-e vagy sem –, nem egy emberhez, nem egy társadalmi csoporthoz, nem egy nemzethez vagy néphez szólnak csak, hanem az egész világhoz. Mert ami Bartisnál csak magyar bánat (gondolja ő), az, sajnos összemberi, egyetemes bánat: világbánat is egyben. Ergo, Bartis nemcsak azért toporzékol, és veri a tamtamot (pestiesen szólva), hogy itt Magyarországon legyen szebb ez a földi élet, mely egyébként úgyis múlandó, hanem azért is, mert az egész világ, az egész emberiség bajban van: „*a véges világégés járványos atom-viharába*” került. Bartis értünk, minden emberért, a világért szól. Olyan, mint az a bizonyos harang a metafizikus John Donne (1571–1631) versében: ne kérdezd, hogy kiért szól. Értünk szól. Érted is, értem is szól.

Bartis Ferencnek hál’ Istennek gazdag irodalma van. Sok írás, tanulmány és recenzió jelent meg verseiről például Dancs Rózsa, Barabás Blanka, dr. Ady Endre, Pósa Zoltán, Stefka István (interjú) – hogy csak néhány nevet említsek – és mások tollából. Az interneten is sok anyag foglalkozik vele: életútjával, közéleti és irodalmi tevékenységével, verseivel és egyéb írásaival (pl. Legeza Ilona nagyon szép internetes oldala). Ezen tanulmányok szerzőinek véleményével nehéz lenne egyet nem érteni, vagy vitába szállni velük. Nincs is szándékomban. Ezért hangsúlyozom azt, amire e szerzők többsége nem igen figyelt fel, vagy amit nem igazán vett észre. Ez pedig Bartis költészetének egyetemessége. Vegyük észre: azon kívül, hogy nemzeti, mert magyar és „magyarkodó,” Bartis költészete végtelenül egyetemes, univerzális költészet. Mindenkihez szól. Azokhoz is, akik esetleg ezt a magyarkodást vágják elsősorban a fejéhez, „tisztá költészetet” követelve.

Három kötete fekszik itt előttem: *Örökbe fogadtam a Földet (Iránytű pokoljáróknak)*, *Fekete Tűzijáték* és az *Életátvitel*. E két utóbbinak a borítólapja fekete. A gyász jele. Bartisnak van kit és van mit gyászolnia. Vele együtt nekünk is lenne (például Trianon, a Don-kanyar és 56 után legutóbb dec. ötödikét, 2004. 12. 05-öt, amikor megtagadtuk a Szlovákiában, Romániában, Kárpátalján és a Délvidéken élő testvéreinket).

Vajon milyen verseket tartalmaz ez a három kötet? Mi az a közös mag bennük, mely összefogja, s ezen túlmenően egyetemessé teszi a bennük felvetett kérdések széles körét?

Ha erre a kérdésre válaszolni akarunk, egyáltalán nincs nehéz dolgunk. Bárhol is ütjük fel e három kötet valamelyikét, mindig találunk olyan gondolatot benne, mely nemcsak magyar, székely, román vagy akármilyen kérdéseket (bánatot) boncolgat, hanem összemberit: „*Hinni kell közetben, állatban, emberben!/Elembertelenedett korunknak ez a parancsa.*” *Örökbe fogadtam a Földet*, 171. o. Vagy pedig: „*Magyarok között magyarnak lenni –/ ez a nehéz, idegen testvérem!*” *Fekete tűzijáték*, 111. o. (Talán épp annyira nehéz, vagy még nehezebb, mint József Attilánál „a fehérek között egy európainak”). Vagy pedig: „*Szemüveg nélkül nézhettek a Napba / immár vakon!*” *Életátvitel*, 58. o. És nekem személyesen a következő óriási bartisi gondolat a kedvencem: „*Még egyetlen nő sem pusztult bele, ha gyermeklányként nem hágtat meg senki.*” *Életátvitel*, 27. o.

Nos, Bartisnak ennél a gondolatánál akár el is időzhetünk kissé, hogy jobban szemügyre vegyük a közös baj, a közös probléma, a közös bánat egyetemes voltát. Mert mit is akar mondani a költő ezzel a gondolattal, mely sok versének központi témája is egyben?

Nem többről és kevesebbről van itt szó, mint arról, amit Aldous Huxley a múlt század közepének ünnepezt írója és filozófusa híres *Szép új világ* (*Brave New World*) című könyvében is taglal: az emberiség jövőjéről, magának az emberi életnek – hadd legyenek egy kicsit fellengzős – a szentségéről. A különbség talán csak annyi, hogy amíg Huxley arról ír, hogy a világ urainak (ellenőreinek) sikerül laboratóriumi úton létrehozni az ideális és tökéletes emberi társadalmat (melyből a könyvet végigolvasván minden bizonnyal egyetlen olvasó sem kér majd), akkor szatírárt írt, míg Bartis a Huxley által említett általános népbutítást és népbutulást ostorozva meg nem alkuvó realista és kritikus, valamint a bajok orvoslásának részese is kíván lenni. Hisz azt még a magukat materialistáknak valló evolucionisták is elismerik (s ezzel

rögtön megszűnnek materialisták is lenni), hogy élet csak egyféleképpen jöhet létre. Életből. Szerves anyagból. Szervetlenből, laboratóriumi úton semmiképp. Nálunk, embereknél szintűgy: csak a nő és a férfi – két egyszerű, de különböző (!) szerves anyag – kapcsolatából fakadhat élet. (A lombikbébit se a gólya hozza). Ez a fránya élet, mely hol édes, hol meg keserű, semmilyen másféle másságból nem jöhet létre. Csak ebből. Amiről egyszerűen mi, magyarok és nem magyarok, azaz az egész világ polgárai, a „tudományos fejlődésben” bízva és a legkülönbözőbb modern civilizációs maszlaggal beetelve (fogyassz, fogyassz, s mással ne törődj! – *Get it! Have it! Carpe diem!*) valahogy mindig készek vagyunk megfeledezni. Mármint arról, hogy az élet, mindenféle élet: a gazdagoké és a szegényeké, az egészségeseké és a betegeké, a zseniké és a butáké, az élsportolóké és a fogyatékosoké, valamint az anyja méhében születésre váró magzaté, szent, mert isteni adomány. S itt nemcsak a magyarság vészes fogyásáról, az egyneműek kapcsolatáról, az abortusz tiltásáról vagy engedélyezéséről, szingliségről vagy karrierről van szó, hanem – hangsúlyozza a költő – arról a csodáról, melyet gyűjtőnévén Életnek szokás nevezni. Hát kérem szépen, ilyen pofonegyszerű gyakorlati kérdésekkel (is) foglalkozik Bartis költészete. Felteszi az emberiséget évezredek óta foglalkoztató legnagyobb kérdést, mármint azt, hogy hogyan is kezeljünk olyan alapvetően fontos, létünk és az egész földi életünk alapját képező dolgokat, mint a párválasztás, a szerelem, a nemiség, a születés és a halál ezen a földön, és rögtön válaszol is rá: *még egyetlen nő sem pusztult bele, ha gyermeklánnyként nem hágta meg senki*. A következtetés: az ellenkezőjébe viszont igen. És nemcsak a nő, hanem... minden, ami ezt követheti. *Sic*, feltételes módban.

Természetesen ez a kérdés elemeire bontva, ha úgy tetszik, így is feltehető: Jó-e, és szabad-e alig tizenéves süldő lánykáknak és fiúknak nemi életet élni (felelőtlenül gyermeket nemzeni, világra hozni, vagy elkapartatni? Magyarán: a magzatot legyilkolni, kivégezni, mészárszékre, vágóhídra vinni, stb.? Trippert, szifilisz esetleg HIV-fertőzést kapni), és ami mind ezt megelőzi? Azaz: szabad-e kimaradozni, hajnalig diszkózni, ott egymást erotikus (elő)játékokban részesíteni (mint Huxley könyvében: *orgy-porgy – egy kis orgia felszabadít*)? Fület szívni, vagy valami mást „belőni,” berúgni vodkától, whiskytől, szülőt semmibe venni, valamelyiküket, az aput vagy az anyut szükség esetén, azaz ha nincs elég divatos és drága cucc: *nájki* és hasonlók, elég zsebpénz, robogó, motor vagy piros kocs, örületbe vagy akár a halálba (hipertóniába, agyvérzésbe, szélütésbe stb.) kergetni?

Ahogy Bartis írja: *Anyucika, öngyilkos leszek, ha nem tartasz el egy életen át.* Vagy talán mégsem (lenne) szabad? Látszólag, de csak látszólag, egyszerű, nem is költői kérdések ezek, de – s ez itt a lényeg – mindennapi életünk kérdései, egyetemes kérdések és problémák. S Bartis, a költő és a filozófus, nemcsak kérdez, hanem válaszol is. *Iránytűt ad pokoljáróknak,* és nem pokoljáróknak egyaránt. Hogy esetleg ne kelljen nekik is a poklot megjárni: okos ember más kárából is tanul/hat. Vagy mégsem?

Ez az iránytű azt mutatja, mondja Bartis, a költő, hogy per pillanat nem jár halálbüntetés érte, mármint a felsorolt „kihágásokért,” azaz ebben a szép új világban jogilag talán egy s más már szabad, de mindennek lesz következménye. Méghozzá csúnya, nagyon csúnya következménye. És a büntetés sem marad el. Annak is eljön az ideje, és megkapjuk. Lehet, hogy nem mi személyesen, hanem hetedízsiglen, mint ahogy a Bibliában is írva vagyon. Tehát lehet választani, hisz az embernek szabad akarata van, és hál' Istennek a brezsnyevi, kádári és ceausescui diktatúrák ideje is lejárt. S mivel a gondolat bonyolult és messzire vezet, ezért a költői válasz is sokrétű és sokszínű. Néha csendes, szomorú, s tele van rezignációval: *Viszontlátásra, barátaim/ s ti, potyaleső ellenfelek,/ remélem, a túl-más-világon/ nem kell találkoznom veletek.* Néha dühös, haragos, miközben a költő az öklét rázza, és talán a gyergyószárhegyi bicskát is az asztal lapjába vágja: *s ami szándékuk vágyából megmarad,/ eldorbézolják/ az adóbehajtó pribékek fullajtárjai:/... mosó-szer-ügynökök,/ pinadugó-ügynökök,/ emberi szervpiac-ügynökök/... és hő-sökké nyilvánítják egymást.* És persze van olyan is, sok van, mely csupa líra, csupa dal, végtelen szeretet. És hála a jó Isten által nyújtott csodáért, azért, hogy az ember szeretni és szeretve lenni született. Hadd idézzek itt egyet teljes terjedelmében, mert nagyon tetszik: *Rékám megsimogatta homlokomat, s máris: „nem fáj a tati feje”... /Az Ő áldott keze vérzik.*

Másrészt viszont a bölcs filozófus egyértelműen kijelenti: *még egyetlen nő sem pusztult bele, ha gyermeklányként nem hágtá meg senki.* És tegyük hozzá: aligha fog. Vagyis lányok, és a másság jegyében most már sajnos fiúk is, aki meghágtatlan még ebben a korban, ne essen kétségbe. Eljöhet még a konditermekben svarceneggeressé gyúrt szép és deli herceg fehér lovon vagy piros Audin, vagy netalántán az a szakállas bácsi átlátszó pesti cumidumijával. És várni egyáltalán nem tragédia. Abból, mármint tragédiából, van elég. Rengeteg. De másutt kell keresni.

Summa summarum: Bartis, mint költő, irodalmár és filozófus nemcsak székely, nemcsak erdélyi, nemcsak magyar és összmagyar, hanem egyete-

mes is egyben. Pedig látszólag csak egy parányi magyarság, és egy még parányibb székelység sebei miatt sír, jajong és zokog, búslakodik vagy hargszik, de ugyanakkor kimondja: hiába minden erőfeszítés, uraim és elvtársaim (már kinek azok), mert egy népet, egy nemzetet nem lehet csak úgy eltüntetni a Föld színéről. Legyen az székely, magyar vagy bármilyen más nemzet, szabad vagy elnyomott, (új) gyarmati igában vagy rabszolgasorsban tartott. S mondja ezt minden ember, az egész emberiség nevében. Akárcsak Ernest Hemingway *Az öreg halász és a tenger* című kisregényében, ahol csak egy öreg halász (a filmben Spencer Tracy) és egy hal párharcát mutatja be: „Az embert el lehet pusztítani – vonja le a következtetést Hemingway –, de legyőzni nem lehet soha.” Hát még egy egész nemzetet! Még akkor se, ha az a nemzet, az a nép olyan „kicsi”, mint a magyar.

S az ilyen gondolatokért, kedves olvasó, mint tudjuk, akár irodalmi Nobel-díjat is lehet kapni. Hemingway például kapott egyet.

Bartis egyik kritikusa, Praznovszky Mihály mondta: „Ezek a versek jók, szépek, igazak, tiszták, hitelesek, a legnagyobbak.” Csatlakozom véleményéhez. Ám még hozzátenném: és mindenkire szólunk nemzeti hovatartozásától vagy politikai beállítottságától függetlenül.

DUPKA GYÖRGY

A KOLLEKTÍV BŰNÖSSÉG ELVÉNEK ALKALMAZÁSA A KÁRPÁTALJAI MAGYAROKKAL ÉS NÉMETEKSEL SZEMBEN

(2. RÉSZ)

4. NKVD-MŰVELETI FELADATOK, JELENTÉSEK AZ INTERNÁLÁS VÉGREHAJTÁSÁRÓL

A moszkvai Orosz Állami Hadtörténeti Levéltárból nemrég több titkosított, a 0036. sz. rendelet végrehajtásával kapcsolatos NKVD-jelentés került elő. A műveleti feladatokat személyesen L. Mehlisz vezérezredes irányította, aki naprakész jelentéseket kapott Fagyetjev vezérőrnagytól, a végrehajtást koordináló, a hadtápterületeket fedező NKVD-csapatok parancsnokától.

Az első, birtokunkban lévő jelentést (a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa által 1944. november 13-án elfogadott 0036. sz. rendelet végrehajtásáról) Fagyetjev vezérőrnagy 1944. november 21-én készítette el Mehlisz vezérezredes részére négy gépelt oldalon, szigorúan titkos jelzéssel, egy példányban. (Iktatószáma: 10/00525, 21. 11. 44.) Az 1944. november 18–20. közötti időszak történéseiről és a kialakult helyzetről informálja felettesét. Részletezett számadatokkal igazolja a rendelet szerint beütemezett regisztrálás eredményét, a célszemélyek letartóztatását, katonai rang és nemzetiség szerinti csoportosítását. Ebben az akcióban 16 általa felügyelt városparancsnokság vett részt: Ungvár, Munkács, Beregszász, Nagyberég, Huszt, Tiszaújlak, Nagyszőlős, Bátyú, Drahovo, Perecseny, Poroskovo, Poljana, Szolyva, Szerednye, Nagyberezna, Kisberezna. Kimutatást készített az elkülönített szlávokról (ukrán, ruszin, szlovák, cseh), összesítő adatokat közölt a letartóztatottakról, akiket fegyveres kísérettel hadifogoly-átvevőhelyekre irányítottak. Ugyancsak kimutatást készített azokról a személyekről, akik a kitűzött időpontban (november 18-án) nem jelentek meg a má-

sodik regisztráción. Végül beszámolt arról, hány bujkáló személyt sikerült elfogni és lágerbe kísérni. A jelentésben olvasható táblázatok számadatai megdöbbentő bizonyítékként igazolják, mennyire körültekintően szervezték meg az etnikai tisztogatást a magyar- és németlakta településeken. A további jelentések szintén az NKVD felgyorsuló gyilkos gépezetének a magyarokra és németekre/svábokra mért csapásait szemléltetik.

A jelentéshez fűzött megjegyzéseiben Fagyevjev vezérőrnagy jelezte, hogy a magyar és német nemzetiségűek közül az első regisztráció után sokan nem jelentek meg a városparancsnokság által kijelölt toborzóhelyeken, így őket nem sikerült hadifogoly-átvevőhelyekre irányítani. Példaként Nagyszőlőst említette, ahol 1 239 főnek kellett volna megjelenni, de csupán 133 fő jelentkezett, akiket hadifogoly-átvevőhelyekre irányítottak. Nagyberegen a regisztrált 543 helyett 308, Munkácson 1 858 helyett 660 fő jelent meg.

1. sz. táblázat

Nemzetiség szerinti kimutatás az első regisztrálásról, 1944. november 14–16.

Nº	Nemzetiség	Tiszt	Katona	Katona- köteles	Rendőr, csendőr	Összesen
1.	Magyar	215	5 801	4 820	203	11 039
2.	Cseh	5	43	-	2	50
3.	Ruszin	9	1 692	-	60	1 761
4.	Orosz	55	1 397	-	1	1 453
5.	Szlovák	12	361	-	22	395
6.	Ukrán	8	413	-	13	434
7.	Román	4	4	-	-	8
8.	Német	-	50	63	2	115
9.	Zsidó	-	35	-	-	35
10.	Lengyel	-	2	-	-	2
11.	Olasz	-	1	-	-	1
12.	Cigány	-	21	-	-	21
13.	Ismeretlen nemzetiségű	-	-	10	-	10
Összesen:		308	9 820	4 893	303	15 324

2. sz. táblázat

Nemzetiség szerinti kimutatás a második regisztrálásról, 1944. november 18–21.

Nº	Nemzetiség	Tiszt	Katona	Katona- köteles	Rendőr, csendőr	Összesen
1.	Magyar	125	4 444	4 147	84	8 800
2.	Ruszin	9	-	-	1	10
3.	Szlovák	5	-	-	3	8
4.	Német	-	19	28	1	48
5.	Ukrán	-	-	-	6	6
6.	Román	-	-	-	1	1
7.	Ismeretlen nemzetiségű	-	418	-	31	449
Összesen:		139	4 881	4 175	127	9 322

A meg nem jelent célszemélyek letartóztatása érdekében Fagyjev vezérezredes parancsára átfésülték a családi házakat, a mezőket, völgyeket, erdőket, az elhagyott gazdasági épületeket és minden olyan helyet, ahol el tudtak rejtőzni a „*bűnös egyének*”, akiknek egyetlen „*bűnük*” a származásuk volt. A november 18-i éjszakától kezdve 19-e hajnaláig tartó hajtóvadászatban közreműködött a 92. határőrezred és a 112-es különleges osztag. Ungváron például 177 főt tartóztattak le, közülük 44 németet, 43 magyart lágerbe irányítottak, 16 főt átadtak a SZMERS felderítő osztályának „*át-szűrésre*”, 84 főt (valószínűleg szláv nemzetiségűt) felmentettek.

Jelentését Fagyjev azzal zárta, hogy a második regisztrációra nem jelentkezett magyar és német nemzetiségű személyek felkutatása és letartóztatása folyamatban van.

A katonai levéltári anyagok között vannak olyan dokumentumok, amelyek igazolják, hogy az NKVD-különítmények az ungvári városi kórházat is átfésülték. Erről Mitrjukov kapitány és századparancsnok készített információt november 11-én. Titkosított hadijelentését¹ (1374. sz., 14. XI. 44.) Bljumin alezredesnek, a 92. Kárpáti határőrezred parancsnokának küldte el. Ebből többek között megtudhatjuk, hogy a bizonyos Varga főorvos által vezetett ungvári városi kórházban 79 sebesültet kezeltek, őket nyilvántartásba és őrizetbe vették, közöttük 35 lábadozót. Bljumin alezredes november 15-én a jelentésre írt rezolúciójában kiadta a könyörtelen utasítást: valamennyi

sebesültet hadifogoly-átvevőtáborba kell irányítani.² A Szolyváról a turkai (leMBERGI terület) gyűjtőlágerbe irányított menetszlopokból többen megszöktek. Ezzel kapcsolatban ismertté vált az a jegyzőkönyv,³ amelyet Kulik hadnagy, a konvoj parancsnoka, Belickij alhadnagy, a konvoj parancsnokának helyettese, Bozin őrmester, Zub szakaszvezető, Pözsikov és Zsaludkov vöröskatoná írt alá. Az aláírók jelezték feletteseiknek, a konvojokat biztosító 159. sz. zászlóalj parancsnokságának, hogy az éj leple alatt egyebek mellett a Poljana-Verecke útvonalon a 42 fegyveres ór által kísért 2 000 fős menetszlopból 51 fő megszökött, többségükben zsidó nemzetiségűek. A lengyel-cseh határ térségében díszlokált határorosztag parancsnokságának közreműködésével egy egység az eltűntek keresésére indult, november 22-én a környező erdőkben 65 olyan személyt kutattak fel, akik nem rendelkeztek semmilyen igazolvánnyal, valamennyiüket a szolyvai gyűjtőtáborba hurcolták.

A munkácsi és a környező településeken élő, a második regisztráció elől elrejtőzött magyar és német férfiak felkutatásába az NKVD-osztagok mellett a SZMERS alegységei is bekapcsolódtak. Erről Marszkij ezredes, a SZMERS kémelhárító-felderítő részlegének osztályvezetője Munkácsról írt jelentést⁴ felettesének, Kovalcsuk altábornagynak, a SZMERS felderítő főosztálya parancsnokának (Szigorúan titkos, 23436. sz., 25. XI. 44., iktatószám: 006425., 27. XI. 44.). A megtervezett, rajtaütésszerű razziában öt különböző szolgálathoz tartozó egység katonái vettek részt. A jelentés szerint 430 főt fogtak el, ebből 80 fő városi lakost, a többiek a környező falvak lakosai voltak, őket szintén a szolyvai lágerbe irányították. A jelentés kitért arra, hogy Lazarev alezredes, Munkács városparancsnoka felületesen és felkészületlenül viszonyult az akcióhoz. November 25-én Kovalcsuk altábornagy ezt a jelentést átküldte Fagyjev vezérőrnagynak, aki a következő rezolúcióval zárta le az ügyet: Marszkij ezredes „nem ért hozzá, csak ír róla”.

A ruszin falvak átfésülése során talált magyar és német nemzetiségű személyeket szintén nyilvántartásba vették és a legközelebbi hadifogoly-átvevőtáborba irányították. Primcsenko kapitány, Poljana/Polena katonai parancsnoka Mehliusz vezérezredesnek november 30-án küldött jelentésében⁵ (Titkos, 01764. sz., 30. XI. 1944.) tudatta, hogy Poljanán és a körzetében lévő falvakban (Szolocsin, Uklin, Olenyovo, Diszkovica, Izvor, Izvor-Huta, Ploszkoje, Pavlovo) a kötelező regisztrációt a meghatározott időre befejezte; 2 400 főt vettek nyilvántartásba, akik közül egyes ukrán lakosok (Ivan Ivanovics Turjanica, Mihail Kunya) támogató közreműködésével kiszúrták és lágerbe küldték a magyar és német nemzetiségűeket, valamint azokat a ruszinokat, akik katonai rangot viseltek.

A következő dokumentum elemzése folytán az akció kiteljesedéséről kapunk képet. Tíz nappal az NKVD Fagyjev vezérőrnagy és Levitin ezredes által irányított bevetése után Mehlisz vezérezredes részére újabb összefoglaló jelentés⁶ készült, ugyancsak négy gépelt oldalon, szigorúan titkos jelzéssel, két példányban; a dokumentum elküldésének dátuma: 1944. december 2. Aláírói: Fagyjev vezérőrnagy és Levitin ezredes. A dokumentumhoz kimutatás-táblázatot csatoltak.

Ez a jelentés már az 1944. november 14-30. közötti időszakban végrehajtott hadműveletekről tájékoztat. Újra felsorolták benne az akcióban közreműködő, 16-ról 19-re kibővített városparancsnokságok székhelyeit: Ungvár, Munkács, Beregszász, Nagyberég, Huszt, Tiszaújlak, Nagyszőlős, Bátyú, Kövesliget, Perecseny, Poroskovo, Poljana, Szolyva, Szerednye, Kisberezna, Nagyberezna, Ökörmező, Técső, Rahó. Az NKVD-osztagok mellett más operatív-katonai csoportok is (katonai őrző-védő szolgálatok, határőr-osztagok, SZMERS-egységek) részt vettek a tisztogatási hadműveletben, amelynek feladata a civil lakosság megszürése, a férfiak névjegyzékének összeállítása, a kiértesítések ellenőrzése, a második regisztrációra jelentkezett férfiak vallási és nemzetiség szerinti szétválogatása, a letartóztatott csoportok hadifogoly-átvevőtáborokba történő küldésének fegyveres biztosítása, a második regisztrációra nem jelentkezett emberek felkutatása volt.

3. táblázat

A második kimutatás az első regisztrálásról nemzetiség szerint, 1944. november 14–16.

Nº	Nemzetiség	Tiszt	Katona	Katona-köteles	Rendőr, csendőr	Összesen
1.	Magyar	237	8 244	6 974	210	15 665
2.	Cseh	4	162		7	173
3.	Ruszin	50	2 243	74	23	2 390
4.	Szlovák	18	362		8	388
5.	Ukrán	13	1 162	91	17	1 283
6.	Román	1			1	2
7.	Német		76	83	1	160
8.	Zsidó		82			82
9.	Szerb		94			94
10.	Egyéb		13			13
Összesen:		323	12 438	7 222	267	20 250

4. táblázat

Kimutatás második regisztrálásra jelentkezett személyek szerint, 1944. november 18.

Rang	Tiszt	Katona	Katona-köteles	Rendőr, csendőr	Összesen
Fő	44	5 583	4 788	158	10 573

5. táblázat

Kimutatás a fogság alól felmentett személyekről, 1944. november 18.

№	Nemzetiség	Tiszt	Katona	Katona- köteles	Rendőr, csendőr	Összesen
1.	Szlovák	-	362	-	-	362
2.	Ruszin	-	2 243	74	-	2 317
3.	Ukrán	-	1 201	88	-	1 289
4.	Zsidó	-	43	-	-	43
5.	Szerb	-	100	-	-	100
6.	Cseh	-	156	-	-	156
7.	Lengyel	-	3	-	-	3
8.	Román	-	4	-	-	4
9.	Olasz	-	1	3	-	4
10.	Cigány	-	2	-	-	2
Összesen:		-	4 115	165	-	4 280

6. táblázat

Kimutatás a második regisztrációra meg nem jelent személyekről, 1944. november 18.

Rang	Tiszt	Katona	Katona- köteles	Rendőr, csendőr	Összesen
Fő	171	2 720	2 069	109	5 069

7. táblázat

Kimutatás az utólag felkutatott, elfogott, letartóztatott bujkálók számáról (Beregszász, Nagybereg, Huszt, Nagyszőlős, Bátyú, Munkács, Técső stb.) 1944. november 18. – december 1.

N ^o	Nemzetiség	Tiszt	Katona	Katona-köteles	Rendőr, csendőr	Összesen
1.	Magyar	10	2 135	1 359	9	3 513
2.	Német	-	11	-	-	11
Összesen:		10	2 146	1 359	9	3 524

8. táblázat

Kimutatás a hadifogoly-átvevőtáborba került személyek számáról 1944. november 18-30. között

Rang	Tiszt	Katona	Katona-köteles	Rendőr, csendőr	Összesen
Fő	154	7 729	6 147	167	14 197

A kimutatáshoz fűzött megjegyzés szerint 55 csendőr- és rendőr-alkalmazottat tartóztattak le. A jelentés zárómondata háborzongató: „A magyar és német nemzetiségű személyek kivonásának, eltávolításának akciója folytatódik.”

Levitin ezredes a jelentéshez külön kimutatást készített:

9. táblázat

Kimutatás a városparancsnokságokon letartóztatott személyek területi megoszlásáról 1944. november 18-30. között

Városparancsnokságok	Tisztek	Katonák	Rendőrök, csendőrök	Katona-kötelesek összesen	Katona-katonaköteles magyarok	Katonaköteles németek	Összesen	Felmentett ruszinok, ukránok, szlovákok
Huszt	21	231	4	351	351	-	607	166
Nagybereg	1	120	4	184	184	-	309	18
Beregszász	76	2 774	50	2 210	2 210	-	5 110	120
Bátyú	3	1 685	23	1 182	1 182	-	2 893	123

Munkács	16	653	16	211	201	10	896	510
Nagyszőlös	1	292	33	145	144	1	471	934
Tiszaújlak	-	591	3	442	442	-	1 036	18
Pereseny	1	14	3	12	12	-	30	363
Poroskovo	-	13	-	1		1	14	64
Szolyva	-	4	-	32	28	4	36	284
Poljana	-	4	-	8	4	4	12	240
Ungvár	31	616	27	451	405	46	1 125	949
Szerednye	-	11	-	15	15	-	26	122
Kis- és Nagyberezna	1		-	2	2	-	3	91
Drahovo	-	50	2	78	78	-	130	279
Técső	-	42	-	65	65	-	107	-
Rahó	2	629	1	746	746	-	1 378	-
Ökörmező	1		1	12	11	1	14	-
Összesen:	154	7 729	167	6 147	6 080	67	14 197	4 281

December 6-án Petrov hadseregtábornok és Fagyeejev vezérőrnagy rövidített változatban, kimutatás-táblázat nélkül hasonló tartalmú jelentést⁷ küldött L. P. Berijának, amelyben kimondottan a 4. Ukrán Front Katonai tanácsa által hozott és életbe léptetett 0036. sz. rendelet végrehajtásáról számoltak be. Az összesítő hadijelentésben kihangsúlyozták, hogy a magyar és német katonaköteles férfiakra vonatkozó begyűjtési akció nem érintette a cseh és ruszin/ukrán nemzetiségűeket. Jelentették továbbá, hogy az NKVD-csapatok november 18-án kezdtek hozzá a hadtápterületet megtisztító akció végrehajtásához, amely folytatódik. Letartóztattak és lágerbe kísérték 7 729 katonát, 154 tisztet, 7 201 fő 18–50 év közötti katonakötelest, 176 csendőrt. A december 4-i állapot szerint összesen 15 260 embert tartottak fogva, közülük 137 német, a többi magyar nemzetiségű volt. Arra is kitértek, hogy a nyilvántartása idején elkülönítettek 362 szlovákot, 2 243 ruszint, 1 201 ukránt, 43 zsidót, 100 szerbet, 156 csehet és 10 más nemzetiségű katonát, összesen 4 280 főt, akiket kiszabadítottak a lágerekből és visszaküldtek a lakóhelyükre. A regisztráltak száma 20 240 fő volt, ebből letartóztattak és lágerbe zártak 16 260 főt, kiszabadítottak 4 280 szláv nemzetiségű főt. A 15 260 fő gyűjtőlágerekben volt elhelyezve, ahonnan hamosan a hátszági lágerekbe irányították őket.

A 9. táblázatban és a Berijának 6 nappal később küldött jelentésben már egymástól eltérő adatok szerepelnek, hiszen időközben 1 063 fővel növekedett az internáltak és hadifoglyok száma.

A lágerekben december 4-i állapot szerint elkülönített 5 000 fő a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa engedélye értelmében a vasúti hálózat helyreállításán dolgozott. Az indoklás szerint a hadifoglyokat elegendő vasúti vagon hiányában nem szállították tovább. Petrov és Fagyjev jelentésének terjedelme másfél oldal, gépelt szöveg, szigorúan titkos jelzéssel. Iktatószáma: 1276., 6. 12. 44.

Az 1944. december 17-én kelt hadijelentés⁸ szintén meglepően érdekes adatokat tartalmazott. Az eddig ismertetett dokumentumokhoz képest még teljesebb adatokat közölt a Kárpátalján garázdálkodó NKVD tisztogatási akciójáról. Ezt a jelentést Fagyjev vezérőrnagy és Boszij ezredes, törzsparancsnok küldte Petrov hadseregtábornoknak. A háromoldalas, gépelt dokumentum iktatószáma: 5032P.

Tudósításában Fagyjev vezérőrnagy többek közt ezt írta: „A front katonai tanácsa 1944. november 13-i 0036. sz. határozatát végrehajtva, a hadtápterületet fedező NKVD-csapatok Kárpát–Ukrajna területén elkülönítették az ellenség ott megletelepedett tisztjeit és sorkatonáit, a német és magyar hadköteles személyeket, a magyar csendőrség csendőreit, a rendőrség tisztviselőit, és hadifogoly-gyűjtőhelyekre irányították őket.”

10. táblázat

Kimutatás a hadifogoly-átvevőhelyekre irányítottakról nemzetiség szerint, 1944. november 18. – december 16.

Nº	Nemzetiség	Tiszt	Katona	Katona-köteles	Rendőr, csendőr	Összesen
1.	Magyar	132	7 669	7 025	164	14 990
2.	Cseh	3	-	-	-	3
3.	Ruszin	16	-	-	5	21
4.	Szlovák	3	-	-	1	4
5.	Német	-	60	68	1	129
6.	Ukrán	-	-	-	4	4
7.	Román	-	-	-	1	1
Összesen:		154	7 729	7 093	176	15 152

A táblázat jelzi, ezúttal a cseh, ruszin, szlovák, ukrán és román nemzetiségű tiszteket, rendőröket és csendőröket nem mentették fel; mint „*bűnös elemeket*”, őket is hadifogoly-gyűjtőhelyekre irányították a magyar és német nemzetiségűekkel együtt. A „*belágerezéstől*” csak a szláv nemzetiségű, illetve az ortodox és a görög katolikus vallású katonák, katonakötelesek mentesültek. Ők hazamehettek, vagy kérhették felvételüket a Vörös Hadseregbe; sokan ezt cselekedték.

11. táblázat

*Kimutatás az arcvonal mögötti területen letartóztatottakról
1944. november 18. – december 16.*

Nº	Nemzetiség	Tiszt és katona	Katona-köteles	Rendőr, csendőr	Összesen
1.	Magyar és német	6 319	1 179	9	7 507

Az adatokhoz fűzött megjegyzés szerint a letartóztatottaktól elkoboztak 5 géppuskát, 76 puskát, 5 pisztolyt, 2 távcsövet.

12. táblázat

*Összesítő kimutatás a hadifogoly-átvevőhelyekre irányítottakról
1944. november 18. – december 16.*

Nº	Nemzetiség	Tiszt és katona	Katona-köteles	Rendőr, csendőr	Összesen
1.	Magyar és német	14 202	8 564	185	22 951

Ez a hadijelentés azzal zárult, hogy Kárpát–Ukrajna területén „*folyó év november 18-tól december 16-ig az NKVD-osztagok összesen 22 951 főt tartóztattak le és irányítottak hadifogoly-gyűjtőhelyekre*”. Jelezték azt is, hogy „*a hadtápterület megtisztítására indított akció folytatódik*”. Ez a perdöntő dokumentum rávilágít arra, hogy a jóhiszemű magyar és német férfilakosságot álnok módon kiagyalt, „*háromnapos munkára*” mozgósító mesével szakították el a családjuktól.

Az idézett NKVD-jelentések elhallgatják az útközben elhunytak számát, a túlélőktől azonban tudjuk, hogy a Szolyvára, Szamborba kísért menetszlopokból végkimerüléstől lemaradt, ájultan összeesett foglyokat az őrkiséret helyben

kivégezte. A létszámhiányt ruszin/ukrán és más nemzetiségűekkel pótolták az útba eső településeken. Gyakran a bámészzkodókat rángatták be a sorokba. Ilyen kegyetlen eljárás következtében kerültek a transzportokba és gyűjtőtáborokba szlovákok, románok, lengyelek, ruszinok, ukránok, zsidók és más nemzetiségűek, valamint papok és kommunisták.⁹ Az erőszakos elhurcolás, az embertelen bánásmód ezek életét oltotta ki. Szintén a túlélők naplóiból, visszaemlékezéseiből, lejegyzett emlékfoszlányaiból tudjuk, hogy a deportálás, internálás szervezőinek és végrehajtóinak szadizmusa olykor a fasisztákén is túltett.¹⁰

A teljes jelentést elemezve szembetűnik, hogy a fogságba vetett rendőrök és csendőrök (akikről oly nyomatékosan szólt a határozat) száma mindössze 185 fő volt, lőfegyvert pedig kevesebb mint 100 darabot sikerült elkobozniuk. A katonák és tisztek nagy száma némi magyarázatot igényel. A levéltári okmányokból ugyanis kiderült, a letartóztatott személyeknél sok esetben azt az általuk megnevezett katonai rangot vették figyelembe, amit a csehszlovák hadseregben kaptak. Ezek a katonák és tisztek nem bujkáltak. Családtagjaik körében élve abban bíztak, hogy katonai szolgálatuknak egyszer s mindenkorra vége, ezért jelentkeztek önként.

A német és magyar nemzetiségű hadkötelesek mindegyike kimondottan civil volt, azaz semmi közülük nem volt a hadsereghez, a rendőrséghez és a csendőrséghez. Levéltári dokumentumokból és az akkori események résztvevőinek elbeszéléseiből tudható, hogy a későbbiek során rajtuk kívül olyan személyeket is lágerekbe küldtek, akiket sem a háborús időkben, sem a háborút követő időkben nem lehetett bűnvádilag felelősségre vonni, ám az állambiztonság őreinek mégis gyanúsak voltak. Az NKVD szervei gyakran még a lágerekben is szigorú megfigyelés alatt tartották őket.

Még inkább megdöbbentő, hogy a „háromnapos munka” hamis ürügyén mennyire magabiztosan és „nyíltan” bonyolították le az akciót. Abban az időben Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának vezetősége a vidék igen fontos politikai eseményére készült, és a kialakult helyzet nem volt közömbös Ivan Turjanica, a területi pártszervezet vezetője, a későbbiekben Kárpátontúli Ukrajna Kommunista Pártja Központi Bizottságának titkára számára. 1944. november 19-én – az „*izolálásra kijelölt tömeg*” jelentős részének letartóztatása másnapján – nyílt meg Kárpátontúli Ukrajna Kommunista Pártjának első konferenciája, amelyen a vidék pártszervezete tevékenységének távlati kérdéseit és Kárpátontúli Ukrajna Szovjet-Ukrajnával történő újraegyesülését vitatták meg. Egy héttel később, november 26-án pedig megtartották Kárpátontúli Ukrajna népbizottságainak első kongresszusát, amelynek el kellett

fogadnia a Kárpátontúli Ukrajna Szovjet-Ukrajnával való újraegyesüléséről szóló kiáltványt (manifesztumot). A letartóztatási akció valószínűleg az adott körülmények közt szükségesnek tartotta az állambiztonság szavatolását, a közrend fenntartását célzó intézkedési terv része volt. Ezzel kapcsolatban figyelmet érdemel a KGB megyei főosztálya egyik volt munkatársának bevallása, aki azt állította Olekszij Korszun ezredesnek, hogy annak idején lehetősége volt megismerkedni egy 1944. november 11-i, Ivan Turjanica által aláírt dokumentummal, amelyben a kárpátaljai nép bizalmát nem élvező személyek ideiglenes izolálásáról volt szó.

A magyar lakossághoz való hozzáállással kapcsolatban érdemes idézni a 4. Ukrán Front politikai csoportfőnöke, Pronyin altábornagy voltaképpen kényszerű beismerését: *„A politikai helyzet ebben az időben (a Kárpátalja Ukrajnával való újraegyesítéséről szóló kiáltvány aláírása után) jelentősen súlyosbodott. A kongresszusig még a magyarok is, ha nem is örömmel, de mindenesetre nem ellenségesen fogadták a Vörös Hadsereg Kárpát-Ukrajnába való bevonulását. Most pedig, miután az állambiztonsági szervek elkülönítettek közel 30 ezer magyar katonaköteles személyt, a magyar lakosság nagyobb része és a magyarbarát ukránok egy része is így vagy úgy elégedetlenségének adott hangot, és negatívan kezdett viszonyulni az oroszokhoz. Ez elsősorban a Kiáltvány elleni agitációban jutott kifejezésre.”*¹¹ Mint ismeretes, mindez jóval Kárpátalja szovjet területté válása előtt történt.

Sándor László emlékiratában így emlékszik – szemtanúként – ezekre a napokra: *„... kongresszus után a következő jelszó tűnt fel orosz és ukrán nyelven a napilapok oldalain és a különböző transzparenszen: Éljen Kárpát-Ukrajna újraegyesülése Szovjet–Ukrajnával! A helyi ruszin és magyar lakosság csodálkozva olvasta a jelszót, mert nem volt tudomása arról, hogy Kárpátalja valamikor Ukrajna része lett volna. Még a kiművelt fejű értelmiségiek sem tudtak róla, hogy ez a terület valamikor is Ukrajnához tartozott volna. Bizonyos szovjet történészek tollából azonban hanmarosan cikkek jelentek meg, amelyek kimutatták Kárpátalja egykori, Ukrajnához való tartozását, de ezek az újságcikkek sem tudták eloszlatni a helyi lakosság kételyeit.”*¹²

5. A MUNKÁCSI KONGRESSZUS ÁRNYOLDALAI

A kommunista korszakban a munkácsi kongresszusról hivatalosan közreadott, diadalittas jelentésekben fontos tényeket hallgattak el, például azt, hogy a delegátusok legitím mandátuma körül sem volt minden rendben.

Omeljjan Dovhanics¹³ történész a későbbiekben meghurcolt delegátusok után kutatva az alábbiakra következtetett:

- a delegátusok eredeti névsora a mai napig nem került elő;
- a Kárpátaljai Terület Állami Levéltára csak azt a listát őrzi, amit utólag, sok évvel az esemény után Mihajlo Vasziljevics Trojan, az UÁE történész professzora állított össze, s ez is csak 1999-ben került nyilvánosságra¹⁴;
- ebben a listában pontatlanságokat fedeztek fel, egyes delegátusok ugyanis mandátumot és vendég-meghívót kaptak, nagyon sokan csak vendég-meghívóval rendelkeztek, egy idő elteltével azonban a kongresszus delegátusának adták ki magukat;
- a napisajtóban és egyes könyvekben olyan „önjelölt” delegátusok neve is megjelent, akik a Trojan-féle listában nem szerepeltek. Az elsősorban perecsenyi, técsői járási illetőségű áldelegátusok neve az ellenőrzött ügyiratokban sem található.

Dovhanics derítette ki, hogy 11 munkácsi delegátus a sztálini megtorlás áldozata lett.¹⁵ Ez a szám 2000-ben, az újabb kutatási anyagok alapján 25 főre nőtt. Ezeket az egykori delegátusokat az NKVD, a SZMERS nyomozati anyaga alapján szovjetellenesség, kolhozellenesség, kommunistaellenesség vádjával, koncepciós perek folytán kényszermunkára ítélték. A Beregszászi járásban 8, a Técsőiben 4, a Perecsenyiben 3, az Ungvári, Huszti, Munkácsi, Rahói járásban 2-2, a Nagyszőlősiben 1 fő részesült megtorlásban. A beregszászi járási delegátusok közül szovjetellenességért elítélt csetfalvai Horváth Miklós (1904) 10, a szlovák származású, beregszászi Dénes János (1905) 6, a beregszászi Ivancso Anton jogász 3, az ugyancsak beregszászi Szitovszki Anton 5, a kovászói Turányi István és a sportberkekben is közismert Fedák László huszti delegátus, későbbi ungvári lakos 25-25 évet kapott.

Dömöcki András¹⁶ szerint utólag az is kiderült, hogy sokan nem tudták, milyen gyűlésre hívják őket, s hogy megérkezésük után a mellékhelyiségbe sem engedték ki őket mindaddig, amíg meg nem szavazták Kárpátalja „újraegyesülésér” a Szovjetunióval. Az erőszakos szavaztatás körülményeiről számos történet kering – ahogy ilyenkor lenni szokott –, olykor nagy eltérésekkel; abban azonban mind megegyezik, hogy NKVD-katonák felügyelete alatt kellett megszavazniuk a csatlakozást. Dömöcki felidéz egy történetet, amelynek forrása egy NKVD-katona visszaemlékezése, aki 1944. november 26-án ott volt a Peremoha moziban: „*Tele volt a mozi terme, elöl az asztalnál egy orosz tiszt elmondta a gyűlés célját: Kárpátalja hovatartozásáról kell dönteni. Kárpátalja Csehszlovákiához, a Szovjetunióhoz vagy Magyarországhoz*

tartozzon-e? A legtöbben Csehszlovákiát akarták, utána következett Magyarország, a legkevesebb híve a Szovjet-Ukrajnához való csatlakozásnak volt. A tiszt intett, géppisztolyos pufajkások állták el az ajtókat, és ekkor a tiszt újra felvette a kérdést: ki van amellet, hogy Kárpátalja Szovjet-Ukrajnához csatlakozzon? És kezdetét vette a választási procedura.”¹⁷

6. A MAGYARSÁG VISZONYA A MUNKÁCSI KIÁLTVÁNYHOZ

A munkácsi kongresszuson elfogadott Manifesztumról magyarul először az ungvári *Munkás Újság*¹⁸ 1945. május 27-i száma közölt bemutató elemzést *Mit jelent Zakarpatszka-Ukrajna egyesítése Szovjet-Ukrajnával az itteni és magyarországi magyaroknak?* címmel. Az elemzésben többek közt az alábbiakat olvashatjuk: „Zakarpatszka Ukrajna népe döntött. Azzal a hatalmas megmozdulásával, amellyel szabadon és önként kinyilvánította akaratát, hogy a testvér ukrán néppel egyesülve a szovjet népek nagy családjához kívánja hozzákötni sorsát, és ezt a nemzeti tanács kiáltványának aláírásával, a Manifesztummal kifejezésre juttatta, az egész világ tudomására hozta, hogy a nép és csakis a nép van hivatva arra, hogy hovatartozását, államformáját, valamint gazdasági és társadalmi berendezkedését megállapítsa. Nézzük már meg, mit jelent Zakarpatszka Ukrajna egyesítése Szovjet–Ukrajnával az itteni magyar ajkú dolgozóknak politikai, gazdasági és kulturális szempontból. Még frissen emlékezetünkben él a magyarok sorsa a régi rendszerben, amikor is a magyar nemzetiségű polgároknak el volt zárva az útjuk a hadseregnél, állami hivataloknál vagy magánvállalatoknál az érvényesülés előtt. (...) Gazdasági szempontból vizsgálva a helyzetet, tudjuk, hogy abban a hatalmas gazdasági előnyben, amelyet a szocialista gazdasági rendszer biztosít a kapitalista rendszerrel szemben, éppúgy része lesz a magyar, mint minden más nemzetiségű dolgozónak is. Az, hogy a munkás ma beleszól és irányítja a gyár vagy az üzem vezetését és a termelést a kommunista párton, a szakszervezeten és az üzemi bizottságokon keresztül, hogy a gyár nem árut, hanem használati cikket fog termelni, hogy a haszon nem a kizsákmányoló kapitalista, hanem a közösség érdekeit fogja szolgálni, megnyitja előttünk az utat egy nagy fejlődéshez, az életszínvonal magas arányú emeléséhez és a kultúrigények teljes kielégítéséhez. Az, hogy a paraszt ma a saját földjén vet-arat, és nehéz munkájának gyümölcsét egyedül élvezi, lehetővé teszi neki a kényelmesebb, gondtalanabb és szebb életet. Magyar ajkú dolgozóink kulturális fejlődését a sztálini alkotmány tizedik fejezetének 123. szakasza biztosítja (A Szovjetunió állampolgárainak egyenjogúságáról tekintet nélkül az ő nemzetiségi vagy faji hovatartozásukra...), a 121. szakasz,

amely szerint 'a Szovjetunió állampolgárai részére biztosítva van az ingyenes művelődés joga a saját anyanyelvükön', a magyar ajkú dolgozók kulturális fejlődését szavatolja."¹⁹

A *Munkás Újság* felteszi azt a kérdést is, hogy mit jelent az egyesítés Magyarországra jövője szempontjából. Többek között ilyen válaszokat olvashatunk: „Magyarország vesztes állam a veszített háborúban, és a magyar fasiszta kormány népellenes és rövidlátó politikájáért bűnhődni fog. A közös szovjet–magyar határ lehetővé teszi a már megindulóban lévő kapcsolatok kiszélesítését és kimélyítését, és ez által a magyar gazdasági élet helyreállítását. A közös szovjet–magyar határ eleve kiküszöböli minden reakciós kísérlet sikerét és biztosítja a nép szabad akaratát és szabad fejlődését. A közös szovjet–magyar határ és a baráti, szomszédi kapcsolat biztosíték arra nézve, hogy a magyar nép jóvá fogja tenni azt a bűnt, amelybe reakciós vezetői belevitték, és le fogja mosni azt a szennyet, amit a fasiszmus rákent.”

Ez után a beharangozás után a manifesztum magyar nyelven először a *Munkás Újság* 1945. június 3. vasárnapi számában, féléves késéssel jelent meg²⁰, és szemtanúk közlése szerint sokkolta a „kollektív bűnösséggel” megvádolt kárpátaljai magyarokat, akiknek a dokumentumban ilyen hamis, vádló kijelentésekkel kellett szembesülniük: „... A diadalmas Vörös Hadsereg segítségével leráztuk a német–magyar fasiszták jármát. Ukrán földön²¹ véget ért a több száz éves idegen elnyomás. (...) Zakarpatszka Ukrajina egész történelme mutatja, hogy népünk, ha megfosztják nemzeti önállóságától, ha évszázadokon át rabságban kell élni, elpusztul, idegen hódító állam keretén belül nem élhet. Szovjet-Ukrajnával való egyesülésünk a nemzeti újjászületést jelenti, az elnyomás, jogtalanság pedig Zakarpatszka Ukrajina népének pusztulását. (...) Zakarpatszka Ukrajina népe, miután a német–magyar fasiszmus alól felszabadult, elhatározta, hogy egyszer és mindenkorra megvalósítja örök álmát, Szovjet-Ukrajnához való csatlakozását...”

A lap szerkesztői az „újraegyesülés” szót következetesen „egyesülésre” fordítva tompítottak a manifesztum magyarellenességén. Később, az 50-es évek második felétől a helyi sajtókiadványokban, többek között a *Kárpáti Igaz Szóban*, a Kárpáti Kiadó gondozásában megjelenő 1959-es Naptárban, majd a *Kárpáti Kalendárium* egymást követő kiadványaiban már „újraegyesülés”, de a mai ukrán történetírásban is ez a megfogalmazás szerepel.²²

A manifesztum magyarellenes kitételei miatt először a Kovács Vilmos környezetéhez tartozó értelmiségiek, egyetemisták tiltakoztak 1971 októberében megfogalmazott beadványukban²³, amit az Ukrán KP Kárpátotúli

Területi Bizottsága titkárához és más intézmények vezetőihez juttattak el. A beadvány aláírói (a Forrás Stúdió tagjai, Ungvár, 1971. szeptember-október) többek közt azt kérték, hogy a hatóságok semmisítsék meg az 1944. november 26-i manifesztum magyarellenes passzusait. Kérésüket megismételték az 1972 tavaszán az SZKP KB Politikai Bizottságához és az SZSZKSZ Legfelsőbb Tanácsa Elnökségéhez intézett második beadványukban²⁴ is, amit több százan írtak alá. Idézet a beadványból: „*Gondjaink és panaszaink gyökerei a múltba vezetnek. Nagy részük a Kárpátontúli Ukrajna Népbizottságai 1. kongresszusának 1944. november 26-án kelt, nyíltan magyarellenes határozatainak közvetlen következménye. Ezek a határozatok ugyanis kimondják, hogy mi, magyarok, a kárpátontúli ukrán nép örök ellenségei vagyunk. S még riasztóbb az a tény, hogy ezek a sovinszta hangvételű dokumentumok néhány évvel ezelőtt ismét napvilágot láttak területi párt- és tanácsi szerveink közvetlen gondozásában, mintegy azt dokumentálva, hogy egyes kerületi vezetőink magyarellenes felfogásában az elmúlt negyedszázad folyamán semmi sem változott („Sljahom Zsovnyia”. VI. Uzshorod, 1965. Dokumenti NN. 51., 52., 53., sztr. 78., 81., 82.)²⁵ A hírhedt határozat eredményeképpen következhetett be területünk magyar férfilakosságának (18-tól 50 évig) internálása (1944), tekintet nélkül az egyének pártállására és előző magatartására. (Még a régi kommunistákat, a Magyar Tanácsköztársaság harcosait, a fasizmusmal szemben aktív vagy passzív ellenállást tanúsítókat sem kímélve.)”*

A kárpátaljai magyar polgárjogi aktivisták beadványai felbőszítették a moszkvai, a kijevei és az ungvári hatóságokat. Megfogalmazói és aláírói ellen keményen léptek fel: atrocitásoktól sem mentes rendőri zaklatással, egyetemi kizárásokkal, kényszerkatonasággal, állandósult titkosszolgálati megfigyeléssel, Magyarországra való áttelepülésre kényszerítő körülmények megteremtésével stb.

Ukrajna függetlenségének kikiáltása után a kárpátaljai mérvadó magyar szervezetek vezetői a manifesztummal kapcsolatban számos rezolúciót, képviselői beadványt fogadtak el a magyarság kollektív bűnösségének eltörléséről, ám kérésük süket fülekre talált. A KMKSZ választmányának 1996. november 10-i beregvári ülésén elfogadott határozatának egyik pontja követelte: „*Ukrajna parlamentje semmisítse meg a Kárpátaljai Néptanács 1944-es határozatának azon részét, amelyben a magyar és német népet az ukránok örök ellenségeinek nyilvánították. [A KMKSZ] Úgy véli, hogy a második évezred küszöbén egyetlen népre sem süthető rá a kollektív bűnösség minden alapot nélkülöző bélyege, s megengedhetetlen, hogy Ukrajna magyar nemzetiségű állampolgá-*

rait méltóságukban sértő dokumentumok legyenek hatályban. Kövessék meg és rehabilitálják az 1944 őszén ártatlanul elhurcoltakat.”²⁶ Erre a követelésre semmilyen válasz nem érkezett. Ezt a kérdést az ukrán–magyar kormányközi vegyes bizottsági üléseken sem sikerült jegyzőkönyvbe foglalni.

A Kárpátaljai Néptanács működésének idején több olyan dokumentum keletkezett, amelyekben a magyar- és németellenességet élesen kihangsúlyozták, például a Néptanács földdel kapcsolatos 1944. november 26-i dekretumának első bekezdésében: „*Kárpátontúli Ukrajna népét évszázadokon keresztül elnyomták örök ellenségei, a magyarok és a németek. A földművelektől elvették az őseink vérével és verítékével sűrűn átitatott földeket.*”²⁷

Dömöcki András a novemberi manifesztum szövegét változtatások nélkül újrafordította és tanulmányához csatolt mellékletként ezzel a megjegyzéssel közölte: „*Nem ez és nem ilyen volt a kárpátaljai közhangulat: ez a szovjetizáló erőszak hangja és hangulata.*”²⁸

A sorsdöntőnek bizonyult manifesztum kritikájával az elmúlt 65 évben kevesen foglalkoztak. Az ukrán történészek közül elsőként az ungvári Roman Oficinszkij merte megfogalmazni elmarasztaló véleményét: „*Különösen súlyosan ítéli meg a csehszlovák és a magyar időszakot. A magyarokat és a németeket kollektív bűnösnek bélyegzi. A kiáltvány hangsúlyozza, hogy az újraegyesülés gondolata nem új keletű. Ilyen értelmű határozatot hozott az 1918. december 18-i máramarosszigeti és az 1919. január 21-i huszti népgyűlés is. Ugyanakkor az 1944-es kiáltvány elhallgatja, hogy a máramarosszigeti és a huszti határozatok elfogadói nem a bolsevik Szovjet-Ukrajnához, hanem a független Ukrán Népköztársaságoz akartak csatlakozni, mely államalakulatot a kommunisták később könyörtelenül felszámolták.*”

Az ukrán politika, különösen kárpátaljai hangadói a manifesztumot legitímációs alapjai egyikének tekintik, annak évfordulóit a szovjet időkhoz hasonlóan megünneplik.

7. ÖNKÉNTESK TOBORZÁSA A VÖRÖS HADSEREGBE

A ruszin-/ukránlakta településeken az önkéntesek toborzását ideológiai alapon, agitátorok bevetésével szervezték meg, akik a szovjet életmód, a Szovjetunióval való egyesülés stb. hirdetőiként léptek fel. A munkási járási Bobovicsén és a környékbeli településeken folyó toborzás problémáiról például Bondarenko őrnagy körzeti meghatalmazott november 4-én számolt be²⁹, aki a toborzási akció sikeres lebonyolítása érdekében a 4.

Ukrán Front politikai osztályától pótlólagosan agitátor-tiszteket kért. Panov alezredes 1944. november 21-i jelentéséből megtudjuk, hogy a fronton bevetett önkéntesek körében azért nagy a veszteség és a sebesülés, mert hiányos a kiképzésük, nem rendelkeznek harci tapasztalattal.³⁰ Zozulja alezredes, Brunyevszkij őrnagy, Lopatin őrnagy, Jersov kapitány aláírásával a front politikai osztálya részére készült feljegyzés szerint az önkéntesek politikailag alulműveltek, fogalmuk sincs a Szovjetunióról, többen megszöktek az egységüktől. Ilyen eset történt 1944. november 23-án, amikor az 1. sz. zászlóaljából 11 imszticsei önkéntes dezertált; későbbi elfogásukkor nyíltan kijelentették, hogy ők nem önkéntesek, a szovjet katonák erőszakosan kényszerítették őket a szovjet hadseregbe.³¹ Sztavcsanszkij alezredes, a munkácsi körzet toborzó bizottságának megbízott parancsnoka 1944. december 13-i beszámolójában egyebek mellett megjegyezte, az önkéntesek döntő többsége nem ukrán, hanem ruszin vagy orosz nemzetiségűnek vallotta magát, továbbá a SZMERS-felderítőknél köszönhetően sok magyar nemzetiségű személyt sikerült leleplezni és kivonni a hadseregből. Megdicsérte Sorubalka őrnagy SZMERS-kémelhárítót, aki egymaga több mint ezer önkéntest ellenőrzött kihallgatáson, jelentős számú politikailag megbízhatatlan személyt (magyart) vont ki közülük.³²

A magyar és német nemzetiségű katonaköteles férfiakat, a baloldali érzelműeket kezdettől fogva kiszűrték, lágerbe hurcolták. *„Zakarpatszka Ukrajna polgárai közül csak orosz, ukrán/ruszin nemzetiségűek léphetnek be a Vörös Hadsereg soraiba”* – olvasható a szovjet katonai parancsnokság 1944. november 4-én nyilvánosságra hozott rendeletében.³³ Az önkéntesek toborzását a 4. Ukrán Front Ungvárra érkezett vezérkari tisztjei irányították.

Először Ungváron ragasztották ki a város katonai parancsnokának közleményét, miszerint *„Kárpátontúli Ukrajna polgárai – ruszinok és ukránok – önkéntesként beléphetnek a Vörös Hadsereg soraiba és fegyverrel a kezükben felvehetik a harcot a német és magyar megszállókkal szemben.”* A toborzás ügyében Zakarpatszka Ukrajna Néptanácsa is felhívással fordult a lakossághoz.³⁴ Rahótól Ungvárig 25 „mozgó” sorozóbizottság működött 1945 márciusáig. A Vörös Hadseregbe többnyire 1920–1926-os születésű polgárokat soroztak be.

A magyarok november 13-18. közötti internálása előtt már sejteni lehetett, hogy valami készül ellenük, hiszen közülük többen jelentkeztek a toborzó irodákban, ahol csak azokat fogadták el, akik beszélték a ruszin nyelvet, görög katolikusok voltak, illetve valódi nemzetiségüket elhallgatva ruszinak vagy ukránnak vallották magukat.

1944 októberében-decemberében és 1945 februárjában több mint 20 000 kárpátaljai fiatal lett a Vörös Hadsereg önkéntese.³⁵ Dokumentumok igazolják, hogy a magyar fiatalság bizonyos része szintén önkéntesnek jelentkezett. Ezek a fiatalok később elsőként tapasztalták meg az alaptalan bizalmatlanságot. Ha valamiképpen kijutottak a frontra, nyomban haza, illetve lágerbe küldték őket, amint nemzetiségi kilétük kiderült.

O. D. Dovhanics, V. M. Kerecsanyin történészek a különböző veszteséglistákat tanulmányozva nem hallgatják el azt a tényt sem, miszerint „*A legtöbben azok közül estek el, akiket a Vörös Hadseregbe soroltak be. Noha a háborúból akkor már csak fél év maradt hátra*”.³⁶ A 13. táblázatban is látható, a frontharcokban összesen 7 233 kárpátaljai vesztette életét, ebből 1 842 fő csehszlovák katona, 5 080 szovjet önkéntes, illetve „*golyófogó*” volt. Elemzéseiből kiderült, hogy a kárpátaljai önkéntesek a szovjet katonákhoz viszonyítva kiképzés nélkül kerültek bevetésre; a frontharcokban semmilyen tapasztalatuk nem volt, gyenge fizikumuk miatt az edzettségben és szakmai továbbképzésben alulmaradtak; a többségük fiatal volt, azelőtt nem szolgáltak a magyar hadseregben, fegyvert a kezükben nem tartottak. Közülük sokan a 4. Ukrán Front kisegítő hegyivadász alakulatához kerültek, pedig „*Hegyi viszonyok között vívandó harcra egyáltalán nem voltak kiképezve, s tapasztalatot sebtében, a csatatéren szereztek, amiért az életükkel fizettek*.” A veszteséget növelte az a körülmény is, hogy valamennyien gyalogos hadosztályokban „*a háború napszámosaiként*” harcoltak. Gyakran vezényelték őket rohamra, ahol közelharcot kellett vívni, aknamezőkön is áthajtották őket. Részt vettek a hágók, magaslatok frontális támadásában. „*Egy-egy ilyen ütközet után a harcmezőt tetemek borították. A háború kegyetlen gépezete így örölte fel rövid idő alatt a kárpátaljai polgárok ezreit*.”³⁷ Ezek szerint a szovjet parancsnokok a ruszin/ukrán önkéntesek életét sem kímélték, őket is vágóhídra küldték. A 14. táblázatban nyomon követhető a kárpátaljai önkéntesek nemzetiségi összetétele; 7 233 elesett katonából közel százan magyarként, harcban estek el, tehát a szovjet felderítők mégsem tudták teljesen kiszűrni a lágerfogság elől harcoló csapatokba „*befurakodó*” kárpátaljai magyarakat.

8. „CSEHTOBORZÁS” AZ ELHURCOLTAK KÖRÉBEN

František Nimec a csehszlovák kormány megbízottja 1944. október 25-én érkezett Husztra és a polgári közigazgatás megszervezése mellett hozzálátott a csehszlovák katonai toborzó irodák felállításához is. A szovjet katonai közigaz-

gátás Nimecék számára csupán 5 járást jelölt ki: a Nagyszőlősit, a Husztit, a Técsőit, a Rahóit és a Volócit. 1944. november 8-tól 1945. február 2-ig ezekből a járásokból 150 tisztet és 6 720 sorkatonát mozgósítottak a csehszlovák hadseregbe, akik közül (lásd a 13. sz. táblázatot) 1 842 fő elesett a harcokban. A toborzó cseh tiszteteket beengedték a szolyvai, a turkai, a szambori gyűjtőlágerekbe is, ahol csakis a szláv (ruszin, ukrán, szlovák, cseh) és zsidó nemzetiségű jelentkezőket emelték ki a lágerből. A feketepataki Nagy Jenő visszaemlékezése szerint „A szolyvai láger egyik részében szervezték a cseh önkénteseket... Én is jelentkeztem. De ez nem is volt olyan egyszerű. Egy cseh vagy szlovák hadnagy elé kellett menni... Az elkezdett csehül beszélni. Én nem értettem csak a vezényszavakat, meg azt, hogy mikor születtem, hol születtem, milyen nemzetiségű vagyok... A legnagyobb hiba az volt, hogy magyarnak vallottam magamat... Akkor azt mondta: – Szakra krucifiksz! Nincs rám szükség! Mehetek. Nem azért jelentkezünk, hogy a harctérre vágyunk, hanem meg akartunk szököni, ki akartunk kerülni a drót közül.”³⁸ Elmondta azt is, ha a korábban jelentkezett önkéntesekről kiderült magyar származásuk, vagy bárki feljelentette őket, a cseh hadtestből visszahozták őket a lágerbe. Ez történt Sz. J. tiszaujhelyi tanítóval, aki jól tudott csehül, hiszen 1938 előtt a cseh hadsereg alhadnagya volt, egyik falubelije, B. József pedig ugyanott hadapród őrmester. A szolyvai lágerből mindketten cseh katonajelöltként kerültek ki, de Homonnán újabb NKVD-ellenőrzésen mentek keresztül. Nagy Jenő szerint arról faggatták őket, hogy „Nem csináltak-e valamit a kommunisták ellen... Ott, Homonnán az egyik zsidó ráismert: – Te vagy az Árpád ivadéka? Te nagymagyar? Valóban magyarok voltak, de nem nacionalisták. És ekkor B. Józsefet levetkőztették meztelenre. Láncokkal körülkötötték a felsőtestét... És akkor akácfabotokkal verték-ütötték azt a láncot. Úgyhogy az egész hátán, felsőtestén cafatokban forrott össze a hús. Ilyen állapotban lökték vissza a szolyvai lágerbe Homonnáról még jó néhány társát is.”³⁹

A 14. sz. táblázatban láthatjuk, voltak kivételes esetek, amikor néhány, a ruszin, ukrán és cseh nyelvet ismerő magyar sikeresen átment a cseh és szovjet biztonsági szűrőn, így a cseh hadsereg katonája lehetett. Erről a királyházi illetőségű, szambori lágerben raboskodó Ozsváth Lajos túlélő is beszámolt: „A kaszárnyaudvaron híre kelt annak, hogy két fiatal tiszt meg egy őrnek toboroznak a csehszlovák hadseregbe. Én is jelentkeztem, de a nevem miatt – gondolom – nem vettek be. Józsi bátyám odavágódva a cseh tiszt elé, tiszta cseh nyelven, csehesen tisztelegve, mondja: 'Desatník Jozef Ozsváth se hlási do sború' (Ozsváth József tizedes jelentkezik a csapatba). Felragyogott

a cseh tiszt arca – gondolom, a tizedes szóra –, és azt mondta az írtnoknak: 'Zapis ho!' (Írd be!), és a felvettek közé állította. (...) Pár perc elteltével a bátyám ismét odaáll a tiszt elé és kéri: 'Zapiste i mého bratra.' (Írja be a testvéremet is). 'A kde je tvuj bratr?' (És hol a testvéred?) Én előreléptem ismét, megismert, de dühösen azt mondta az írtnoknak: 'Ale, zapis ho.' (No, írd be.) Így lettem a csehszlovák hadsereg katonája, már nem lágerlakó.”⁴⁰

Az Ungvárról elhurcolt Baráth Mihálynak nem volt ilyen szerencséje. *„Turkán egy pár napig voltunk. Jött két cseh tiszt toborozni a cseh hadseregbe, egy hadnagy és egy főhadnagy. Jelentkeztek többen is, én is. Kérdezték, milyen alakulatnál voltam a cseh hadseregben, mikor megmondtam, hogy 'B' szolgálatos (fegyvernélküli), azt kérdezték, tudom-e a Miatyánkot elmondani csehül. Természetesen az volt a válaszem, hogy nem. Így maradtam a fogságban, az alkalmasak külön váltak tőlünk.”⁴¹*

A Kárpátalja Csehszlovákiából való kiválásáért folytatott, a 4. Ukrán Front politikai tisztjei által háttérből irányított kommunista propaganda egyre erősödött. *„Aki nincs velünk, az ellenünk”* elv alapján, moszkvai forgatókönyv szerint cselekedtek az NKVD és a SZMERS különítményei is, akik a különböző társadalmi rétegekből kiszűrték a csehbarát hangadókat, bebörtönözték a csehszlovák rend visszaállításában közreműködő pártok, civil szervezetek, a történelmi egyházak helyi vezetőit, az önkormányzati képviselőket. A magyar- és németlakta településeken támogatóan fogadták a csehszlovák közigazgatás visszaállítását. Levéltári adatok sora igazolja, hogy a kollektív bűnösséggel amúgy is megvádolt magyar és német közösségek a kibontakozó szovjet és cseh törekvések útjában voltak. Ezt az etnikai akadályt számolta fel Moszkva. 1944. november és december folyamán a népbizottságok helyi vezetői cseh-ellenes gyűléseket, tüntetéseket szerveztek, ahol az előre felkészített szónokok nemkivánatos személyekké nyilvánították Nimecék kormánydelegációját, követelésükben Kárpátalja elhagyására kényszerítették őket. 60 nap alatt úgynevezett nyomásgyakorló, de spontánnak tűnő *„népfrontot”* állítottak fel Nimecékkel szemben, akik az ellenük irányuló propaganda és a rájuk nehezedő politikai nyomás hatására feladták álláspontjukat. Ezzel kapcsolatban 1944. december 29-én F. Nimec, a csehszlovák kormány megbízottja az alábbi táviratot küldte a Csehszlovák Köztársaság elnökének és kormányának: *„Podkarpatszka Ukrajnában a köztársaságból való kiválásért és a Szovjetunióhoz való csatlakozásért indított mozgalmat mai szakaszában népinek és spontánnak kell tekinteni... E helyzetet figyelembe véve javaslom a kormánynak, hogy haladéktalanul foglalkozzék Kárpát-Ukrajna problémájá-*

val. Kizárt dolog, hogy a csehszlovák közigazgatási szervek Kárpát-Ukrajnában a helyi lakosság akarata ellenére cselekedhettek. Az adott helyzetben ez erőszakos uralkodást jelentene a nép felett és a szovjet katonai szervek szándékával szemben, amelyek teljes nyugalmat óhajtanak hadtápterületükön.”⁴² A táviratra válaszul Nimec utasítást kapott, miszerint ne ellenezze a kárpátaljai önkéntesek besorozását a Vörös Hadseregbe.

13. táblázat

*A Vörös Hadsereg kötelékében harcoló szovjet önkéntesek, csehszlovák katonák és partizánok veszteségei a II. világháborúban*⁴³

Nr	Közigazgatási egység	Veszteség összesen	A cseh hadtest katonájaként	A Vörös Hadsereg önkénteseként	Partizánként	A keleti és a francia fronton	Nemzetközi brigádokban (spanyolok)	Illegálisban
1.	Ungvár	63	13	38	-	2	1	2
2.	Munkács	140	24	103	-	5	-	1
3.	Beregszászi	100	19	71	1	3	-	1
4.	Nagybereznai	360	84	194	2	1	1	108
5.	Nagyszőlősi	460	76	340	24	3	3	7
6.	Volóci	150	80	53	7	1	-	2
7.	Ilosvai	570	109	442	6	2	-	4
8.	Ökörmezői	500	268	219	4	-	-	2
9.	Munkácsi	740	101	614	8	2	1	7
10.	Perecsenyi	270	68	187	3	3	-	2
11.	Rahói	650	186	441	1	3	-	11
12.	Szolyvai	370	90	269	1	3	-	-
13.	Técsői	1 700	476	1 208	4	1	-	3
14.	Ungvári	160	87	132	2	2	-	-
15.	Huszt	1 000	161	769	42	7	-	12
	Összesen:	7 233	1 842	5 080	105	38	6	162

14. táblázat

A Vörös Hadsereg kötelékében harcoló szovjet önkéntesek, csehszlovák katonák és partizánok veszteségei a II. világháborúban nemzetiség szerint⁴⁴

N ^o	Közigazgatási egység	Veszteség, összesen	Ruszin, ukrán	Magyar nevű ruszin, ukrán	Magyar	Magyar nevű, nemzetiség feltejtetése nélkül	Zsidó	Szlovák / cseh	Román, német	Cigány
1.	Ungvár	63	43	3	3	5	6	2 / 1	- / -	-
2.	Munkács	140	100	16	2	9	12	- / 1	- / -	-
3.	Beregszászi	100	55	-	28	10	6	- / -	- / -	1
4.	Nagybereznai	360	320	27	-	3	6	4 / -	- / -	-
5.	Nagyszőlősi	460	277	142	17	12	11	1 / -	- / -	-
6.	Volóci	150	135	12	-	1	2	- / -	- / -	-
7.	Ilosvai	570	506	50	-	5	7	2 / -	- / -	-
8.	Ökörmezői	500	466	25	-	1	6	1 / -	- / 1	-
9.	Munkácsi	740	695	28	4	2	5	6 / -	- / -	-
10.	Perecsenyi	270	219	43	-	5	2	- / 1	- / -	-
11.	Rahói	650	598	38	6	1	4	2 / 1	- / -	-
12.	Szolyvai	370	294	58	-	2	6	4 / -	6 / -	-
13.	Técsői	1 700	1 568	110	5	3	14	- / -	- / -	-
14.	Ungvári	160	92	58	6	-	3	1 / -	- / -	-
15.	Husztí	1 000	902	70	3	5	20	- / -	- / -	-
Összesen:		7 233	6 270	680	74	64	110	23 / 4	6 / 1	1

JEGYZETEK:

¹ A Bljumin aláírt címzett Mitrjukov-jelentés. Lásd: 249. sz. ügyirat (TSU./ 432-433.), eredeti forrása helye: Русский Государственный Военный Архив, РГВА, -Ф. 32883. - Оп. 1. -Д. 67. - Л. 1.

² A második világháború alatt Ungváron felállított 555. magyar katonai kórházban elhunyt sebesült katonákat 1944. október 26-ig a Bercsényi utcai Magyar Katonai Temetőben hantolták el. A kórház evakuálása után a súlyos sebesülteket az ungvári városi kórház vette át, ahol a szovjet haderő ungvári bevonulása után is kezelték őket. Az itt meghalt honvédekről nincs adat, holttestüket szintén a Bercsényi úti temetőben, jeltelen sírokban temették el. A Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadisírgondozó Irodája dr. Holló József vezérőrnagy főigazgató irányításával 117 nevesített katonának egységes fakeszret állított. A temető felavatására 2004. október 3-án került sor.

³ 262. sz. ügyirat (TSU./ 447-448.), eredeti forrása helye: Русский Государственный Архив Военной Истории, РГВА, -Ф. 32201. -Оп. 1. ед. хран. 10. - Л. 133.

⁴ 266. sz. ügyirat (TSU/ 451-452.), eredeti forrása: ПГВА, -Ф. 32885. -Оп. 1. Д. 50. Л. 335.

⁵ 282. sz. ügyirat (TSU/ 474-476.), eredeti forrása: ПГВА, -Ф. 32885. -Оп. 1. Д. 50. Л. 250-251.

⁶ Mehliş, L. P. vezérezreduesnek 1944. december 2-ai keltezésű Fagyjev-Levitin jelentés eredeti forrása: ПГВА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 243. – Л.35-37.

⁷ 228. sz. (KU./ 373-374.) és a 294. sz. (TSU./ 492-493.) ügyirat, eredeti forrása: ПГВА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 243. – Л. 146-147.

⁸ 311. sz. (TSU./ 520-521.) ügyirat, eredeti forrása: Русский Государственный Военный Архив, ПГВА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 243. – Л. 146-147. A jelentés magyar fordításban először közreadta: Dupka György–Korszun, Olekszij: A „malenykij robot” dokumentumokban. Budapest, Intermix Kiadó, 1997, 73-75. p. Teljesebb formában jelent meg: Bakura Sándor–Dupka György–Kovács Elemér–Kovács Erzsébet–Molnár D. Erzsébet–Tóth Zsuzsanna (2009): „Otthon a könny is édes”, 16-17. p

⁹ Дупко, Юрій–Корсун Олексій (1991): Закарпатський острів архіпелагу ГУЛІАГ або молитва складена за дрогою. Ін: Новини Закарпаття, 3. серпня 1991. p.

¹⁰ Badzey Imre (szerk és összeállít.): A haláltáborból. Badzey Pál szolvai lágernaplója. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1996., Lásd még Bagu Balázs: Életutak. Beszélgetések meghurcolt magyarokkal, az áldozatok hozzátartozóival. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 2004; Nagy Jenő: Megaláztatásban. A kárpátaljai magyar férfiak deportálása 1944 őszén. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó; 1992., DUPKA György (szerk. és összeállt.): Élő történelem. A sztálini haláltáborok túlélőinek vallomásai 1944-1957. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1993; Horváth László: Élet a halál árnyékában – Horváth Simon: Sötét ég alatt. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 2004; Nagy András: „...Dobszóra elsöpört a fűvös zivatar” a sztálini munkatáborokba. Emlékfoszlányok. KMMI-füzetek, Beregszász, 2010; Kurmai-Ráti Szilvia: A „malenykij robot” a túlélők visszaemlékezéseinek tükrében. Mélyinterjúk id. Pocsai Vince és Nagy András túlélőkkel. KMMI-füzetek, Beregszász, 2011.

¹¹ 390. sz. ügyirat (TSU./ 619-665.), eredeti forrása: ЦАМО РФ, -Ф. 244. -Оп. 2980. Д. 97. Л. 291-363.

¹² Sándor László: Három ország polgára voltam. i. m. 87. p.

¹³ Довганич, О. Д.: У сутінках забути. Репросовані делегати першого зїзду народних комітетів Закарпатської України. Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2000, 3-34. p.

¹⁴ Воз'єднання. Закарпаття, Ужгород, 1999. Lásd még: Паріж В.: Разом з Україною. 1999.

¹⁵ Новини Закарпаття, 5. жовтня 1996. p.

¹⁶ Dömöcki András (Zelei Miklós): A novemberi manifesztum. In: Kacsur Gusztáv (szerk.): Útközben. Tanulmányok a kárpátaljai magyarságról. Ungvár, Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 1988, 164-165.

¹⁷ Dömöcki: i. m.:165. p.

¹⁸ Mít jelent Zakarpatszka Ukrajina egyesítése Szovjet-Ukrajnával az itteni és magyarországi magyaroknak? In: Munkás Újság, 1945. május 27. Lásd még Botlik József – Dupka György (1991): Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918–1991. Budapest, Mandátum Kiadó, Szeged: Universum Kiadó, 150-151. p.

¹⁹ Munkás Újság, 1945. június 3.

²⁰ Zakarpatszka Ukrajina népbizottságai első kongresszusának kiáltványa Zakarpatszka Ukrajina Szovjet-Ukrajnával való egyesítéséről. In: Munkás Újság, 1945. június 3. Lásd még Ez hát a hon..., i.m. 151-152. p.

²¹ Kobály József ukrán származású történész, a Kárpátaljai Honismereti Múzeum régészeti osztályának vezetője az utóbbi években intenzíven foglalkozik Kárpátalja történetének ukrán vonatkozásaival. Régészeti, nyelvi és történelmi forrásokra hivatkozva megállapította, hogy a mai Kárpátalja területén a VI–IX. században, tehát a magyarok megérkezése előtt szláv lakosság élt, de az ősszláv települések a vidék nyugati, alföldi részén összpontosultak, míg az ukrán

falvak a hegyvidéki és az előhegyi részekben terjedtek el, azaz genetikusan nem kapcsolódnak egymáshoz. Szerinte a Kárpát-medence némely alföldi helyneve arra utal, hogy az itt élő ősszlávok valószínűleg a déli és a nyugati szlávokhoz tartoztak, miközben az ukránok keleti szlávok. Mindezek alapján arra a fontos következtetésre jut, miszerint „Kárpátalja ősi szlávjai és a mai ukránok között nincs közvetlen genetikai és földrajzi kapcsolat. Ez azt jelenti, hogy nem az emlékezet előtti idők óta élünk itt, és hogy őseink áttelepülőkként érkeztek ide a későbbi időkben, döntően a XIII–XVIII. század folyamán”. (Forrás: http://kitekinto.hu/karpat-medence/2011/11/27/megsem_az_ukranok_az_oslakovok_karpataljan/) (2011)

²² Kárpátalja évszámokban 1867–2010. (Ukrán–magyar nyelvű kiadvány) Studia regionalistica. UNE Hoverla Kiadó, 2011, 119. old.; Kárpátalja 1919–2009. Történelem, politika, kultúra. 2010, 236-240. p.

²³ Ez a beadvány először a Nemzetőr (München) 1983. szeptember 15. 3.,8.,1., 1983. december/1984. januári számában jelent meg. Lásd még Botlik József–Dupka György: Ez hát a hon..., i.m. 160-166. p.

²⁴ A második Beadvány először az Ez hát a hon...című könyvben jelent meg, 167-175. p.

²⁵ A manifesztum ukrán nyelvű szövegét a Kárpáti Kiadó Kárpáti kalendárium 1975 című évkönyve 2. oldalán újraközölte, magyar nyelvű szerkesztőbizottsági méltatás kíséretében. Lásd a mellékletben.

²⁶ Kárpáti Igaz Szó, 1996. november 14.

²⁷ История городов и сел Украинской ССР. Закарпатская область. Киев, Главная Редакция Украинской Советской Энциклопедии, 1982., стр. 66.

²⁸ Dömöcki András (Zelei Miklós): A novemberi manifesztum, i. m. 166-168. p.

²⁹ 241. sz. ügyirat (TSU./ 424-425.), eredeti forrása: ЦАМО РФ, -Ф. 244. -Оп. 2980. Д. 67. Л. 197-198.

³⁰ 263. sz. ügyirat (TSU./449.), eredeti forrása: ЦАМО РФ, -Ф. 244. -Оп. 2980. Д. 67. Л. 152-260.

³¹ 263. sz. ügyirat (TSU./ 449.), eredeti forrása: ЦАМО РФ, -Ф. 4. Укр. Ф. 244. -Оп. 2980. Д. 67. Л. 304.

³² 305. sz. ügyirat (TSU./ 507-512.), eredeti forrása: ЦАМО РФ, -Ф. 4. Укр. Ф. 244. -Оп. 2980. Д. 67. Л. 313-319.

³³ Lásd: Шляхом Жовтня, i. m. 4. p.

³⁴ 308. sz. ügyirat (TSU./ 515-516.), In: Закарпатська правда, No-21., 17. грудня 1944.

³⁵ Dovhanics, O. D.–Kerecsanyin, V. M.: Kárpátaljaiak mint a Vörös Hadsereg önkéntesei. In: Ukrajna Emlékkönyve, i. m. 80. p.

³⁶ Ukrajna Emlékkönyve, i. m. 85. p.

³⁷ Ukrajna Emlékkönyve, i. m. 86. p.

³⁸ Nagy JENŐ (1992), i. m. 13. p.

³⁹ Nagy JENŐ (1992), i. m. 14. p.

⁴⁰ Ozsváth Lajos: Királyháza korok váltóin. Emlékfoszlányok a legrégebbi időkől 1945-ig. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1995, 69. p.

⁴¹ Id. Barát Mihály (Ungvár, 1990) visszaemlékezéséből. In: Élő történelem. i.m. 9. p.

⁴² Lásd: Советско-чехословацкие отношения во время Великой Отечественной войны 1941–1945 гг. Документы и материалы. Москва, 1960. 216-217. p., Lásd még: Довганич, О. Д., КОРСУН О. М. (szerk. és összeállít.): Тернистий шлях до України. Збірник архівних документів і матеріалів. Закарпаття в європейській політиці 1918–1919, 1938–1939, 1944–1946 рр. XX століття. (324. sz. ügyirat.) Ужгород: ВАТ, Видавництво Закарпаття, 2007. 533-535. p.

⁴³ Forrás: Ukrajna Emlékkönyve, Kárpáton túli terület 1. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1997, 85. p.

⁴⁴ Forrás: Ukrajna Emlékkönyve. Kárpáton túli terület 1. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1997, 85. p.

KÁRPÁTALJAI KULTÚRKRÓNIKA

2014. DECEMBER – 2015. JANUÁR

ELISMERÉSEK

2014 DECEMBERÉBEN

* *Magyar Örökség* díjjal jutalmazták **Pál István** „Szalonna” és bandája kultúráját, hitet és a magyarság összetartozását erősítő népzenei szolgálatát.

A 2014. év *Bárka-díjasa* lett **Vári Fábian László** költő, író.

* **v. Dupka Györnek** a magyar hazáért és nemzetért, valamint a Vitézi Rendért végzett áldozatos munkássága elismerésül a Vitézi Rend főkapitánya *Vitézi Rend Ezüst Érdemkereszt* kitüntetését adományozta.

ELISMERÉSEK

2015 JANUÁRJÁBAN

* A Nógrád megyei Madách-ünnepségen Balassagyarmaton átadták **Vidnyánszky Attilának**, a Nemzeti Színház főigazgatójának a 2015. évi Madách-díjat.

* A viski születésű **Pál Lajos** Európa-, valamint Életfa-díjas népzénészt a Falvak Kultúrájáért Alapítvány a magyar kultúra lovagjává avatta.

* Kitüntetésben részesült a kárpátaljai Rózsa Népdalegyüttes is az Örökség serleget Nick Ferenc, a Falvak Kultúrájáért Alapítvány elnöke nyújtotta át Szikora Csillának, a Rózsa Népdalegyüttes vezetőjének.

* A KMKSZ által alapított 2014-es év Fodó Sándor-díjakat az idén a pedagógusok kategóriájában **Gerendely Béla**, a Tiszakeresztúri Általános Iskola tanára kapta. A lelkészek kategóriájában **Kótyuk Zsolt** szürtei református lelkész vehette át a díjat, az egészségügyi dolgozók közül pedig **dr. Jakab Lajos** badalói családorvos. A diákok kategóriájában idén **Váradai Enikő**, az Ungvári Nemzeti Egyetem hallgatója részesült elismerésben.

* A Magyar Kultúra Napján a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia elismerő díszoklevelét **Pomogáts Béla** tiszteletbeli elnök nyújtotta át Beregszászban és Ungváron az alábbi személyeknek, akik a magyar társadalmi és kulturális élet fejlesztése érdekében eredményes tevékenységet fejtettek ki az elmúlt évek során:

– **Pavlik Márta**, a Munkácsi Állami Egyetem Humán-pedagógiai Koledzse magyar tagozatának pedagógusa;

– **Szabó Gyula** népzénekes, a Derceni Művészeti Iskola tanára, a népi zenekar vezetője;

– **Szajkó Tibor** fotóművész, a Beregszászi Bethlen Gábor Magyar Gimnázium igazgató-helyettese;

– **Pusztai-Tárczy Beatrix**, a Kárpátalja.ma hírportál irodalmi rovatának szerkesztője;

– **Komáromi-Kokas Erzsébet**, a péterfalvai Kokas-banda énekes, a Napsugár Hagyományörző gyermekcsoport vezetője;

– **Ambrus István** pedagógus, a Técsői Református Líceum igazgatója;

– **Pocsai Vince** beregárdói református lelkész;

– **Mester András**, Mezőgecse polgármestere, a Mezőgecsei Hagyományörzők és Falufejlesztők Egyesület elnöke;

– **dr. Tóth Mihály** kisebbségi jogász, az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia Koreckij Állam- és Jogtudományi Intézetének tudományos főmunkatársa;

– **dr. Csernicskó István** nyelvész, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tanára és a Hodinka Antal Intézet vezetője.

– **dr. Zékány Krisztina** nyelvész, az UNE Magyar Tannyelvű Humán- és Természettudományi Kar Magyar Filológiai Tanszék docense;

– **Nagy Anikó**, a Kárpátaljai Megyei Filharmónia és a Magyar Melódiák Kamaragyüttes énekes;

– a **25 éves eszenyi Ritmus Táncegyüttes** (művészeti vezetője: **Szabó Tibor**).

– A 2014-es év Együtt-Nívódíját kapta meg a pallói születésű, Stolbergben élő **Németi Anett** költő, aki a folyóirat aktív szerzője.

2014. DECEMBER

FONTOSABB ESEMÉNYEK, RENDEZVÉNYEK

* A beregszászi színtársulat bemutatta **Zelei Miklós Zoltán újratemetve** című darabját a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színházban.

* A Pázmány Péter Katolikus Egyetemi Doktori és Habilitációs Tanács Igazolást adott ki **Dupka György** történész-kutatónak a doktori fokozat (PhD) megszerzéséről.

* Ungváron a Boksay József Kárpátaljai Megyei Szépművészeti Múzeumban a Sátoraljaújhelyről érkezett Lavotta János Kamarazenekar adott koncertet a szerző születésének 250. évfordulója alkalmából. Lavotta János a reformkori magyar zeneszerzők egyik kiemelkedő alakja volt, a magyar verbunkos kimagasló képviselője, s kora virtuóz hegedűművésze.

* A brüsszeli Balassi Intézetben tartották a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Intézete által készített, a kárpátaljai málenyikj robotnak emléket

állító kiállítás megnyitóját az Európai Néppárt Fidesz-KDNP európai parlamenti képviselőcsoportjának a támogatásával. A kiállítást **Boeskor Andrea**, az Európai Néppárt fideszes képviselője nyitotta meg. A kiállítás megnyitóját követően kerekasztal-beszélgetésen **dr. Stark Tamás**, az MTA Történettudományi Intézetének tudományos főmunkatársa, és **Molnár D. Erzsébet**, a Rákóczi-főiskola Lehoczky Tivadar Intézetének munkatársa számolt be kutatásaik eredményeiről, illetve válaszoltak az érdeklődők által feltett kérdésekre.

* Ungváron a Kárpátaljai Nemzetiségek Kulturális Központjában lezajlott **Tóth Mihály** és **Csernicsekó István** Tudományos-gyakorlati kommentár Ukrajnának az állami nyelvpolitika alapjairól szóló törvényéhez című munkája magyar nyelvű kötetének prezentációja. A kiadványt bemutatták: **Olekszandr Rokacs**, a jogtudományok doktora, az Ungvári Nemzeti Egyetem rektorhelyettese és **Zubánics László**, az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Tannyelvű Humán- és Természettudományi Karának adjunktusa.

* Az ungvári származású **Duncsák Attila** Kassán élő festőművész munkáiból nyílt nagy sikert arató kiállítás Budapesten, a külgazdasági és külügyminisztérium aulájában.

* Beregszászban tartotta XXI. tisztújító közgyűlést az Ukrajnai

Magyar Demokrata Szövetség, amely többek között megerősítette, továbbra is fenntartja a tiszteletbeli elnöki posztot, s bizalmat szavazott eddigi betöltőjének, **dr. Tóth Mihálynak**. A fórum **Zubánics Lászlót** választotta az országos szervezet vezetőjének.

* Évzáró és évértékelő találkozóra gyűltek össze a Kovács Vilmos Irodalmi Társaság tagjai. A műhelymunkának ezúttal is a beregszászi Európa–Magyar Ház adott otthont. A 2014-es év utolsó összejövetelén jelen volt a társaság tiszteletbeli elnöke, **Vári Fábíán László**, valamint **Csordás László**, a KVVIT elnöke, **Shrek Tímea**, **Pák Diána**, **Lőrincz P. Gabriella**, **Ráti Emese**, **Varga Nikolett**, **Bakos Kiss Károly**, **Pógyor Adrián**, **Kertész Dávid**, **Gálfi Dezső**, **Csornyij Dávid** és **Marcusák Gergely**. A társaság elhivatottságát mi sem bizonyítja jobban, mint hogy **Shrek Tímea** a következőkben már a KVVIT szervezetként való hivatalos bejegyzésének folyamatáról tájékoztatta a jelen lévőket.

*Névtelen kiállítás címmel tárlat nyílt Beregszászban, a Rákóczi-főiskolán az ArtTisza művészeti egyesület tagjainak alkotásaiból. A megnyitón részt vett **dr. Mélykúti Ferenc**, Magyarország Beregszászi Konzulátusának vezető konzulja; **Prófusz Marianna**, a Bereg Alkotóegyesület elnöke és **Bóna Zoltán**, a Magyar Országgyűlés képviselője. A megnyi-

tót **Marcusák Gergely** előadása színesítette, aki Horváth Sándor Kishaza c. megzenésített versét és a Tankcsapda együttes Ez az a ház c. dalát énekelte el gitárkísérettel.

* A Kaláka együttes koncertsorozatot adott Kárpátalján a Pro Cultura Subcarpathica szervezésében. Műsorukban karácsonyi dalokat, egyházi énekeket, s az együttes által megzenésített karácsonyi verseket adtak elő.

* Az *Irka* című kárpátaljai gyermeklap szerkesztősége a beregszászi Rákóczi-főiskola Esztergom termében rendezte meg hagyományos karácsonyi ünnepségét.

* Tizenkilencedik alkalommal szervezte meg a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség a Kárpátaljai Magyar Zenésztalálkozót, ezúttal összekapcsolva az I. Beregszászi Adventi Vásárral. A zenésztalálkozó színpadára a következő együttesek léptek fel: a beregszászi Almanach együttes, a halábori Bózsár családi zenekar, a Beregszász Dixieland Band négy tagja által alapított Brass Kvartett, a tiszapéterfalvai Kokas Banda, a Frigy Band, az autentikus népzenei játszó Sodró Együttes, valamint énekelte **Mónus Dóra** is

* Ungváron nyílt meg a Boksay József Kárpátaljai Megyei Szépművészeti Múzeumban a Kárpátaljai Magyar Képző- és Iparművészeti Révész Imre Társaságának (RIT) hagyományos téli tárlata. Kiállítói:

Matl Péter, Szocska László, ifj. Hidi Endre, Magyar László, Benkő György, Berez Margit, Kulin Ágnes, Réthy János, Tóth Róbert, Erfán Ferenc, Kalitics Erika, Klisza János, Kopriva Attila, Őri Mihály és Veres Ágota, Hrabár Natália, id. Hidi Endre, Villásek Tiborn, Temető István, Dikun György, Soltész István, Habda Vladisláv, Balogh Mária. Az egybegyűlt művészeket, és művészetkedvelőket köszöntötte **Magyar László**, a RIT elnöke, **Erfán Ferenc** RIT-alelnök, a Boksay József Kárpátaljai Megyei Szépművészeti Múzeum igazgatója, **Bodnár Zsolt** ungvári magyar konzul, **Tarics Zoltán**, a KMKSZ ungvári szervezetének elnöke, **Prihogyko Olena** művészettörténész, **Klisza János** és **Matl Péter** alkotók.

* Az I. Beregszászi Adventi Vásár keretében lezajlott a Kárpátaljai Magyar Betlehemes Találkozó a KMKSZ szervezésében. A zsűri (néprajzos tagjai: **Vári Fábián László** költő, kutató, **Hutterer Éva, Kész Barnabás** a beregszászi fősíkola tanárai, **Balogh Lívia**, a KMKSZ elnökségi tagja, **Gál Adél** néprajzszacon tanuló doktorandusz) értékelése szerint az első helyre a salánki és a sárosorszi csoport került. A második helyen a Tiszaásványból és a Mezőgecséből érkező csoport végzett. Eszeny és Beregújfalú betlehemes csoportja a harmadik lett.

* Isten kegyelméből **Weinrauch Márió** (OFM) ferences plébános-kormányzó atya felszentelte a harangot Tiszabökényben, a tető alá került, Szent Erzsébet tiszteletére és a Mártírok emlékére épült templomban. A harang adományozója **Dupka Nándor** ministráns közreműködésével **Snell György**, a Budapesti Szent István Bazilika plébánosa, az Esztergom-Budapesti Főegyházmege püspöke. A harang felirata: „*Magyarok Nagyasazonja könyörögj érettünk! Tiszabökény 2014.*” A harang **Farkas Titusz** öntődjében, Monoron készült. Az egyháztanács nevében **Dupka György** elnök mondott köszönetet.

* A beregszászi színház társulata Szép Ernő *Lila ákác* című darabját mutatta be.

2014. JANUÁR

FONTOSABB ESEMÉNYEK, RENDEZVÉNYEK

* Ungváron sor került Mária Terézia magyar királynő, osztrák főhercegnő szobrának avatására annak emlékéül, hogy 1771-ben az uralkodónő közbenjárására XIV. Kelemen pápa létrehozta a Munkácsi Görög Katolikus Püspökséget. Alkotója a megyeszékhelyen élő **Bohdan Tomasevskij** szobrász.

* Kárpát-medencei Kulturális Fórumot tartottak Zentán. A Kár-

pát-medencei Kulturális Fórum munkájába a helyi közművelődési szakemberek mellett bekapcsolódtak a Kárpát-medencei Közművelődési Kerekasztal (KKK) szervezetei is. **Zubánics László**, a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet elnöke rövid „helyzetjelentését” követően azon szegmensekre tért ki, amelyek a 2015-ös esztendőben együttműködés alapját képezhetik.

* A beregszászi Európa-Magyar Házban – ahol a KVIT saját helyiséget kapott – megtartotta idei első műhelymunkáját a Kovács Vilmos Irodalmi Társaság (KVIT), amelyen sor került a KMMI által meghirdetett tehetséggondozó pályázatra érkezett munkák elbírálására. Három KVIT-tag és egy vendég felolvasta írását. Az eszmecsere munkájában részt vett **Lőrincz P. Gabriella, Bakos Kiss Károly, Csordás László, Ámorth Angelika, Csornyij Dávid, Gálfi Dezső, Kertész Dávid, Kovács Eleonóra, Marcsák Gergely, Ráti Eme-se, Pógyor Adrián, Shrek Tímea**. A KVIT elfogadta az idei év tartalmának ígérekző cselekvési programját, amely a kárpátaljai magyar kultúra fejlesztését szolgálja.

* *Legendák földjéről* címmel nyílt kiállítás **Kopriva Attila** kárpátaljai festőművész alkotásaiból Budapest, a Forrás Galériában.

* Megemlékezés és koszorúzási ünnepség zajlott le a beregszászi

Kölcsy-emléktáblánál a költő születésének 225. évfordulója alkalmából. A megjelenteket köszöntötte **Zubánics László**, a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet és az UMDSZ elnöke. Beszédet mondott **Pomogáts Béla** irodalomtörténész, az AK tiszteletbeli elnöke.

* A beregszászi Európa-Magyar Házban került sor a KMMI és a MÉKK szervezésében a hagyományos értelmiségi fórumra, amelyen Pomogáts Béla irodalomtörténész tartott gondolatébresztő előadást az anyanyelv és a kultúra ápolásának fontosságáról, nemzetépítő és -megtartó erejéről. A vendégeket **Zubánics László**, a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet elnöke köszöntötte. Ezt követően a díjak átadására került sor. Az Együtt című irodalmi lap szerkesztőbizottsága a 2014-ben kifejtett irodalmi tevékenysége elismeréseként Együtt Nívódíjban részesítette **Németi Anett** író, költőt (jelenleg Németországban él). A KMMI IV. Tehetséggondozó Pályázatának eredményeit Zubánics László hirdette ki. A beérkezett pályamunkák elbírálására felkért Kovács Vilmos Irodalmi Társaság javaslatai alapján az alábbi eredmény született. Vers kategóriában: I. helyezett **Kopriva Nikolett**, II. helyezett **Pliszka Tímea**, III. helyezett **Tóth Dominika**. Rajz kategóriában a bizottság **Szalontai Alexandra** műve-

it találta a legjobbnak. A KMMI vezetősége és az Együtt szerkesztőbizottsága döntése értelmében a próza kategória összevont díját a Kovács Vilmos Irodalmi Társaság kapta meg. A kitüntetések átadását követően a program második részében a jelenlévők **Pomogáts Béla** irodalomtörténészt méltatták 80. születésnapja alkalmából.

* Megrendezték a XV. Himnusz-mondó versenyt az Ungvári Dayka Gábor Középiskolában a tanintézet és a MÉKK szervezésében. A zsűri munkájában részt vett **Pomogáts Béla** irodalomtörténész, a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia elnöke is. Ezúttal is a Drugeth Gimnázium végzőse, **Kovács Péter** lett a 15. Himnusz-mondó Verseny győztese.

* Lezajlott a VI. Carpathica Art Expo – a magyar kultúra napja Ungváron, amelynek hagyományosan a Kárpátaljai Népművészeti és Népi Építészeti Múzeum ad otthont. Az eseményen több mint száz magyar, ukrán, ruszin, szlovák és orosz alkotóértelmiségi vett részt. Idén az alábbi művészek mutatták be legújabb alkotásaikat: **Baraté Ágnes** (Mezőkaszony), **Bartosh József**, **Bartosh Tatjana** (Beregszentmiklós), **Beleny Mihajlo** (Ókemence), **Berecz Margit** (Ungvár), **Fényes András** (Munkács), **Homoki Gábor** (Péterfalva), **Jegorova-**

Rogova Júlia (Ungvár), **Kalitics Erika** (Munkács), **Klisza János**, **Klisza Ilona**, **Kovács Anton**, **Kohutics Tatjana**, **Kurucz Adriána**, **Levljasz Tatyana** (Ungvár), **Matl Péter** (Munkács), **Mihovics Viktor**, **Nigriny Edit**, **Pauk Andrea** (Ungvár), **Prófusz Marianna** (Beregszász), **Puhlik-Beleny Magda** (Ókemenca), **Réti János**, **Soltész András**, **Soltész Gabriella**, **Soltész Péter**, **Sütő Miklós**, **Szkakandij Olga** (Ungvár), **Szilágyi Sándor** (Beregszász), **Szuszla Mihail** (Ókemenca), **Tarzácius Varga testvér** (Csepe), **Turák Angéla** (Ungvár), **Vovcsok Vaszil** (Ungvár)

*Beregszászban a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház. Társulata bemutatta Molnár Ferenc „*Üveg-cipő*” című darabját.

* Beregszászban a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház Társulata bemutatta Szép Ernő „Lila ákác” című darabját.

* Nagy érdeklődés mellett zajlott le a IX. Mezőegecsei Nemzetközi Böllerverseny, amelyet már országos szinten is jegyeznek.

A hónap folyamán: A Momentum Doctorandus kárpátaljai magyar doktorandusz szervezet kárpátaljai tudományos adatbankot indított el. A projekt célja, hogy elérhetővé tegye a kárpátaljai magyar tudományos élet

eredményeit, valamint gyűjtőhelye legyen mindazon anyagoknak, melyek valamilyen formában Kárpátaljához kapcsolódnak. Az adatbank a www.karpataljaiadatbank.net címen érhető el.

ÚJ KÖNYVEK

MEGJELENT

Dr. Tóth Mihály-Dr. Cserniczkó István: Tudományos-gyakorlati kommentár Ukrajnának az állami nyelvpolitika alapjairól szóló Törvényhez. Kárpátaljai Magyar Könyvek 234.

Intermix Kiadó, Ungvár-Buda-pest, 2014. Tárolt, letölthető változat: http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=467

Pomogáts Béla: *A lélek térképe.* Kárpátalja szellemi életével kapcsolatos tanulmányok, előadások. Kárpátaljai Magyar Könyvek 233.

Intermix Kiadó, Ungvár-Buda-pest, 2014. Tárolt, letölthető változat: http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=468

Tárczy Andor, *Úgy szépen.* Versek. Kárpátaljai Magyar Könyvek 235. Intermix Kiadó, Ungvár-Buda-pest, 2014.

MEGJELENÉS ALATT

„Uram... segíts haza minket...!”
Versek, imák, levelek, naplórészletek a sztálini lágerekből (1944-1959) a „malenkij robot” 70. évfordulójára.
 Összeállította, a jegyzeteket és az utószót írta: *Dupka György.* Kárpátaljai Magyar Könyvek 236. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2014.

ELŐKÉSZÜLETBEN:

Dupka György: *Népiértás Kárpátalján. Halottaink: 1944-1959.* Elhurcolt magyarok, németek és más népek sorsa. Történelmi szociográfia. Kárpátaljai Magyar Könyvek 239. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2015.

Összeállította: *Dupka György*

Együttműködő partnerünk a Magyar Művészeti Akadémia:
<http://www.mma.hu/az-akademia>

SZERZŐINK

BARTHA GUSZTÁV – 1963 (Nagybereg)
BERTHA ZOLTÁN – 1955 (Debrecen)
CSEH SÁNDOR – (1949 – 2013) Beregszász
DUPKA GYÖRGY – 1952 (Tiszabökény)
FINTA ÉVA – 1954 (Sárospatak)
HORVÁTH ANNA (1924 – 2005) Beregszász
MARCSÁK GERGELY – 1990 (Ungvár)
NICKY (KOPRIVA NIKOLETT) – 1996 (Munkács)
ORTUTAY PÉTER – 1942 (Bélapátfalva)
ORTUTAY MÁRIA – 1945 (Budapest)
SHREK TÍMEA 1989 (Beregszász)
SZÖLLŐSY TIBOR – 1940 (Nyírmada)
VASZIL HUSZTI – 1951 (Ungvár)
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ – 1951 (Mezővári)
VASI SZABÓ JÁNOS – 1964 (Tanakajd)

E lapszámunkat Horváth Anna munkáival illusztráltuk.